

НАШ ЈЕЗИК

Л св. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Ђорђе ОТАШЕВИЋ,
др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Марина СПАСОЈЕВИЋ, др Живојин СТАНОЈЧИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Весна Ломпар, др Стана Ристић, др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Чигоја штампа, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н.с. књ. 1 (1949/50)– . – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/33– 1941; 1949/50– (Београд : Чигоја штампа). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 1 (2019)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Идеофони у српском језику – дефиниција и функције: илустрација на примеру идеофона *бам* (ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ) 1–15
- Међуоднос псеудосоцијативности и протосоцијативности у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ) 17–27
- Прозодијска норма и њена реализација на примеру поста акценатских дужина (МИЉАНА Б. ЧОПА) 29– 46

П о в о д и

- Позив и ујуиџиџиво за куљење речи њо народу за Речник Српске краљевске академије* (1889): значајан прилог српској лексикографској култури (НЕНАД Б. ИВАНОВИЋ) 47–75
- Одбор за стандардизацију српског језика и његове одлуке (путевима књиге сабраних одлука поводом двадесетогодишњице рада) (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 77–103

Б и б л и о г р а ф и ј а

- Егон Фекете (1931–2009) – библиографија (ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ) 105–117

П р и к а з и

- Душка Кликовац, *Српски језик у свейлу когнитивне лингвистике* (АЛЕКСАНДРА С. ЈОВАНОВИЋ) 119–129
- Гордана Штрбац, *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији* (МАРИЈАНА Р. ЂУКИЋ) 131–139
- Ана Јањушевић Оливери, *Инџензификаџорске џарџикуле у савременом српском језику* (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 141–144

Милосав Ж. Чаркић, <i>Сѣих и језик</i> (АЛЕКСАНДАР К. КИКЛЕВИЧ)	145–147
Дејан Ајдачић (ур.), <i>О вредностима у српском језику</i> . Зборник етнолингвистичких радова 2 (ИВАНА В. ЛАЗИЋ КОЊИК) . .	149–152
<i>Globalizacja a języki słowiańskie. Globalization and Slavic Languages</i> (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	153–158

**Одлуке Одбора за стандардизацију
српског језика**

Призренско-тимочки говори	159–169
-------------------------------------	---------

Оригинални научни рад
Примљено 26. маја 2019. г.
Прихваћено 24. јула 2019. г.

ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ*
(Универзитет „Софија Антиполис“, Ница)

ИДЕОФОНИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – ДЕФИНИЦИЈА И ФУНКЦИЈЕ: ИЛУСТРАЦИЈА НА ПРИМЕРУ ИДЕОФОНА *БАМ*

У овом раду се разматрају идеофони, лексеме које до сада нису истраживане у српском језику, за разлику од других европских, азијских и афричких језика, у којима постоје читаве студије о њима. Овај рад ће настојати да покаже да су идеофони присутни у српском језику и да заслужују да буду предмет посебног научног истраживања. Поред дефиниције, показаћемо и функције које идеофони могу имати у српском језику на примеру идеофонске форме *бам*.

Кључне речи: идеофон, узвик, ономатопеја, функције, *бам*.

1. Идеофони – дефиниција

Термин *идеофон*, који је први пут употребио 1935. године научник Доке (Clement Martin Doke), истраживач афричких језика, традиционално се користи за описивање одређених експресивних форми као дела усмене традиције у језицима Африке, Азије и Океаније. О овим језичким јединицама се од тада спроводе бројна истраживања (Самарин 1965; Тера 1992; Мадуга 1988; Воелтз–Килијан–Хатз 2001; Крејсел 2001; Кану 2008; Динжеманс 2011).

Афричка лингвистика истиче да *идеофон* може да указује на идеју звука, али није звук као што је то случај са ономатопејама:

„A vivid representation of an idea in sound. A word, often onomatopoeic, which describes a predicate, qualificative or adverb in respect to manner, colour, sound, smell, action, state or intensity“ (Доке 1935: 118).

* tanja.milosavljevic@gmail.com

Лингвиста Калилу Тера (1992), који је изучавао идеофоне у бамбара језику, сматра да су идеофони:

„Експресивне лексеме у оној мери у којој говорник опажа кроз њихову фонолошку структуру неки звук, евоцира неки покрет или радњу коју они описују. Идеофони имају фонолошку структуру која је уско повезана за њиховом семантиком“ (Тера 1992: 8).

Због имитативног карактера идеофона стиче се утисак о томе да је идеофон, у ствари, ономатопеја. Међутим, идеофон није ономатопеја. Идеофон може бити оформљен на основу имитације звука, али природа идеофона није у томе да репродукује звук као што то чини ономатопеја (Томимото–Нишиока 2013: 114). У вези са тим, Н. Самарин (1965: 119) наводи да је врло наивно идеофоне назвати ономатопејама. Идеофон је апроксимативно близак звуку, али акценат није на звуку. На пример, у реченици *Ваџра се зајалила! Паф!*, форма *џаф* може да се интерпретира и као ономатопеја и као идеофон. Као ономатопеја, *џаф* је имитација звука ватре која се распламсава, а као идеофон, *џаф* указује на једну радњу – ватра која се распламсава.

У вези са тим, Клод Ажеж пише у свом речнику:

„Многи језици, мада не сви, имају идеофоне, речи које, као што и сâм термин каже, представљају звучну слику једне идеје, начин на који се једно биће креће, акцију, тј. радњу која није нужно сама по себи репродукција једног звука“ (Ажеж 2009: 307).

Дакле, идеофони могу, али не морају нужно представљати манифестацију звука. Њима се може „указивати на звук који потиче од одређеног догађаја заједно са могућим додатним конотацијама: изненадност, сила, краткоћа, дужина, ритмичност, и сл.“ (Поповић 2014: 118). Идеофони могу да имитирају начин кретања (као на пример форма *ври*). Ове форме Љубомир Поповић назива ономатопејским узвицима.¹

Говорећи о ономатопејским узвицима, Р. Стијовић, И. Лазић Коњик и М. Спасојевић истичу да се њима „преноси одређен садржај, мотивисан звучним појавама и да се у њиховом дефинисању користе речи за подражавање, за опонашање, ретко за имитирање“ (Стијовић – Лазић Коњик – Спасојевић 2019: 48).

Као ономатопеје и узвици, идеофони се разликују од једног језика до другог:

„Идеофони представљају врсту речи које се морају одредити за сваки језик појединачно“ (Самарин 1965: 121).

¹ За детаљнију анализу ових форми в. Поповић 2014.

Идеофони су присутни у српском језику, међутим, ове форме нису биле изучаване као посебна група (морфолошка, синтаксичка, лексичка) у српској лингвистици. Студије које су се бавиле овим формама у српском језику су углавном пратиле граматичку традицију сврставајући их у категорију узвика, десету – последњу врсту речи (Јокановић-Михајлов 1997, 1998; Даковић 2006а, 2006б, 2007; Поповић 2014; Стијовић – Лазић Коњик – Спасојевић 2019).

Идеофони не представљају граматичку врсту речи у класичном смислу те речи као глагол или именица, на пример, већ посебну врсту лексема, базирану на форми и значењу. Својом формом и семантиком, идеофони треба да укажу на једну идеју или на једну радњу. Отуда и назив *идеофон* (идеја + фонолошка структура). Зато су у афричкој лингвистици ове форме називане фоносемантичким формама „phonosémantiques“ (Мадука 1988: 93), што указује на то да су посредни речи које имају одређену фонолошку форму и носе неку семантику. Јао Е. Коуаме, који је изучавао идеофоне у афричком језику ква, истиче да су идеофони речи које имају посебне фоносемантичке карактеристике, тј. да је избор самогласника, консонаната, слоговних структура и њихова комбинација у складу са значењем које они носе у себи (Куаме 2016: 28).² Невман (1968: 107) цитира такође да се ради о једној посебној синтаксичкој врсти, са посебним фонолошким својствима и посебно експресивним карактером.

Наша намера није да изнесемо сва мишљења истраживача који су радили на проучавању идеофона, већ да покажемо да су ове форме присутне у српском језику и да су њихове функције разноврсне. Погледајмо, дакле, које су основне карактеристике које поседују српски идеофони.

2. Карактеристике идеофона

Међу најбитнијим карактеристикама идеофона у српском језику треба истаћи њихов карактер (функционишу као индекси,³ не као иконе или симболи) и различите функције које могу имати у реченици (граматичке: предикатску, номиналну, адвербијалну, а потом и оноματοпејску и дискурзивну).

² Јакобсон потврђује постојање великог броја речи које су базиране на форми и значењу, као на пример, *smash*, која упућује на снажан ударац, потом *lash* – ударац бичем и сл., речи које подсећају на оноματοпеје, али нису оноματοпеје, већ се ради о речима које се називају идеофонима – термин који потиче из афричке лингвистике (Јакобсон 1960: 33, према Грегар 2010: 56).

³ Индекси успостављају везу са предметом на који знак упућује, нпр., *дим* је индекс ватре.

Прва основна карактеристика идеофона јесте њихов индексни карактер. На пример, идеофон *бам*, узет сâм, може бити интерпретиран на више начина (експлозија, пуцањ, судар два тела, ударац и сл.).⁴ Међутим, о чему ће се радити прецизније, дешифроваћемо захваљујући контексту.

Потом, идеофони у српском могу да врше различите граматичке функције (предикатску, номиналну, адвербијалну), али такође и ономатопејску и дискурзивну (Коршаин–Милосављевић 2018: 169–183).⁵

А) Идеофон је у предикатској функцији употребљен као предикат, што је илустровано следећим примером:

1. *А он њамаман окреће главу ка свејлосџи, и ја бам бам бам њравац у око!* (<http://goo.gl/SGd3nc>, приступљено 19. 2. 2019).

У овој конструкцији идеофон *бам* функционише као предикат јер она садржи (1) субјекат, исказан личном заменицом првог лица једнине *ја*, и (2) синтаксички аргумент *њравац у око*, који представља место на којем се реализује радња исказана предикатом *бам*. Идеофон у овој предикатској функцији понаша се на исти начин као глагол – синоним *ударџиџи*, *луџиџи*, и др., с тим што идеофон, за разлику од глагола, доноси извесну ноту експресивности у презентацији догађаја (Крејсел 2006: 258).

Б) Поред ове предикатске употребе, идеофони у српском језику могу имати адвербијалну функцију. У тој функцији, идеофон се, својим значењем и функцијом, приближава прилозима за начин. Зато Крејсел у својим истраживањима сврстава идеофоне у категорију прилога (Крејсел 2006: 257).

У адвербијалној функцији идеофон се употребљава поред неког другог глагола сличне или исте семантике и показује начин на који се одвија радња исказана глаголом:

2. *Неџџо је ударало њак њак у моџору* (tiny.cc/grf16u, приступљено 19. 2. 2019).

⁴ Подсетимо на то да узвици функционишу на исти начин. Они имају одређено значење у одговарајућем контексту и не могу да имају значење изван ситуације. Рецимо, у реченици: *Ох, њогледај овог њса!* може се мислити да говорник говори о прелепом псу или, с друге стране, о једном тужном, малтретираном псу. Дакле, узвик *ох* у првом случају исказује нежност, а у другом саосећање. Овде се манифестује карактер узвика да функционишу као индекси.

⁵ Стијовић, Лазић Коњик и Спасојевић, придружујући се другим лингвистима (Пипер, Поповић, Јокановић-Михајлов), такође истичу да узвици могу вршити функцију предиката у реченици, као и друге функције: субјекта, објекта и др. (Стијовић – Лазић Коњик – Спасојевић 2019: 40).

Као што можемо видети, идеофон *џаак* је поновљен, што указује на то да се главна радња у реченици, исказана глаголом *удариии*, реализовала из два пута *џаак џаак*.⁶

В) Поред предикатске и адвербијалне функције, идеофони се могу наћи у номиналној функцији:

3. *Ја навалила, а мислила само да гуцнем гуц гуц!* (<http://goo.gl/s2dA48>, приступљено 19. 2. 2019).

Конструкција у којој је овде употребљен идеофон је $V_{IDF} IDF IDF$, тј. састоји се из глагола изведеног од идеофона *гуц*: *гуцнуџи* + идеофон *гуц* + идеофон *гуц*. Идеофон *гуц* се налази у функцији правог објекта. У тој функцији, идеофони се понашају као именице, тј. прихватају морфолошке и синтаксичке карактеристике именица. Није тешко заменити ову форму именицом (обично у множини, јер је идеофон поновљен) која ће имати приближно или исто значење, нпр., *неколико гуџљаја*:

3а. *Ја навалила, а мислила само да гуцнем неколико гуџљаја.*

Г) Поред ових граматичких функција, идеофони у српском језику могу имати и ономапоејску функцију. У тој употреби, идеофони служе да репродукују звук и често се појављују као илустрација звука једног фрагмента у тексту:

4. *И усџуџ је удариџ џо рамену два џуџа: џаџ џаџ!* (<http://goo.gl/SQbWfG>, приступљено 21. 2. 2019).

Д) На крају, идеофони у српском језику могу имати дискурзивну функцију и она је нарочито видљива у текстовима који имају наративну структуру. У тој функцији, идеофони чине саставни део наратије омогућавајући развој радње (Коршаин–Милосављевић 2018: 169–183):

5. *Еџо... Човјек! Жив и здрав, ходи и ради, и хџџ – умре!* (РСЈ: 1439).

Треба рећи да идеофони у српском језику имају исте карактеристике као идеофони у многим другим језицима (јапански, бамбара, боцвана, ква и др.). Међутим, идеофони у српском језику не реализују придевску функцију као у претходно наведеним језицима. У тој функцији идеофони се понашају као придеви и служе да означе квалитет.⁷

⁶ Адвербијална функција је посебно изучавана у језику бамбара, цвана (Крејсел 2006), потом у вијетнамском (До-Хуринвил 2017), у финском (Маки-Валкила 1997), у јапанском (Панина 2017) и другим језицима.

⁷ Према истраживањима Луке Нобила, идеофони функционишу као адвербијални и придевски елементи: „Идеофони су ономапоејске и фоносимболичке форме које могу имати граматичке функције, нарочито адвербијалну и придевску, у фамилијарном регистру многих афричких језика, потом аустралијских, азијских (нарочито корејског и јапанског)“ (Нобил 2014 : 2).

Након што смо представили шта је то што подразумевамо под идеофонима и видели функције које они могу вршити у реченици, илустроваћемо ове функције на примеру идеофона *бам* у српском језику.

3. Идеофон *бам* у српском језику

Бам је једна од најфреквентнијих идеофонских форми у српском језику. Присутна је у скоро свим академским речницима: РЈАЗУ 1880/1882, I: 169, РСАНУ 1959, I: 279, РСМ 1967, I: 135, РСЈ 2011: 60. Сви ови речници истичу да идеофон *бам* указује на звук звона или пуцњава.

Ми ћемо у наставку на примерима које смо нашли на интернету представити функције које идеофон *бам* може имати у српском језику. Најпре ћемо говорити о ономатопејској и дискурзивној, а потом и о предикатској, адвербијалној и номиналној функцији.

3.1. Ономатопејска функција идеофона *бам*

Када се говори о ономатопејској функцији идеофона, треба истаћи одмах да је акценат на имитирању звука, тј. његовој акустичкој природи. Приликом претраживања форме *бам* у српским академским речницима, приметили смо да сви речници, када илуструју ову форму, упућују на звук. Речник Југославенске академије знаности и умјетности указује експлицитно на ономатопејски карактер форме *бам* (РЈАЗУ 1880/1882, I: 169). Поред тога, истиче да се ова форма употребљава за имитацију ударца, али не прецизира о ком типу ударца је реч. Речник не даје примере како би илустровао употребу ове форме.

Речник српскога језика дефинише (РСЈ) *бам* као:

„узвик за подражавање јаког звука кратког трајања“ (РСЈ 2011: 60).

Примере које наводи овај речник указују такође на ономатопејску употребу форме *бам*:

6. ***Бам, бам, њукоше две њушке!*** (РСЈ 2011: 60).

Идеофон *бам* се врло често сусреће у ономатопејској функцији у српском језику и често је повезан са пуцњем из ватреног оружја. Ево још једног примера које смо забележили на интернету:

7. *Узнем ја ловачку њушку, сѝавим два мѝка и кренем од куће. Мало даље видим лисицу **БАМ**, ѝогодим. Одмах ѝосле ње два зеца један ѝоред другог **БАМ БАМ**, убијем оба. Сѝавим ја ѝо све у ѝорбу, на сѝавим даље. Идем кроз шуму кад оно вук, нанишаним ѝолако **БАМ***

БАМ, два *йуѝа* и *убијем га*. Са свим *уловом одем кући* (<http://goo.gl/mfymql>, приступљено 3. 4. 2019).

Бам врло често упућује на пуцањ, експлозију, али то може бити и ударац:

8. **Бам!** *Ударац чекићем и ѝосле нема ѝоврајѝка* (tiny.cc/l8f16u, приступљено 3. 4. 2019).

У ономатопејској употреби идеофони имитирају неки звук и доприносе визуелно тексту кроз илустрацију (нарочито у стриповима). У овој употреби идеофони нису повезани са другим деловима текста, могу да стоје самостално (често су у писању одвојени зарезима, цртицом или нарочито узвиком, а у говору интонацијом). Врло често идеофони у ономатопејској функцији представљају „резиме“ једне радње у кратком експресивном облику.⁸

3.2. Дискурзивна функција идеофона *бам*

Пре него што пређемо на граматичке функције које идеофон *бам* може имати, истакнимо дискурзивну функцију ове идеофонске форме коју смо забележили у следећем примеру:

9. *Луна је на сав начин исмевала а онда бам – ѝраво на главу!* (tiny.cc/l8f16u, приступљено 3. 4. 2019).

Дискурзивна функција идеофона се састоји у томе да се они употребљавају као текстуални маркери, најчешће у нарацији или у монологу и служе да би се у једном одређеном моменту (често кулминација) направио прекид како би се увела нова секвенца текста. У примеру (9), субјекат – једна особа је исмејавала неки чин да би се одједном – *бам* – нагло десио преокрет. *Бам* уводи ту нову секвенцу – особа ставља на главу исто оно чему се раније подсмевала.

3.3. Предикатска функција идеофона *бам*

Често се идеофон *бам* среће у предикатској функцији у српском језику.⁹ У тој функцији предикат *бам* означава једну радњу која траје кратко и која је обично последица контакта са тврдом површином (нпр. *земља*, *ѝод* и сл.) или пак са меком (делови тела). Радња коју означава

⁸ Другим речима, употреба идеофона у ономатопејској функцији треба да омогући читаоцу непосредно искуство датог догађаја захваљујући директној перцепцији звука (Поповић 2014: 128).

⁹ Не заборавимо да истакнемо да Поповић ове форме у предикатској употреби назива *ѝсеудоономајѝојејам* (Поповић 2014: 118).

предикат исказан са *бам* може бити поновљена и у том случају долази до редупликације идеофона.

Радња коју описује *бам* може бити ненамерна, неконтролисана или намерна, тј. Циљана, што синтаксички омогућује да се *бам* може наћи како у непрелазним (имајући најчешће значење „пасти“), тако и у прелазним конструкцијама (узимајући значење „ударити“).

Погледајмо типичне ситуације у којима се *бам* појављује у предикатској функцији и њихове специфичности.

3.3.1. Непрелазне конструкције

У непрелазној синтаксичкој конструкцији, због одсуства правог објекта у акузативу, идеофон *бам* је често праћен неким другим синтаксичким аргументом. Из тог разлога, предикат *бам* се реализује као предикат који има два аргумента, први који је субјекат (најчешће дат именицом или личном заменицом у номинативу) и други који је уведен неком предлошко-падежном конструкцијом која означава крајњу тачку где се радња реализује (најчешће место):

10. *Милена је окрејшала очима и бам на њод!* (<https://goo.gl/Y53NuJ>, приступљено 3. 4. 2019).

Ова предлошко-падежна конструкција *на* + *акузатив* може садржати прилично ограничен број именица које се могу наћи у тој позицији да би означили крајњу тачку – хоризонталну и чврсту површину: *њод, земља, бејтон* и сл. Идеофонски предикат *бам* семантички се приближава другим предикатима који имају значење „пасти“, „срушити се“, „стропоштати се“: *Милена бам / њадне / сруши се / сѣройошѣа се / сручи се на земљу.*

Супротно предлошко-падежној конструкцији *на* + *акузатив*, која служи за обележавање контакта са хоризонталном површином, постоји и конструкција *у* + *акузатив*, која се употребљава да би се означио контакт са вертикалном површином. Међутим, ова конструкција се користи у контексту када се ради о прелазним конструкцијама и у том смислу предикат *бам* има другу семантику, коју ћемо представити у наставку.

3.3.2. Прелазне конструкције

Поред непрелазних конструкција у којима предикат *бам* има значење „пасти“, *бам* се може такође наћи у прелазним конструкцијама, које, поред правог објекта у акузативу, имају евентуално још један синтаксички аргумент. Семантика ових конструкција је комплекснија јер

се *бам* реализује као предикат са три аргумента *СПОА*: субјекат, идеофонски предикат, објекат и још један синтаксички аргумент. Ради се најчешће о контролисаним радњама у којима људско биће задаје ударац другом живом бићу (руком, ногом) и тај ударац може бити директни или латерални – бочни (шамар).

Из тог разлога се разликују две конструкције са предикатом *бам*:

- *Бам 1* „директни ударац“
- *Бам 2* „бочни ударац – шамар“

A) *Бам 1* „директни ударац“

У случају када *бам* означава директан и пунктуалан ударац, тај ударац је најчешће задат песницом, ређе ногом, тј. стопалом:

11. *Окрену се нагло Мирко и бам Милана у леђа!* (<http://goo.gl/P2aуsx>, приступљено 4. 4. 2019).

У овом примеру једна особа, Милан, која се налази на месту директног објекта, прима ударац у леђа. Синтаксички аргумент у *леђа* прецизира место где је задат ударац. Синтаксичка конструкција је *СПОА* (субјекат, предикат, прави објекат, аргумент).

У следећем примеру ударац се изводи ногом на једном предмету (*у рачунар*):

12. *Не ради ми вентилаџор на рачунару! Ја бам ногом у рачунар!* (<http://goo.gl/P2aуsx>, приступљено 4. 4. 2019).

У прелазне конструкције могу се сврстати примери где прави објекат означава део тела као, нпр.) *глава* (13) лансирана у одређено место, које је прецизирано синтаксичким аргументом у *зид*:

13. *Како је Един објаснио њокреџима исџало је да је Јелена њу ухваџила за косу и бам бам главу у зид!* (<http://goo.gl/Q21Cјl>, приступљено 4. 4. 2019).

Као што се може видети у примеру, једна особа, Јелена, удара неку другу особу. Радња је поновљена, зато је идеофонска форма дата два пута. У сва три претходна примера значење идеофона *бам* се приближава предикатима „акције“ усмерене ка неком објекту, као глаголи који функционишу у истој конструкцији и имају значење ударити: „ударити“, „лупити“, „опалити“, „треснути“: *Он бам / удари / оџали Милана у леђа* (11), *Ја бам / ударим / оџалим ногом у рачунар* (12) и *Един бам / удари / оџали главу у зид* (13).

Синтаксички аргумент је у свим примерима уведен предлошко-падежном конструкцијом *у + акузаџив*. Она се употребљава најчешће са именицама које означавају вертикалну површину, супротно конструкцији коју смо видели претходно у непрелазним конструкцијама

– на + акузатив. Именице које се најчешће налазе на месту аргумента који означава вертикалну површину нису многобројне: *зид, семафор, дрво, камион, зграда* и сл.

Поред именица које означавају тврду површину, можемо срести и оне које описују меку површину, као у следећем примеру (*у око*):

14. *А он шаман окреће главу ка светлости, и ја бам бам њега љравац у око!* (<http://goo.gl/SGd3nc>, приступљено 5. 4. 2019).

Ударац, и то фронтални, задат је од стране једног људског бића. Зато се на месту субјекта у овој конструкцији најчешће налазе именице које означавају жива бића. Место синтаксичког аргумента у примеру (14) резервисано је за именицу која описује један део тела (*у око*), али се врло често могу наћи и друге (*у леђа, у главу, у нос* и сл.).

Б) Бам 2 „бочни ударац – шамар“

Идеофон *бам* може да упућује и на латерални ударац, и то у контексту где се говори о шамару (свесном и снажном ударцу). Супротно од директног ударца, које смо размотрили претходно, шамар се увек даје са стране, бочно:

15. *А он мени љбус шамар и шада сам се љробудио!* (<http://goo.gl/jr7XMk>, приступљено 8. 4. 2019).

Не заборавимо да кажемо да се овај пример налази на граници између прелазне и непрелазне конструкције јер је реч о лексикализованог конструкцији *љбус шамар*. Да би се добило значење „ошамарити“, лексема *шамар* се не може одвојити од идеофона. Синтаксички додатак у акузативу „шамар“ не представља објекат на којем се врши радња. Ради се, дакле, о лексикализованог конструкцији *љбус шамар*, која има еквивалентно значење *ударити шамар*. Ова конструкција не може да садржи прави објекат који би трпео радњу *?љбус шамар мене, Мирка* и сл.* јер је дестинатер означен заменицом у дативу *мени*. Захваљујући свим овим аргументима, конструкција *љбус шамар* приближава се значењу „ударити шамар“, „опалити шамар“, „лупити шамар“, „одаламити шамар“, „пукнути шамар“: *Она мени бам / удари / ојали / луји / одалами / љукне шамар*.¹⁰

3.4. Адвербијална функција идеофона *бам*

Поред предикатске употребе идеофона, *бам* може функционисати и као прилог. У тој употреби *бам* се понаша као адвербијални модификатор и врло често се налази поред других глагола који имају слична

¹⁰ Предикат *бам* добија овде синтаксичке карактеристике глагола дати: *бам* захтева прави објекат и још један синтаксички аргумент који означава дестинатера.

У овом примеру идеофон *бам* се налази у конструкцији *V IDF* (глагол + идеофон). *Бам* је на месту правог објекта и понаша се као именица. Можемо да заменимо форму *бам* именицом *ударац*, *експлозија*, и сл.:

18a. *Возио је аутомобил и одједном чуо ударац (експлозију).*

У овој номиналној функцији¹² идеофон *бам* може добити морфолошке карактеристике именица (род, број, падеж – *Није био миран, ња је било неколико снажних бамова њо њуру*) и може се такође наћи и поред придева, као што то илуструје следећи пример:

19. *Ексклузивно: њрва бомба, бам бам бам, ња бам јаки и гоњово!* (tiny.cc/8vp16u, приступљено 10. 4. 2019).

4. Закључак

Идеофони представљају посебну врсту речи, нарочито присутну у језицима Африке и Азије, али и у многим европским језицима (фински, румунски, енглески и сл.).

Лингвистика српског језика им није посветила посебно место у граматичком систему, али постојање ових форми је и те како очигледно. По својој форми, идеофони евоцирају једну идеју, а по функцији, њихово оперативно поље је доста широко. Као што смо могли видети, они могу да имају карактеристике и глагола, и прилога, и именица.

Како би се осветлила ситуација и подстакла истраживања и ревидирања узимајући у обзир овај аспект у српском језику, посматран је идеофон *бам*. Анализа примера је показала да може имати ономатопејску, дискурзивну, предикатску, адвербијалну и номиналну функцију. Ономатопејска функција је доста заступљена у српском језику, за разлику од дискурзивне. У ономатопејској функцији, акценат је на имитацији звука, док у дискурзивној идеофони функционишу као текстуални маркери. У предикатској функцији, идеофон *бам* означава радњу која описује снажан ударац или пад. Разликовали смо два типа ударца које *бам* може да означава: директни фронтални ударац и латерални (бочни), тј. шамар. Оба ударца се реализују у предлошко-падежној конструкцији *у + акузањив*, која се користи са именицама које се односе на вертикалну површину. У том случају предикат *бам* има

¹² Споменућемо овде два интересантна примера која даје Ј. Јокановић-Михајлов у својој студији о узвицима. Наиме, у раду су цитирани, између осталих, и примери у којима је узвик за дозивање и вабљење животиња *мјау* употребљен у номиналној функцији: *Њена мјау мјау ме излућују*, а потом у истој функцији и узвици за изражавање емоција: *Прозрела сам ја њвоје ах и ох, не њрењварај се* (Јокановић-Михајлов 1998: 251).

значање „ударити“. Синтаксичке конструкције у којима се реализује предикат су типа *СПО* и *СПОА*. С друге стране, контакт са хоризонталном површином је изражен предлошко-падежном конструкцијом *на* + *акузатив*, која означава пад на земљу. Предикат *бам* има значење „пасти“. Синтаксичка конструкција има структуру *СПА*. Идеофон *бам* се може такође срести у адвербијалној функцији. У том случају се *бам* налази поред глагола који имају семантику сличну предикату *бам* и доносе прецизности у вези са радњом означеном глаголима: *луђиши*, *ударииши*, *ишући*, *ојалиши* и *одаламиши*. У номиналној функцији идеофон *бам* се понаша као именица и најчешће указује на неки ударац или експлозију.

ИЗВОРИ

- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, ²2011.

ЛИТЕРАТУРА

- Ажеж 2009: Claude Hagège, *Dictionnaire amoureux des langues*, Paris: Editions Plon/Odile Jacob.
- Бек 2008: David Beck, Ideophones, adverbs, and predicate qualification in Upper Necaxa Totonac, *International Journal of American Linguistics* 74/1, 1–46.
- Воелц–Килијан–Хатз 2001: *Ideophones*, eds. Friedrich Karl Ehrard Voeltz, Christa Kilian-Hatz, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamin.
- Грегуар 2010: Michaël Grégoire, *Exploration du signifiant lexical espagnol (Structures, mécanismes, manipulations, potentialités)*, PhD, Université Paris, Sorbonne, Paris IV.
- Даковић 2006а: Sybilla Daković, Формалне карактеристике српских интерјекција у односу на полске и руске, *Научни састајанак славистија у Вукове дане* 35/1, Београд, 481–487.
- Даковић 2006б: Sibila Daković, *Onomatopeje i uzvici u srpskohrvatskom i poljskom jeziku – kontrastivna analiza*, Wrocław: Université de Wrocław, thèse de doctorat.

- Даковић 2007: Sibila Daković, Uzvici u slavenskim jezicima i pitanje terminologije, *Filologija: razred za filološke znanosti* 46–47, Zagreb, 67–76.
- Динжеманс 2011: Mark Dingemans, Ideophones and the aesthetics of everyday language in a West-African society, *The Senses and Society* 6, 77–85.
- Доке 1935: Clement Martin Doke, *Bantu linguistic terminology*, London: Longmans.
- До-Хутнивил 2017: Danh Thanh Do-Hurinville, Représentations de cris d’animaux dans les langues isolantes : exemple du vietnamien et du thaï, in: *Verba sonandi – Représentation linguistique des cris d’animaux*, dir. E. V. Rakhilina, J. M. Merle, I. Kor Chahine, Aix en Provence: Presses Universitaires d’Aix, 259–267.
- Јокановић-Михајлов 1997: Јелица Јокановић-Михајлов, Категорија узвика – граматички и лексички аспект, *Научни састџанак славистџа у Вукове дане* 26/1, Београд, 171–178.
- Јокановић-Михајлов 1998: Јелица Јокановић-Михајлов, Узвици као врста речи, *Научни састџанак славистџа у Вукове дане* 27/1, Београд, 247–252.
- Коршаин–Милосављевић 2018: Irina Kor Chahine, Tanja Milosavljević, Prédicats interjectifs (« verboids », « idéophones » et « assimilés ») en russe et en serbe : deux langues – deux stratégies, *Revue des Etudes Slaves* 89/1–2, Paris, 227–242.
- Крејсел 2001: Denis Creissels, Setswana ideophones as uninflected predicative lexemes, in: *Ideophones*, eds. Friedrich Karl Ehrhard Voeltz, Christa Kilian-Hatz, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamin, 75–86.
- Крејсел 2006: Denis Creissels, *Syntaxe générale, une introduction typologique 1 : catégories et constructions*, Paris: Hermès.
- Куаме 2016: Yao Emmanuel Kouamé, *Traitement de l’agni, langue kwa de Cote D’Ivoire à parir de la grammaire générative*, Montreuil: Edition Graal.
- Мадука 1988: Omen Maduka, Size and shape ideophones in Nembe: A phonosemantic analysis, *Studies in African linguistics* 19/1, 93–113.
- Маки-Валкила 1997: Virpi Mäki-Välkkilä, *La traduction de la construction colorative du finnois en français : étude contrastive de 25 œuvres finnoises et de leurs traductions françaises*, Finlande: Université de Jyväskylä.
- Нобил 2014: Luca Nobile, Introduction : formes de l’iconicité, *Revue de linguistique Français CILF* 82/1, Paris, 1–45.
- Њуман 1968: Paul Newman, Ideophones from a syntactic point of view, *Journal of West African Languages* 5/2, 107–117.
- Панина 2017: Anna Panina, La syntaxe des verba sonandi en japonais, in: *Verba sonandi – Représentation linguistique des cris d’animaux*, dir. E. V. Rakhilina, J. M. Merle, I. Kor Chahine, Aix en Provence: Presses Universitaires d’Aix, 217–228.

- Поповић 2014: Ljubomir Popović, The Use of onomatopoeic interjections in Serbo-Croatian and other standard languages of Štokavian origin: a case of functional interconnection of discourse and grammar and discourse and lexicon, in: *Grammaticalization and Lexicalization in the Slavic Languages*, eds. Motoki Nomachi, Andrii Danylenko, Predrag Piper, München–Berlin–Washington: Otto Sagner, 104–152.
- Самарин 1965: William Samarin, Perspectives in African ideophones, *African Studies* 24, 117–121.
- СТИЈОВИЋ – ЛАЗИЋ КОЊИК – СПАСОЈЕВИЋ 2019: Рада Стијовић, Ивана Лазић Коњик, Марина Спасојевић, Узвици у савременом српском језику: класификација и лексикографска обрада, *Јужнословенски филолог* LXXV/1, Београд, 37–61.
- Тера 1992: Kalilou Tera, Dictionnaire des idéophones bambara, *CIRL* 30, Côte d'Ivoire, 7–62.
- Томитото–Нишиока 2013: Janina Tomimoto, Anna Nishioka, Idéophones et mots rigolos, *Rencontres pédagogiques du Kansai*, Université d'Osaka, 113–117.

Тања Ч. Милосавлевич

ИДЕОФОНЫ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ – ОПРЕДЕЛЕНИЕ И ФУНКЦИИ: ИЛЛЮСТРАЦИЯ НА ПРИМЕРЕ ИДЕОФОНА БАМ

Резюме

В настоящей работе рассматриваются идеофоны – лексемы, которые до сих пор не были предметом изучения в сербском языке в отличие от других европейских, азиатских и африканских языков, в которых существуют целые исследования об этом вопросе. Работа имеет целью показать наличие идеофонов в сербском языке и значение их отдельного научного исследования. Наряду с определением показаны и функции идеофонов в сербском языке на примере формы идеофона *бам*. Анализ примеров показывает, что *бам* может иметь ономатопеическую, дискурсивную, предикатную, адвербиальную и номинальную функции.

Ключевые слова: идеофон, междометие, ономотопея, функции, *бам*.

Оригинални научни рад
Примљено 16. јула 2019. г.
Прихваћено 24. јула 2019. г.

МАРИЈА М. ОПАЧИЋ*
Универзитет у Београду,
Филолошки факултет)

МЕЋУОДНОС ПСЕУДОСОЦИЈАТИВНОСТИ И ПРОТОСОЦИЈАТИВНОСТИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет рада су псеудосоцијативне конструкције у српском језику, које се посматрају у огледалу протосоцијативности, у чију су основу положени инваријантни оформљивачи значења друштва – социјативно маркирана несингулативност и подударност семантичких улога учесника предметне ситуације – у свом градуелном остварењу. У чланку се даје кратак преглед семантичких типова псеудосоцијатива, а затим се указује на особности мањег броја псеудосоцијативних конструкција код којих се потиснуто значење друштва темељи на социјативној конекцији аниматних учесника, која је карактеристична за семантику прототипских правих социјатива, узимајући истовремено у обзир и њихово удаљавање од супкатегоријалног показатеља равноправности учесника у датом односу.

Кључне речи: псеудосоцијативност, протосоцијативност, (ин)варијантни социјативни показатељи, равноправност/надређеност/подређеност, синтаксичка семантика, типологија, српски језик.

1. Премда је категорија социјативности у српском језику полицентрично конфигурирана,¹ њени морфосинтаксички центри оличени у конструкцијама с падежима конекције² – инструменталом и генитивом – по заступљености семантичких типова које собом окупљају не заузимају једнак положај. По сложености типологије социјативних

* mayaoracic@gmail.com

¹ В. о полицентричном функционално-семантичком пољу, те о разликовању његове дифузне и компактне структуре сходно повлачењу границе међу његовим разноликим чиниоцима, централним и периферним областима у Бондарко 1984: 62.

² О основној подели на падеже конекције и падеже контакта у систему зависних падежа српског (српскохрватског) језика в. у чланку Ивић 1957/1958: 141–166.

значења и фреквентности језичких датости издвајају се, превасходно, конструкције са социјативним инструменталом, прави социјативи, којима се обележавају ситуације у чијој се окосници налазе градуелно схваћени инваријантни оформљивачи протосоцијативности,³ социјативна несингулативност и истоветност улога учесника (партиципаната), који су обликовани у јединственом перципирању предметног односа у свести говорног лица. Удаљавање од језгра социјативне семантике, изражене конструкцијама са социјативним инструменталом, одсликава диференцијацију нетипичних социјативних конструкција, које, осим обележавања ситуација заснованих на инваријантним социјативним критеријумима, означавају и ситуације изван дате категоризације.

Циљ овог рада је да укратко прикаже начелну семантичку типологију на периферији морфосинтаксичког центра конструкција са социјативним инструменталом, одвајајући на тај начин прстен семантички разнородних псеудосоцијатива од конструкција за изражавање протосоцијативности, правих социјатива, којима се на овом месту нећемо детаљније бавити. Ради потпуније слике коју намеравамо да дамо о шароликости псеудосоцијативних значења овде ћемо само указати на то да исказивање прототипске социјативности грамемом социјативног инструментала подразумева разликовање четири семантичка типа⁴ – социјативно-реципрочних конструкција непосредног типа (1), социјативних конструкција посредног типа (2), социјативних конструкција поларитетске посредности (3) и социјатива целине (4) – у складу с њиховом пропозиционом структуром, при чему се посебна пажња обраћа на својство глагола да собом изрази радње које се облигаторно остварају у суделовању равноправних учесника у предметној ситуацији. В.:

³ Предочени уобличивачи инваријантног значења друштва у основи су сагласни с дефинисањем социјативности у типолошко-конфронтативном испитивању руског и српског језика (Пипер 2002: 19–29), чиме смо се детаљније бавили у посебном чланку, в. Опачић 2018: 104–109. Појам протосоцијативности у овом раду означава класу најзаступљенијих језичких појава са заједничким (ин)варијантним обележјима значења друштва, што одговара поимању (прото)типа у једнојезичким испитивањима, в. Пипер 2000: 17–24.

⁴ Уп. наслањање предложене класификације на устаљену семантичку типологију изложену у монографији М. Ивић о српскохрватском инструменталу, где се диференцирају социјативи непосредног и посредног типа, социјативне нетипичне конструкције с предикатима типа *расијати се* и *борити се*, неправи социјативи, социјативи целине и псеудосоцијативи (Ивић 1954: 166–210). Такође в. и о социјативу саучесништва у Стевановић 1991: 454.

1) А „млади конзул“ је и даље обилазио околину, по киши и блату, прилазио без и најмањег снебивања људима, *разговарао са њима* и успевао да види и сазна ствари које Давил, онако озбиљан, прав и крут, не би никад могао видети ни сазнати (Андрић 1, 72).

2) Једно тичје перо долепрша јој с дрвета на земљу, а *В. Вулф лећи с њим* до саме ивице света (Секулић, 253).

3) Нема њему оних старих другова, *нема с ким да њије вино* (Домановић, 103).

4) Очигледна је тежња законописаца да сачувају традиционални брак и породицу у Србији, а нарочито да заштите децу, па преднацрт законика уводи значајну новину – дефиницију породичног дома. То је „кућа или стан у којем живе *суђружници с децом* над којом врше родитељско право“ (Политика, *Брак...*, 19. 2. 2017).

2. Мозаичка структура типологије псеудосоцијативних конструкција била је повод да се о овој теми у науци о српском језику подробније говори у више прилика.⁵ Тако, терминолошки израз *псеудосоцијативне конструкције* у србистичка (сербокроатистичка) лингвистичка испитивања, заједно с поделом на пратилачки псеудосоцијатив, псеудосоцијатив карактеристичне појединости, псеудосоцијатив саставног дела и социјативне конструкције у функцији темпоралног инструментала,⁶ уводи синтаксичко-семантички усмерено дисертационо истраживање М. Ивић о значењима српскохрватског инструментала и њиховом развоју (Ивић 1954: 195–210, 132).

Наиме, развијајући и делимично преобличавајући инвентаризацију (псеудо)социјативних конструкција, предочену у делу које је отворило низ монографских проучавања синтаксе падежа у српском језику,⁷

⁵ Псеудосоцијативне конструкције срећу се и у другим словенским језицима у широкој лепези семантичких типова, о чему сведочи и колективна монографија о инструменталу на словенској језичкој територији, која нуди другачију семантичку поделу и терминолошки апарат, в. Станишева 1958: 46–71.

⁶ Предочена семантичка типологија размимоилази се са разврставањем социјативних значења неравноправности (Стевановић 1991: 455–463), међу којима се разликују: социјатив опреме типа *Борио се с њушком у руци*, квалитативни инструментал с предлогом *с(а)* типа *Ђорђе њређури бокал с вином*, социјатив ситног детаља типа *И с њим ождиљком на враћу остјала је лејошница каква је и њре била*, социјатив у функцији временске одредбе типа *С њочетком владе кнеза Милоша њочеле су се школе множишћи*, социјатив објекта типа *Њије знао шћа ће с њим слободним временом*, који се илуструје и примерима које су потоња синтаксичка испитивања (Пипер и др. 2005: 708) уврстила у псеудосоцијативне конструкције става – *Био је њажљив њрема њему и њостјуао с њим као с владоацем*.

⁷ В. о србистичким проучавањима у области синтаксе падежа у склопу монографских описа у Танасић 2017: 240.

србистичка синтаксичка граматикографија псеудосоцијативе одређује обележавањем ситуација у којима су међусобно неравноправни појмови повезани подударним временским и просторним јављањем, при чему се уз горенаведене типове у ову категорију убрајају и псеудосоцијативи става, уз напомену да се измене у појмовно-категоријалном апарату дотичу и појединих термиолошких решења, те се овој групи прикључују и темпоралне псеудосоцијативне конструкције (Пипер и др. 2005: 706–708).

Из наведеног произлази да систем псеудосоцијатива ваља посматрати из угла семантике границе,⁸ при чему опис појединачних семантичких типова уоквирују и испитивања која за предмет анализе немају категорију социјативности и(ли) уопште саставнице антропоцентричног категоријалног комплекса,⁹ уп., нпр., групу антропоцентричних псеудосоцијативних конструкција које у први план износе значење агентивно-пацијентивних односа у семантичким типовима доживљавача (1), објекта релације (2), модалности и оптативности (3),¹⁰ или пак исказивање емоција, стања (4–5) и става (6),¹¹ са ква-

⁸ Уп. израз који користимо с појмом *граматика границе*, као и са одређењем границе простирања језичких појава, оцртане линијом идентитета у Пипер 2008: 307–308. Такође, при анализи ових језичких чињеница у обзир треба узети и особину *градуелности*, којом се баве прилози из области фази лингвистике: Радовановић 2008: 11–43; Радовановић 2015.

⁹ В. поглавље *Од садржаја ка облицима ћростіе реченице* и категоријалне комплексе у Пипер и др. 2005: 575–978.

¹⁰ Уп. и разлику у значењу социјативне оптативности у поздраву при опраштању *Збогом!*, који сербокроатистичка етимолошка лексикографија доводи у везу с називом војника у Млечима, те узвицима којима се изражава чуђење: „... od pozdrava s bogom > zbogom, koji se upotrebljava pri odlasku, nastade u Mlecima naziv sboghe za naše dalmatinske vojnike u mletačkoj službi; odatle Nodierovoj noveli prezime Jean Sbogar... Uzvici bókšnam = budi bókšnam govore se u čuđenju...“ (Скок 1971: 181).

¹¹ Конструкцијама типа *задовољан (с) чим* бави се чланак Вушовић 1935: 147–149, а тумачења која су том приликом дата прихвата и синтаксичка граматикографија (Стевановић 1991: 462), где се констатује да обе допуне у инструменталу немају типично значење правог средства и правог социјатива услед присуства узрочне семантике нијансе (Стевановић 1991: 461–462). С друге стране, конструкције типа *Тако је са свима*, у којима се обележава носилац стања означеног прилозима *и́ако, овако, како, друкчије/другачије*, издвајају се и у раду који за предмет има инструментал с предлозима *с(а)* и *међу*, предлошко-падежне форме којима се у српском језику може изразити логички субјекат, при чему основна подела укључује разликовање конструкција с прилошким имперсоналним предикатом типа *С нама је гојово/свршено*, конструкција с егзистенцијалним имперсоналним предикатом типа *С нама нема неизвесности*, конструкција с деонтичким имперсоналним предикатом типа *С тим се није шалиши / не треба шалиши*, конструкција с предикатом имперсонализованим речцом *се* типа *Са његовом кандидатуром се закаснило*, конструкција са имперсоналним предикатом „неконтролисаних догађања“ типа *Шта се с њим догађа? Шта је с њим?* (Ковачевић 2017: 193–207).

лификативним псеудосоцијативима у двама основим типовима који обележавају карактеристичну појединост¹² (7) или начин вршења радње предиката (8), а потом и с темпоралним псеудосоцијативима из локализационог категоријалног комплекса (9), те с каузативним теличним псеудосоцијативима (10), подразумевајући притом да се овде предочена подела темељи на примарном категоријалном значењу конструкције. Такође, овакав угао гледања сигнализира и неподударан статус анализираних језичких чињеница у склопу семантичких категорија чија се варијантна значења у датом појавном облику пресецају, те се тако може говорити о периферним (псеудо)социјативним значењима, али не и о периферији основних категоријалних значења, уп.:

1) Мирна времена и сређене прилике чине просечне људе још просечнијима, а бурна времена и велике промене стварају од њих компликоване природе. *То је случај и са нашим Давилом*, који се стално налазио у средишту великих догађаја. Све то није могло да измени његову стварну природу, али је поред његових урођених особина створило у њему нова и противна својства (Андрић 1, 66).

2) Неки Мурат, звани *Муџа*, малоуман младић из агинске породице Турковића из Незука, *са којим су* у касабџи често *ћерали шалу*, одједном се испео на камену ограду моста (Андрић 2, 67).

3) – *Доле с њом мајџором рђом!* – дрекну председник. – *Доле с њим!* – вичу једни (Домановић, 32).

4) ... *ја се чудно осећам с Исаком* већ дуже време. То нема везе с њиме, ни са нашом љубављу (Павић, 201).

5) *Кајџиан брода имао је велику муку с њом* (Андрић 3, 383).

6) *Сџирога је с децом* (Разг.).

¹² О детерминацији социјативним инструменталом в. у Ивић 1954: 203–210; Ивић 1983: 179–187. В. такође и осврт на радове М. Ивић о обавезној детерминацији у Антонић 2008: 155–157; Танасић 2011: 88–89. О општелингвистичкој појави обавезне детерминације в. у Радовановић 1972: 211–240. О означавању одвојености, односно одвојивости и тешкој повезаности међу појмовима у зависности од означавања дате ситуације квалитативним инструменталом и квалитативним генитивом в. у Стевановић 1991: 457. Такође в. о употреби квалитативног генитива и квалитативног инструментала у студији о контекстуалним карактеристикама генитива у српскохрватском језику, где пољски слависта у две велике целине анализира генитив без предлога, почев од његове адноминалне и адвербијалне позиције, а затим и генитивне предлошко-падежне конструкције у позицији прилошке одредбе за место, време, узрок и циљ (Фелешко 1995: 48).

7) Он је, уосталом сасвим по нашем националном укусу, ординаран, дрзак и насртљив, али *човек и националац са њрасрцем и њрайошшињем* (Секулић, 77).

8) О томе да смо још до јуче *стајали с руком на орозу, с увейом које ослушкује, с душом која се боји, с увек сиремљеном бошчом за збег* (Секулић, 94).

9) Али *с временом* је буна у Србији почела да задире све више у живот целог босанског пашалука, а нарочито у живот ове касаве која је на сат хода од границе (Андрић 2, 83).

10) Истраживање је покренуто *с циљем* да се кроз темељну анализу рада галерија и излагачких простора (у којима се организују и програми визуелне уметности, али и трибине, дебате), добије база података и сагледају инфраструктурни капацитети галерија, њихова програмска политика и искоришћеност ресурса, не би ли се унапредила савремена сцена визуелне уметности (Политика, *У Србији има 450 галерија*, 7. 11. 2015).

Осим тога, на периферији супкатегоријалног значења псеудосоцијативности, која собом такође окупља граничне језичке чињенице у категоријалном морфосинтаксичком центру конструкција са социјативним инструменталом, налазе се и семантички подтипови с управном речју с фазним значењем код којих се укршта псеудосоцијативна семантика темпоралности и објекта релације.¹³

1) А кад су били *гојови с њим*, вратише опет онај шљунак, као поток, преко свеже ископане земље, прекрстише се још једном, и кренуше натраг, заобилазећи далеко, како би што даље од гроба сишли на друм (Андрић 2, 56).

3. Овом приликом застаћемо на степеници која раздваја (суп)категоријална значења социјативности и псеудосоцијативности с тежњом да прикажемо две врсте језичких појава, тј. спону мање групе псеудосоцијативних конструкција с правим социјативима код којих се варијантност значења темељи на прототипском обележавању ситуација чији су учесници жива бића, где, опет, можемо раздвојити семантичке типове псеудосоцијатива према прототипској реализацији обележја аниматности, уп. псеудосоцијативе објекта релације где аниматност није обавезни предуслов за употребу социјативне конструкције (*Рачунајући с Висковом карневалском рејуџацијом... айойекар је унајред њријумфовао*, према Стевановић 1991: 461) и псеудосоцијативне

¹³ О употреби фазних глагола у конструкцијама типа *њочейи с нечим, завршишии с нечим, одуговлачиши с нечим* в. у Стипчевић 2010.

конструкције емоција и стања које су чвршће везане за исказивање природе међуљудског односа или пак односа двају живих бића, премда оне могу прецизирати и повезаност живог бића и инаниматне целине, нпр. *Срећан је с књигама* (разг.), што је само делимично блиско псеудосоцијативном значењу објекта релације, као у пр. (1–5), в.:

1) Да би ипак нешто казала, она исприча Ани Марији свој *јлан са новом врсјом нарочијо јуних зумбула*, објашњавајући одушевљено, како ће изгледати четири леје разнобојних зумбула које ће се протезати средином целе велике баште (Андрић 1, 312).

2) Види се већ *шћа хоћемо са овим уводом* (Секулић, 127).

3) *Завршивши јосао са књигама*, Анастас Браница се посветио срањивању оставштине (Петровић, 145).

4) Можеш да идеш кући! – био сам принуђен да подвикнем, изашла је помало увређена, ја сам остао да размишљам *шћа ми је чинији са новим, збуњујуће оијјајућим осећањима* (Петровић, 281).

5) Текст је препун *игре са основама* које прелазе у изведене речи, *и са речима* које се јављају у разним падежима (Секулић, 239).

Тако, рецимо, псеудосоцијативи емоција и стања прототипски означавају ситуације у чијој се подлози налази неравноправна социјативна повезаност најмање двају бића, при чему се емоција, односно емоционално стање приписује само једном лицу, које се не обележава социјативном формом. Тумачење ситуације денотиране псеудосоцијативном конструкцијом емоција и стања има додирних тачака са семантиком правих социјативних егзистенцијалних конструкција у реченицама с временском клаузом, које, уз исказивање значења друштва посредног типа, одвојеног од најужег категоријалног центра чији је простор намењен социјативно-реципрочним формама, пружају шире могућности варирања линијског реда реченичних чланова, тематско-ремаатских односа и комуникативног истицања садржаја. Уп. трансформисане примере у којима се социјативност изражава у временским клаузама које улазе у састав реченице с једночланим (4') и декомпонованим предикатом (5').

4') ... већ дуже време *ја се чудно осећам док сам с Исаком*.

5') *Кайејан брода је имао велику муку док је био с њом*.

Такође, псеудосоцијатив емоција и стања може имлицирати и горепоменути семантичку нијансу каузативности, када се овај семантички тип пресеца и са употребном сфером правих социјативних конструкција у узрочним реченицама, где се каузатор емоције, односно

предметног стања обележава именском групом у социјативном инструменталу, као што је случај с примерима (4''–5''), где шири контекст расветљава природу каузативних релација.

4'') ... већ дуже време *ја се чудно осећам зајџо шиџо сам с Исаком*.

5'') *Кайеџан брода имао је велику муку зајџо шиџо је био с њом*.

Најзад, трансформација конструкција и изостављање егзистенцијалних предиката и именских израза у инструменталу с предлогом *c(a)* (4', 4'' – 5', 5''), показатеља подударног временског и просторног јављања лица с истоветним семантичким улогама, сигнализира примарну каузативност и потпуно истискивање социјативне компоненте, које је на смисаоном плану одваја од интерпретације псеудосоцијатива емоција и стања, уп.:

4)''' ... већ дуже време *ја се чудно осећам због Исака*.

5)''' *Кайеџан брода имао је велику муку због ње*.

Уколико се пак псеудосоцијативном конструкцијом емоција и стања денотира ситуација чији учесници немају истоветна обележја аниматности, што је иначе одлика највећег броја семантичких типова псеудосоцијатива, трансформација у праве социјативе посредног типа са егзистенцијалним, факултативно социјативним предикатом повлачи собом губљење смисла, што, опет, указује на то да се исказивање каузативности у овим реченицама не додирује са социјативношћу индиректне релације. Уп.:

1) *И са новцем* је нови конзул имао брига и тешкоћа (Андрић 1, 37).

1') *Због новца* је нови конзул имао брига и тешкоћа.

С друге стране, код псеудосоцијатива става (1), који такође прототипски означавају ситуације чији учесници имају истоветно обележје аниматности и персоналности, иако се и у овом случају ради о лицима с различитим семантичким функцијама, тј. о релацији која се изграђује на неравноправности, надређености и подређености, трансформација у реченице с временском клаузом и социјативном конструкцијом посредног типа има извесна ограничења у зависности од шире синтаксичке структуре, као у примеру (1), док преобликовање у каузативне реченице са социјативном компонентом није могућно, уп. примере (1) и (6').

1) *Сулејман-џаша*, који је од самог почетка једини у Конаку имао симпатије за фон Митерера и *био са њим одувек ближи и срдачнији него са Давилом*, са којим је морао да говори преко тумача и чији му се изглед није допадао, трудио се да му учини по жељи (Андрић 1, 291).

б²) *Док је с децом*, она је строга.

Напослетку додајмо и да прецизирање информације у псеудосоцијативима једностраности при промени перспективизације и тематско-рематских односа имплицира социјативно-реципрочно значење, чиме се исказ посредно прикључује кругу протосоцијативних значења у ширем смислу, в. пример изражавања индиректне узајамности понављањем псеудосоцијатива стања (1).

1) На песму, да си био паметан, не би ни полагао, *ниџи бисмо сад имали џолику невољу и ми с џобом, и џи с нама* (Домановић, 109).

Иако смо овом приликом тему нашег рада ограничили на псеудосоцијативне конструкције у којима се најјасније уочавају семантичка преплитања псеудосоцијативних и протосоцијативних појавних облика, трудили смо се да из вида не испустимо ни општију слику категоријалног система социјативности и конструкција са социјативним инструменталом на чијем се рубном подручју налазе псеудосоцијативи, чији семантички типови, који исказују емоције и стања или пак став према лицу које се денотира социјативном формом, задржавају способност обележавања конекције аниматних ентитета, уз напомену да трансформациони тест издваја целину псеудосоцијатива емоција и стања могућношћу да се веома блиско значење изрази и правим социјативним конструкцијама.

ИЗВОРИ

- Андрић 1: Иво Андрић, *Травничка хроника*, Сабрана дела Иве Андрића, књ. 2, Београд: Просвета, 1996.
- Андрић 2: Иво Андрић, *На Дрини ћуџија*, Београд: Просвета, 2003.
- Андрић 3: Иво Андрић, *Проклеџа авлија*, Београд: Просвета, 2003.
- Домановић: Радоје Домановић, *Сайџиричне џриповеџке*, Београд: Издавачко предузеће „Рад“, 1975.
- Павић: Милорад Павић, *Хазарски речник, роман лексикон у 100.000 речи*, Београд: Просвета, 1985.
- Петровић: Горан Петровић, *Ситничарница „Код срећне руке“*, Београд: Народна књига, Алфа, 2001.
- Политика, дневне новине: <https://www.politika.rs>.
- Секулић: Исидора Секулић, *Избрани есеји*, прир. Ђорђе Ј. Јанић, Нови Сад: Академска књига, 2010.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић 2008: Ivana Antonić, Sintaksa padeža, u: *Lingvistika Milke Ivić*, ur. Predrag Piper, Milorad Radovanović, Beograd: Biblioteka XX vek, 145–183.
- Бондарко 1984: Александр В. Бондарко, *Функциональная грамматика*, Ленинград: Наука.
- Вушовић 1935: Данило Вушовић, Да ли задовољан с чим или задовољан чим?, *Наш језик* III/5, Београд, 147–149.
- Ивић 1954: Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструменџала и њихов развој: синџаксичко-семанџичка студија*, 1954, Београд: Београдска књига, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2005.
- Ивић 1957/1958: Милка Ивић, Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог* XXII/1–4, Београд, 141–166.
- Ивић 1983: Milka Ivić, O slovenskim obaveznim determinatorima, u: Milka Ivić, *Lingvistički ogledi*, Beograd: Prosveta (Biblioteka XX vek), 179–187.
- Ковачевић 2017: Милош Ковачевић, Логички субјекат изражен предлошким инструменталом, у: Милош Ковачевић, *Српски језик под луком науке*, Београд: Завод за уџбенике, 193–207.
- Опачић 2018: Марија Опачић, Критеријуми диференцирања социјативних значења у руском језику, *Славистџика* XXII/2, Београд, 104–109.
- Пипер 2000: Предраг Пипер, О типолошким истраживањима у српској лингвистичкој славистици, *Славистџика* IV, Београд, 17–24.
- Пипер 2002: Предраг Пипер, Проспект синтаксе руског језика у поређењу са српском, на примеру категорије социјативности, *Славистџика* VI, Београд, 19–29.
- Пипер 2008: Предраг Пипер, Граматика границе, *Јужнословенски филолог* LXIV, Београд, 307–322.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синџакса савременога српског језика. Просџа реченица*, у ред. Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Маџица српска.
- Радовановић 1972: Milorad Radovanović, Opštelingvistički aspekt kategorije „obavezni determinator“ u sintaksi, *Годишњак Филозофског факулџетења у Новом Саду* XV/2, Нови Сад, 211–240.
- Радовановић 2008: Милорад Радовановић, Фази логика у лингвистици: темељни појмови и систематизација, у: *Семанџичка иџрочавања српског језика*, ур. Милорад Радовановић, Предраг Пипер, Београд: Српска академија наука и уметности, 11–43.
- Радовановић 2015: Милорад Радовановић, *Фази лингвистџика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Скок 1971: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

- Станишева 1958: Д. С. Станишева, Творительный социативный, *Творительный падеж в славянских языках*, ред. С. Б. Бернштейн, Москва: АН СССР, 41–76.
- Стевановић ⁵1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнojeзичка норма) II. Синџакса*, Београд: Научна књига.
- Стипчевић 2010: Балша Стипчевић, О конструкцијама *йочетии с нечим, завршиити с нечим, одуговлачитии с нечим*, *Српски језик XV*, Београд, 703–718.
- Танасић 2011: Срето Танасић, Милка Ивић (1923–2011), *Наш језик XLII/1–2*, Београд, 87–92.
- Танасић 2017: Срето Танасић, Српска граматика данас, *Јужнословенски филолог LXXIII*, Београд, 229–258.
- Фелешко 1995: Казимјеж Фелешко, *Значења и синџакса српскохрватског генијива*, Београд: Вукова задужбина, Орфелин – Нови Сад: Матица српска.

Марија М. Опачич

ВЗАИМООТНОШЕНИЕ ПСЕВДОСОВМЕСТНОСТИ И ПРОТОСОВМЕСТНОСТИ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Предметом работы являются конструкции со значением псевдосовместности в сербском языке, рассматриваемые в зеркале протосовместности, в основе которой лежат инвариантные критерии определения социативного значения – социативно маркирована неединичная квантификация и соответствие семантических ролей участников предметной ситуации – в их градуальном осуществлении. В статье дается короткий обзор семантических типов псевдосоциативов, а затем указывается на небольшое количество конструкций со значением псевдосовместности, у которых второстепенное значение совместности основывается на социативной связи одушевленных участников, характерной для прототипической семантики совместности, которую выражают собственно социативы. Наряду с этим, учитывается и отдаление конструкций со значением псевдосовместности от субкатегориального показателя равноправия участников в данном отношении.

Ключевые слова: псевдосовместность, протосовместность, (ин)вариантные показатели значения совместности, равноправие / подчиненность, синтаксическая семантика, типология, сербский язык.

УДК 811.163.41'342.1
811.163.41'282

Оригинални научни рад
Примљено 9. маја 2019. г.
Прихваћено 24. јула 2019. г.

МИЉАНА Б. ЧОПА*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ПРОЗОДИЈСКА НОРМА И ЊЕНА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРИМЕРУ ПОСТАКЦЕНАТСКИХ ДУЖИНА

Истраживање је предузето с циљем да се истражи у којој се мери реализација норме разликује од оног што је њоме прописано на примеру поста акценатских дужина. Испитиван је говор професионалних глумаца, језичких стручњака и оних чија струка не изискује посебна лингвистичка знања. У наведеним су групама, поред информатора са стандардног говорног подручја, информатори који пореклом нису из новоштокавских области узети за основицу стандардног српског језика, који су се, према процени аутора, говорно адаптирали средини у којој живе, а да је усвајању норме допринело и образовање. Реализацију поста акценатских дужина посматрали смо у одређеним фонетским положајима на основу којих је сагледан степен њихове очуваности, односно редукције у говору информатора. Анализа показује да се поста акценатске дужине у говору свих информатора у највећој мери реализују у слогу непосредно иза краткоузлазног акцента, док у осталим фонетским положајима готово доследно изостају. У већем проценту и већем броју фонетских положаја у односу на остале информаторе поста акценатске дужине реализују се у говору оних чије је дијалекатско порекло херцеговачко-крајишко, али и код професионалних глумаца.

Кључне речи: прозодијска норма, поста акценатске дужине, дијалекатско уједначавање.

* miljana.copa@isj.sanu.ac.rs

** Краћа верзија овог истраживања изложена је у виду усменог саопштења на научној конференцији „Наука и савремени универзитет 8“. Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (бр. 178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Увод

1.1. Прописана норма стандардног српског језика и њена реализација

Стандарднојезичка норма резултат је поступака нормирања, односно прописивања правила за употребу језика на свим његовим нивоима, а производ нормирања јесте нормирани, односно стандардни језик, који је носилац комуникацијске и стваралачке улоге друштва које га је нормирало (Радовановић 2003: 186–187). Нормом, односно стандардним језиком, одређује се појам правилног, доброг и узорног говора, па се за њега везује појам друштвеног престижа.

Може се рећи да је норма стандардног српског језика постављена је 1818. године, у првом издању *Рјечника*¹ Вука Стефановића Караџића.² Прозодијска норма од Вука до данас подразумева четири акцента који се разликују према квалитету и квантитету, као и два неакцентована квантитета. Силазни се акценти могу јавити код једносложних речи или на првом слогу вишесложних, док се узлазни акценти јављају на било ком слогу вишесложних речи изузев последњег. Неакцентовани кратки вокали могу се наћи испред и иза акцента, док је реализација неакцентованих дугих вокала – постакценатских дужина подразумевана у одређеним граматичким категоријама³ (в. Стевановић 1986: 160–161; Станојчић–Поповић 2008: 62–63; Суботић и др. 2012: 99–101; Пипер–Клајн 2014: 25–27, и др.). Оваква је норма заснована на некадашњем стању двају новоштокавских дијалеката – шумадијско-војвођанског и

¹ *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма* (Стефановић Караџић 1818).

² Норма је званично прихваћена 1868. године, након што је прошла кроз све фазе свог конституисања (Радовановић 2003: 188–189; 194).

³ Постакценатске дужине према норми стандардног српског језика реализују се у следећим граматичким категоријама: у наставку именица женског рода на /-а/ у генитиву једнине; у наставку именица женског рода на /-а/ у инструменталу једнине; у генитиву множине код именица свих родова, где ће оне именице које у генитиву множине имају наставак /-а/ имати дуг и претпоследњи слог; у наставцима за грађење одређеног придевског вида; у облицима компаратива и суперлатива придева; у презенту на последњем слогу у свим лицима једнине и у трећем лицу множине, односно, на претпоследњем слогу у првом и другом лицу множине; у императиву пред императивним наставком /-ј(-)/; у глаголском прилогу садашњем испред наставка /-ћи/; у глаголском прилогу прошлом пред наставком /-в/-вши/; у; облицима трпног придева појединих глагола: дужи се вокал пред формантом /-н(-)/ или /-т(-)/, или последњи вокал инфинитивне основе /-ну/ пред формантом /-т(-)/; на крајњем вокалу инфинитивне основе у свим облицима у којима није извршена промена /л/ у /о/ код глагола који у инфинитиву имају краткоузлазни акценат, а у облицима радног глаголског придева краткосилазни; на вокалу /-а-/ у наставку за грађење имперфекта (Суботић и др. 2012: 99–101).

херцеговачко-крајишког. Узевши у обзир то да је (уз незнатне измене) прозодијска норма постављена пре два века, али и да су монографски описи дијалекатских говора који чине основицу стандардног српског језика такође релативно старијег датума, чињеница је да савремена реализација прозодијске норме мора у извесној мери бити различита од онога што је нормом прописано.

Стандардни би језик требало да се одликује могућношћу за даљим развојем и прилагођавањем друштвеним и културним приликама (Радовановић 2003: 191). Норма би, дакле, требало да се адаптира на промене до којих у језику природно и неминовно долази, па би и стандардни језик требало да постепено „добија одлике које верно репрезентују интелектуални свет образованог човека, онога, дакле, коме је тај језик првенствено намењен“ (Ивић 1990: 92). До прилагођавања овог типа у стандардном српском језику дошло је пре свега на лексичком нивоу, уз минималне измене на свим осталим језичким нивоима⁴ (Радовановић 2003: 191). Неприлагођавање норме њеној употребној реализацији, односно променама до којих у језику долази, посебно је евидентно у случају прозодијске норме: „развој акцентуације нашег књижевног језика одмиче не обазујући се на акценте који стоје мртви по граматикама и речницима“ (Ивић 1971: 282). На проблем неусклађености актуелне норме стандардног српског језика и њене реализације често је указивано (Стевановић 1964; Пешикан 1976; Ивић 1990; Драгин 2005; Јокановић-Михајлов 2007; Суботић и др. 2012: 104, Средојевић 2013; Средојевић 2017: 24 и др.).

Проблем ове неусклађености, између осталог, проиходи из тога што су Вук–Даничићеви акценатски принципи засновани на особинама наведених дијалеката који заузимају највећу територију српског језичког простора – обухватајући читаву Херцеговину, већи део Босне, западну Србију, говоре Срба у Хрватској и већи део Војводине (Ивић 1971: 281), али су, сходно томе, њихови говори и најмање компактни – с обзиром на знатну територију коју обухватају, неминовно је да и међу њима проналазимо изразите разлике, а оне су још и веће у говорима који нису ушли у основицу стандарда. У народним говорима српског језика реализација поста акценатских дужина варира од њиховог изузетног очувања до потпуне редукције (Ивић 1971: 281). То доводи до значајних потешкоћа при усвајању норме, посебно код говорника којима говори узети за основицу стандарда нису нимало

⁴ У нормативним приручницима наилазимо на мноштво граматичких категорија које су маргинализоване и готово непостојеће у савременом српском језику, које носе посебну стилску обојеност или су маркиране као архаизми (Ивић 1990: 98).

блиски, до игнорисања прописаних правила, али и до стварања употребне реализације стандардног језика која се знатно разликује од прописане нормe, а њене се главне карактеристике огледају у тежњи ка губљењу свих маркираних особина. Тако, као резултат природног процеса у језику, настаје својеврсни наддијалекатски идиом који је једнако доступан сваком, независно од његовог дијалекатског порекла. То је и примарна функција стандардног језика, будући да се он дефинише као говорени и писани идиом „којим се чланови српске језичке заједнице служе као *ојшћим* у свакодневном комуницирању, школи, науци, публицистици, култури уопште“ (Станојчић–Поповић 2008: 13). С поменутом употребном реализацијом стандардног језика, која одудара од прописане нормe, свакодневно се сусрећемо, превасходно у језику медија,⁵ што посебно доприноси њеној експанзији и имплементацији.

Предмет овог истраживања управо је употребна норма стандардног језика, односно степен заступљености поста акценатских дужина у говору младих говорника који су високо образовани, при њиховој реализацији стандардног језика.

1.2. Стандард наспрам дијалеката

Полазећи од тога да би говор образованих⁶ говорника требало да репрезентује стандардни језик, међу информаторима чији је говор овим истраживањем обухваћен, носиоцима херцеговачко-крајишког и шумадијско-војвођанског дијалекта, нашли су се и говорници чије је дијалекатско порекло косовско-ресавско и смедеревско-вршачко, који, дакле, нису са стандардног говорног подручја, али ту живе дуже од 5 година и високо су образовани. Њихов је говор испитиван будући да су током боравка у другом дијалекатском окружењу,⁷ али и током школовања,⁸ неминовно овладали стандардним језиком, па смо желели испитати и у којој су мери то учинили, односно колико се њихове

⁵ Знатан је број истраживања која потврђују наводе да се прописана норма и њена реализација у језику медија знатно разликују (Јокановић–Михајлов 2007; Бошњакковић 2007; Бошњакковић–Регодић 2007; Драгин 2009; Средојевић 2009; Средојевић 2013, и др.).

⁶ Стандардни језик требало би да је „својствен интелектуалном свету образованог човека, онога коме је тај језик првенствено намењен“ (Ивић 1990: 92).

⁷ Носиоци различитих идиома у међусобној комуникацији сузбијају најупечатљивије дијалекатске особине у корист оних које су шире распрострањене и одликују се већим друштвеним престижом, с циљем да се уклопе у одређену друштвену групу, што је последица дијалекатског уједначавања (Средојевић–Чопа 2018: 103–104).

⁸ Наспрам спонтаног говора, који ће у већини случајева одражавати дијалекатско порекло, постоје и одговарајући стилови и нормe за којима говорници посежу у зависности од говорне ситуације, а њихово савладавање једна је од функција формалног образовања (Мејерхоф и др. 2015: 47).

реализације нормe у погледу поста акценатских дужина разликују од говорника који су пореклом из дијалекатских области које су ушле у његову основицу.

Оба дијалекта који су узети за основицу стандардног српског језика одликују се новоштокавском акцентуацијом, уз извесна одступања попут силазних акцената ван иницијалног слога у емфатичким исказима и у појединим сложеницама, као и у речима страног порекла⁹ (Ивић 1994: 129; Окука 2008: 62). Заједничка особина свих говора шумадијско-војвођанског дијалекта јесте скраћивање поста акценатских дужина, до којег у мањој мери долази у западним крајевима, у говорима који су под утицајем херцеговачко-крајишког дијалекта (Ивић 2001: 72; Окука 2008: 132). У херцеговачко-крајишком дијалекту поста акценатске дужине добро се чувају, а могуће су и секвенце од два или три дуга слога (Пецо 1971: 166; Ивић 1994: 130; Ивић 2001: 133). Косовско-ресавски дијалекат одликује се староштокавском акцентуацијом, односно троакценатским системом, с повлачењем краткосилазног акцената с финалног слога. Поста акценатске дужине у овом су дијалекту изгубљене, док се оне испред акцената, према постојећим описима, добро чувају (Ивић 2009: 102).¹⁰ Смедеревско-вршачки дијалекат такође се одликује староштокавском акцентуацијом с повлачењем краткосилазног акцената с крајњег слога (уз поједине акценатске специфичности), а поста акценатских дужина у овим говорима нема, или готово да нема (Ивић 2001: 89).¹¹

2. Методе и технике истраживања

2.1. Информатори¹²

Информатори¹³ (И1–И15; в. табелу 1) чији је говор овим истраживањем обухваћен високо су образовани, или су студенти, а неки су од њих

⁹ У савременом језику ова је појава широко распрострањена (Средојевић 2017: 18).

¹⁰ Поменути описи наведених говора старијег су датума.

¹¹ Анализа је показала да су сви информатори из нечетвороакценатских области успешно усвојили нормативну дистрибуцију акцената. Због ограничења у обиму рада, али и зато што за саму природу овог истраживања то није било од посебне важности – пажња није посвећена инвентару и дистрибуцији прозодема у косовско-ресавском и смедеревско-вршачком дијалекту, будући да је у фокусу реализација стандардног идиома, конкретније – поста акценатских дужина код говорника из ових дијалеката.

¹² Узевши у обзир број информатора, њихово порекло, образовање и старосну доб, у овом су истраживању представљени прелиминарни резултати истраживане појаве.

¹³ Информатори су испуњавали упитник у коме су им, осим питања која се тичу личних података, постављена питања помоћу којих би се стекао детаљнији увид у њихово дијалекатско порекло и потенцијалне дијалекатске карактеристике које би се у њиховом говору могле наћи.

професионални глумци и језички стручњаци (филолози србисти), и сви живе на подручју дијалеката узетих за основицу стандардног српског језика дуже од пет година. Међу информаторима нашло се троје професионалних глумаца, деветоро језичких стручњака¹⁴ и троје говорника чија струка не изискује посебне компетенције у домену лингвистике.¹⁵

Табела 1: Подаци о информаторима

Информатор	Место рођења	Пребивалиште	Занимање	Дијалекатско порекло
И1 (В. П.)	Кљајићево	НС од 2008.	музички продуцент	Х-К
И2 (С. П.)	Нови Сад	НС	језички стручњак	Ш-В
И3 (А. М.)	Нови Сад	НС	хемичар	Ш-В
И4 (М. Ј.)	Јагодина	НС од 2011.	професионални глумац	К-Р
И5 (М. С.)	Нови Сад	НС	професионална глумица	Ш-В
И6 (М. Р.)	Крушчић	НС од 2012.	језички стручњак	Ш-В
И7 (М. Ч.)	Ђуприја	НС од 2012.	језички стручњак	К-Р
И8 (Е. Р.)	Јагодина	БГ од 2012.	психолог	К-Р
И9 (З. П.)	Ваљево	НС од 2012, БГ од 2016.	језички стручњак	Ш-В према Х-К
И10 (Д. В.)	Ужице	НС од 2011.	језички стручњак	Х-К
И11 (М. С.)	Јадранска Лешница	НС од 2012.	језички стручњак	Х-К
И12 (Н. Ј.)	Сремски Карловци	НС	језички стручњак	Ш-В према Х-К
И13 (С. О.)	Лозница	ЛО	језички стручњак	Х-К
И14 (Б. Т.)	Пожаревац	БГ од 2011.	језички стручњак	К-Р према С-В
И15 (Б. Т.)	Вршац	НС од 2012.	језички стручњак	С-В

2.2. Корпус

За потребе овог истраживања снимљен је материјал у укупном трајању од 78 минута и 7 секунди, који подразумева 15 звучних записа

¹⁴ Међу информаторима је и аутор истраживања.

¹⁵ Говорници чија струка не изискује посебне компетенције у домену лингвистике у наставку рада из техничких су разлога означени синтагмом *просечни говорници*.

забележених у Новом Саду у периоду од марта до августа 2018. године. Примери обухваћени анализом издвојени су из прозног текста¹⁶ који су информатори читали¹⁷ – имали су ограничено време да се припреме, а потом су њихове интерпретације дигитално снимљене у студијским условима.¹⁸ Снимци су више пута пажљиво послушани, фонетски транскрибовани и забележени у *Word* формату (запис обухвата 45 страна документа). Спектрограми целокупног материјала пажљиво су прегледани, а за одабране примере прочитане су вредности одређених акустичких карактеристика уз помоћ програма *Праџи* (*Praat*, верзија 6.0.46).

2.3. Методологија

Анализи смо приступили методологијом коју је конципирао Павле Ивић, који је на основу фонетских чинилаца који утичу на губљење постакцентских дужина установио 12 фонетских положаја¹⁹ у којима сагледавамо степен њихове очуваности, односно редукције. Фонетски чиниоци који утичу на реализацију постакцентских дужина јесу преваходно – њихов положај у речи, природа слога (отвореност/затвореност), као и квантитет и квалитет претходног слога. Наиме, Ивић наводи да се постакцентске дужине у крајњем слогу губе лакше од оних у унутрашњем; да се боље чувају у крајњем затвореном, него у крајњем отвореном слогу; да се лакше скраћују иза силазних акцената

¹⁶ Информатори су интерпретирали приповетку *Мосџови* Ива Андрића (2011: 51–54).

¹⁷ Читање наглас (енгл. *reading aloud*) једна је од социолингвистичких метода помоћу које се од информатора добија пажљивији говор (Мејерхоф и др. 2015: 49–50). Информатори читање текста доживљавају као у извесној мери формалну ситуацију, стога у свој говор уносе додатну пажњу, односно неминовно је да ће се служити другачијим стилем од оног којим се користе у спонтаној комуникацији. Дакле, њихов ће се стил разликовати од стила говора који настаје у природном окружењу.

¹⁸ Приликом снимања коришћен је кондензаторски микрофон *AKG Perception 220* и миксета *Behringer X-AIR 18*. За овакав тип истраживања квалитет снимка веома је важан, међутим, наведена опрема (поред одабране социолингвистичке методе) употребљена је с циљем да допринесе томе да информатори ситуацију осете као изузетно формалну, да би њихове тежње за употребом стандардног језика биле израженије.

¹⁹ Положај постакцентске дужине у слогу непосредно иза: 1: неузлазне дужине у финалном отвореном слогу; 2: неузлазне дужине у финалном затвореном слогу; 3: неузлазне дужине у медијалном слогу; 4: дугоузлазног акцента у финалном отвореном слогу; 5: дугоузлазног акцента у финалном затвореном слогу; 6: дугоузлазног акцента у медијалном слогу; 7: неузлазне краткоће у финалном отвореном слогу; 8: неузлазне краткоће у финалном затвореном слогу; 9: неузлазне краткоће у медијалном слогу; 10: краткоузлазног акцента у финалном отвореном слогу; 11: краткоузлазног акцента у финалном затвореном слогу; 12: краткоузлазног акцента у медијалном слогу.

и неакцентованих слогова, док се боље чувају непосредно иза узлазних акцената; да се лакше редукују иза дугог слога, а боље чувају иза кратког (Ивић 2001: 96–97). Фактори који такође утичу на реализацију поста акценатских дужина јесу и број слогова у речи, удаљеност поста акценатске дужине од почетка речи, и, уколико поста акценатској дужини у нефиналном слогу следи сугласнички скуп – састав тог скупа (Средојевић 2013: 208). Фонетски чиниоци, такође, аналогijом воде ка скраћивању поста акценатских дужина у појединим морфолошким категоријама (Ивић 1994: 96).

Анализирано је укупно 2330 примера изговорених од стране 15 информатора. Од тога, издвојено је 155 примера у којима је, према нормативној литератури,²⁰ очекивано јављање поста акценатских дужина, а онда су издвојени примери у којима су поста акценатске дужине реализоване у говору информатора, па је њихова заступљеност у односу на укупан број одабраних примера израчуната у процентима, за сваки од 12 фонетских положаја, и за сваког информатора посебно.²¹ Резултати истраживања представљени су дескриптивно и сагледани у целини, као и према процентуалној заступљености у сваком од фонетских положаја за сваког говорника посебно (говорници су груписани према дијалекатском пореклу).

3. Резултати истраживања

У слогу непосредно иза неузлазне дужине поста акценатске дужине реализују се у изузетно малом проценту у говору информатора из херцеговачко-крајишког дијалекта, и то у крајњем отвореном слогу, док код говорника из осталих дијалеката нису забележене.

Положај 1: *grādī* (И1, И10–И13), *gnēzdē* (И13), *kūhā* (И1, И10–И13), *nādōhē* (И12), *xrāmōvā* (И13).²²

У слогу непосредно иза дугоузлазног акцента поста акценатске дужине забележене су код свих информатора, али разлике у степену њихове реализације постоје: код информатора који не воде порекло из четвороакценатских области, али и код говорника шумадиско-војвођанског дијалекта, поста акценатске дужине реализују се у изузетно малом проценту, искључиво у крајњем отвореном слогу, па се њихова

²⁰ Речник српскохрватског књижевног језика (РМС), Речник српског језика (РСЈ).

²¹ Изговорени примери у којима се реализација истраживане појаве није могла са сигурношћу идентификовати искључени су из анализе.

²² Због ограничења у обиму рада нису наведени сви анализирани примери, већ они у којима су информатори реализовали бар једну поста акценатску дужину.

Положај 10: *дрхш̄ē* (И10–И13), *губ̄ē* (И13), *лѣж̄ē* (И6, И10, И11, И13), *лѣд̄ш̄ē* (И1, И3–И6, И9–И15), *ш̄ак̄ō* (И2, И3, И6, И7, И9–И15); **Положај 11:** *бѣз њ̄их* (И1, И9, И10), *бр̄ѡј̄им* (И1, И10–И13); **Положај 12:** *д̄об̄ив̄а*, *д̄ѡй̄ш̄ш̄ӣа* (И1–И13), *з̄аш̄ѡ се* (И1, И2, И4–И13), *з̄ар̄ас̄ли* (И1, И3, И5–И8, И10, И12), *из̄м̄ӣри* (И1–И13), *к̄ѡј̄у сам* (И1, И9), *н̄ад̄ѡђе*, *н̄ѣ сл̄уж̄е*, *од̄р̄ж̄с̄ав̄ани*, *ѡкр̄уж̄ен*, *ѡс̄ш̄а̄ло*, *ѡс̄ш̄а̄лог*, *ѡс̄ӯђ̄ена*, *й̄ѡв̄ѣж̄е*, *й̄р̄ѣб̄ач̄ени* (И1–И13), *й̄р̄ѡј̄ури* (И3, И5–И15), *р̄ас̄ш̄а̄нка*, *с̄ав̄л̄а̄да*, *ук̄р̄ш̄ш̄ӣа̄ва* (И1–И13).

Анализа показује да се у начелу поста акценатске дужине у говору свих информатора релативно доследно реализују у слогу непосредно иза краткоузлазног акцената, с највећим процентом у медијалном слогу – у осталим су положајима готово доследно редуковане.²⁴

Дијаграм 1: процентуална заступљеност поста акценатских дужина код говорника из четвороакценатских области²⁵

ИЗ (Ш-В, просечни говорник)

9%	1	4	15%*	0%	7	10	38%
0%	2	5	0%	0%	8	11	16%
0%	3	6	0%	0%	9	12	75%

И5 (Ш-В професионална глумица)

0%	1	4	7%*	11%	7	10	23%
0%	2	5	0%	50%	8	11	42%
0%	3	6	0%	20%	9	12	83%

²⁴ В. дијаграм 1 и 2. До сличних резултата дошли су и други истраживачи. Јелица Јокановић-Михајлов при испитивању говора професионалних говорника војвођанског порекла закључује да су поста акценатске дужине најдоследније сачуване иза слога с краткоузлазним акценатом (Јокановић-Михајлов 2007: 134). Дејан Средојевић при испитивању говора спикера с новосадских телевизија закључује да се поста акценатске дужине чувају непосредно иза краткоузлазног акцената, а њихово јављање у неком од других положаја углавном је околинално или је настало услед дужења вокала пред синтаксичком границом или услед прављења краја већег говорног одсечка (Средојевић 2013: 216). До оваквих резултата дошли су и Гордана Драгин (2005: 279–280; 2009: 198) и Жарко Бошњаковић и Небојша Регодић (2007: 267–273), при испитивању говора у новосадским медијима, и др.

²⁵ Знаком * обележени су проценти који би се могли тумачити као последица дужења пред синтаксичком границом или положаја речи у реченици, или као последица хезитационе паузе. Тамнијом нијансом обележени су положаји у којима је реализација поста акценатских дужина потврђена значајним процентом.

И2 (Ш-В, језички стручњак)

0%	1	4	7%*	3%*	7	10	23%
0%	2	5	0%	30%	8	11	33%
0%	3	6	0%	20%	9	12	79%

И6 (Ш-В, језички стручњак)

0%	1	4	7%*	14%*	7	10	38%
0%	2	5	0%	16%	8	11	16%
0%	3	6	0%	0%	9	12	83%

И9 (Ш-В према Х-К, језички стручњак)

0%	1	4	7%*	18%	7	10	30%
0%	2	5	0%	16%	8	11	28%
0%	3	6	0%	13%	9	12	83%

И12 (Ш-В према Х-К, језички стручњак)

9%	1	4	38%	22%	7	10	46%
0%	2	5	0%	0%	8	11	50%
0%	3	6	33%	0%	9	12	83%

И1 (Х-К, просечни говорник)

9%	1	4	35%	37%	7	10	23%
0%	2	5	0%	50%	8	11	55%
0%	3	6	0%	20%	9	12	87%

И10 (Х-К, професионални глумца)

9%	1	4	38%	29%	7	10	61%
0%	2	5	0%	33%	8	11	75%
0%	3	6	33%	38%	9	12	91%

И11 (Х-К, језички стручњак)

9%	1	4	15%*	22%	7	10	30%
0%	2	5	0%	33%	8	11	66%
0%	3	6	33%	13%	9	12	91%

И13 (Х-К, језички стручњак)

18%	1	4	69%	25%	7	10	53%
0%	2	5	0%	33%	8	11	85%
0%	3	6	100%	13%	9	12	95%

Дијаграм 2: процентуална заступљеност поста акценатских дужина код говорника из нечетвороакцентских области

И8 (К-Р, просечни говорник)

0%	1	4	23%*	7%*	7	10	7%
0%	2	5	0%	0%	8	11	14%
0%	3	6	0%	0%	9	12	83%

И4 (К-Р, професионални глумац)

0%	1	4	14%*	14%	7	10	7%
0%	2	5	0%	16%	8	11	16%
0%	3	6	0%	0%	9	12	87%

И7 (К-Р, језички стручњак)

0%	1	4	7%*	3%*	7	10	7%
0%	2	5	0%	0%	8	11	50%
0%	3	6	0%	0%	9	12	83%

И14 (К-Р према С-В, језички стручњак)

0%	1	4	35%*	3%*	7	10	15%
0%	2	5	0%	0%	8	11	33%
0%	3	6	0%	0%	9	12	75%

И15 (С-В, језички стручњак)

0%	1	4	35%*	3%*	7	10	15%
0%	2	5	0%	0%	8	11	33%
0%	3	6	0%	0%	9	12	79%

Постакцентатска дужина у положају 12 у речи
и́двѐже (да се *и́двѐже*,²⁶ *и́змѝри* и *си́дји*)

Х-К			
	р о в е з е	р о в е з е	р о в е з е
	Слика 1: И1 (просечан говорник)	Слика 2: И10 (професионални говорник)	Слика 3: И11 (језички стручњак)
Ш-В			
	р о в е з е	р о в е з е	р о в е з е
	Слика 4: И3 (просечан говорник)	Слика 5: И5 (професионални говорник)	Слика 6: И2 (језички стручњак)
К-Р			
	р о в е з е	р о в е з е	р о в е з е
	Слика 7: И8 (просечан говорник)	Слика 8: И4 (професионални говорник)	Слика 9: И7 (језички стручњак)

²⁶ И1: [o] t = 98 ms, [e] t = 90 ms, [e] t = 76 ms. И10: [o] t = 98 ms, [e] t = 163 ms, [e] t = 79 ms. И11: [o] t = 94 ms, [e] t = 119 ms, [e] t = 97 ms.

И3: [o] t = 103 ms, [e] t = 136 ms, [e] t = 115 ms. И5: [o] t = 124 ms, [e] t = 121 ms, [e] t = 44ms. И2: [o] t = 96 ms, [e] t = 108 ms, [e] t = 47 ms.

И8: [o] t = 116 ms, [e] t = 112 ms, [e] t = 89ms. И4: [o] t = 89 ms, [e] t = 109 ms, [e] t = 71ms. И7: [o] t = 129 ms, [e] t = 128 ms, [e] t = 63 ms.

4. Закључна разматрања

Анализа одабраних примера изговорених од стране 15 информатора различитог дијалекатског порекла и различитих језичких компетенција које њихова струка изискује, показује следеће.

– У слогу непосредно иза неузлазне дужине поста акценатске дужине редуковане су код свих говорника, изузев оних из херцеговачко-крајишког дијалекта, код којих се у малом проценту јављају у крајњем отвореном слогу (*гра̄дѝ, гнѣзѣ, кӯћа, на̄дѣѣ, хра̄мѣва*, итд.). У слогу непосредно иза дугоузлазног акцента поста акценатске дужине редуковане су такође код свих информатора, осим код оних из херцеговачко-крајишког дијалекта, код којих се реализују у већем проценту у односу на остале говорнике, а забележене су и у медијалном слогу (*звѣчѣ, ко̄ња, рас̄тѣ; де̄љења, хра̄мѣва, сас̄тѣвцима*, итд.). У слогу непосредно иза неузлазне краткоће поста акценатске дужине углавном су редуковане код просечних говорника и језичких стручњака из нечетвороакценатских области и шумадијско-војвођанског дијалекта, али се у извесној мери (у већем проценту у односу на остале) реализују код говорника херцеговачко-крајишког дијалекта и код професионалних глумаца у односу на говорнике њихових дијалеката (*бѣље, вѣдѝ, кѝше; дрѹгѝх, слѝкѣм, Ѹвѣк; ѧмѣре, ѝдѝрѣба, схвѣѝању*, итд.). У слогу непосредно иза краткоузлазног акцента поста акценатске дужине реализују се код свих говорника, а њихова је заступљеност најизразитија у медијалном слогу, такође, у већем проценту код говорника херцеговачко-крајишког дијалекта (*др̄хѝѣ, ле̄жѣ, лейѣѝѣ; бѣз њѝх, брѣѝм; дѣбѣва, зѣрѣсли, ѝзмѝри, нѣ слѹже, сѣвлѣда*, итд.).

– Може се закључити да су поста акценатске дужине у говору младих, високо образованих говорника, у начелу, редуковане у свим фонетским положајима, изузев у слогу непосредно иза краткоузлазног акцента (положаји 10, 11 и 12), а до сличних резултата дошли су и други истраживачи (Јокановић-Михајлов 2007; Средојевић 2013; Драгин 2005; Драгин 2009; Бошњаковић-Регодић 2007, и др.). У овим се положајима поста акценатске дужине реализују и у говору информатора који потичу из дијалекатских области које нису ушле у основицу стандардног српског језика (најфреквентније у медијалном слогу). Оказионално јављање поста акценатских дужина у другим положајима, али и недоследност у њиховој реализацији у наведеним положајима показатељи су њихове факултативности и текућег процеса њихове редукције.

– Поста акценатске дужине у највећој су мери заступљене код говорника херцеговачко-крајишког дијалекта, а професионални глумци из осталих дијалеката реализују их у већем броју положаја и у већем про-

центу у односу на остале информаторе из њихових дијалеката. То је показатељ да свест о реализацији поста акценатских дужина код професионалних глумаца ипак постоји, па се може претпоставити да је њихово јављање у већем броју положаја индуковано тиме што су се током школовања правилним (из)говором бавили практично, док код језичких стручњака, који су се поста акценатским дужинама бавили претежно теоријски, њихова реализација углавном изостаје. Стога се може закључити да примена различитих система рада током школовања може утицати на савладавање прозодијске норме.

– Међу просечним говорницима и језичким стручњацима из шумадијско-војвођанског, косовско-ресавског и смедеревско-вршачког дијалекта у начелу нема значајних разлика – код њих су поста акценатске дужине у приближним процентима заступљене у слогу непосредно иза краткоузлазног акцента, што је показатељ тога да говорници из нечетвороакцентатских области усвајају употребну норму стандардног српског језика.²⁷ Говорници чије је дијалекатско порекло из области које нису ушле у основицу стандардног српског језика у свом говору, дакле, могу утицати на особине које су карактеристичне за њихов матерњи дијалекат, у корист стандардног језика – то су особине којих су сами говорници свесни, попут места акцента, његовог квантитета и делимично квалитета, док остале особине, којих говорници нису свесни и које нису од пресудне важности за значење самог исказа, у свој говор неће уносити, поготово уколико им те особине нису нимало блиске.

– Узевши у обзир то да је норма стандардног српског језика заснована на дијалекатским говорима, а да би стандардни језик требало да је наддијалекатски идиом, губљење поста акценатских дужина могло би се посматрати као последица природног језичког, односно социолингвистичког процеса у коме говорник сопствени говор (који је по својој природи дијалекатски) у контакту с другим идиомом (стандардним језиком) најпре лишава особина које осећа као маркиране. Управо овај процес доводи до редуције поста акценатских дужина, будући да великом делу српског језичког простора њихова реализација коју норма прописује није својствена, и може се схватити као природна тежња говорника ка универзалном идиому лишеном свих маркираних особина.

Ово истраживање показује да се прописана норма у великој мери разликује од своје реализације, а потенцијално решење ове неусклађености могло би бити увођење дублетних облика.

²⁷ Код говорника из косовско-ресавског дијалекта дошло је и до јављања поста акценатских дужина секундарног порекла, па су у изговорене на местима где према норми нису очекиване, односно где је пре новоштокавског преношења акценат био кратак, а у њиховом је дијалекту ту – краткосилазни (*ишчѣзлѣх*, *ѡкрѣзани* (И4, И8)).

Будућим истраживањима требало би обухватити већи број информатора и друге аспекте који се тичу усвајања стандардног идиома код говорника из дијалеката који нису блиски говорима узетим за његову основицу. Посебну пажњу треба посветити природи акцента, инвентару и дистрибуцији прозодема и њиховим квалитативним и квантитативним особинама при реализацији стандардног идиома код информатора из поменутих говора. Такође, важно је пратити актуелно стање у употребној норми, односно реализацији стандардног језика, како би прописана норма могла бити усклађена с њеним савременим стањем. Ово истраживање може се схватити као скромни допринос процесу њеног осавремењавања.

ИЗВОР

Андрић 2011: Иво Андрић, Мостови, у: *Зајиси и њиховији*, ур. Радомир Уљаревић, Београд: Штампар Макарије, 51–54.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић 2007: Жарко Бошњаковић, Преношење акцената у говору неких јавних медија, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* L, Нови Сад, 81–93.
- Бошњаковић–Регодић 2007: Жарко Бошњаковић, Небојша Регодић, О неким прозодијским карактеристикама језика новосадских медија, *Прилози проучавању језика* 38, Нови Сад, 263–315.
- Драгин 2005: Гордана Драгин, Прозодијске особине говора спикера (новинара) РТВ Нови Сад, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLVIII/1–2, Нови Сад, 277–282.
- Драгин 2009: Гордана Драгин, Дистрибуција поста акценатских дужина у језику медија, *Говор Новог Сада. Св. 1: Фонетске особине*, ур. Жарко Бошњаковић, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 129–140.
- Ивић 1990: Милка Ивић, *О језику Вуковом и вуковском*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Ивић 1971: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ивић 1994: Павле Ивић, *Српскохрватски дијалекти: њихова стурктура и развој*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић–Лехисте 1996: Павле Ивић, Илсе Лехисте, *Прозодија речи и реченице у српскохрватском језику*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

- Ивић 2001: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штиокавско наречје*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић 2009: Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јокановић-Михајлов 2007: Јелица Јокановић-Михајлов, *Акцентна и интонација говора на радију и телевизији*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Мејерхоф и др. 2015: Miriam Meyerhoff, Erik Schleeff, Laurel MacKenzie, *Doing Sociolinguistics: A Practical Guide to Data Collection and Analysis*, London – New York: Routledge.
- Окука 2008: Miloš Okuka, *Srpski dijalekti*, Zagreb: SKD „Prosvjeta“.
- Пецо 1971: Asim Peco, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Beograd: Naučna knjiga.
- Пешикан 1976: Митар Пешикан, О утицају радија, телевизије и других новинарских служби на језичку културу, *Наш језик* XXII/1–2, Београд, 69–76.
- Пипер–Клајн 2014: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамафика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Праг: Paul Boersma, David Weenink, *Praat: doing phonetics by computer* [компјутерски програм], верзија 6.0.46, <http://www.praat.org/>.
- Радовановић 2003: Milorad Radovanović, *Sociolingvistika*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- РСМ: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСЈ: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Средојевић 2009: Дејан Средојевић, Акцент именица у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица, у: *Говор Новог Сада. Св. I: Фонетске особине*, ур. Жарко Бошњаковић, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 215–234.
- Средојевић 2013: Dejan Sredojević, Neakcentovane dužine i jezik medija, *Zbornik radova Akademije umetnosti 1*, Novi Sad, 205–224.
- Средојевић 2017: Dejan Sredojević, *Fonetsko-fonološki opis akcenata u standardnom srpskom jeziku: od specifičnog ka opštem*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Средојевић–Чопа 2018: Дејан Средојевић, Миљана Чопа, Да ли се дијалекатско уједначавање у једнаком степену остварује на фонетском и на фонолошком нивоу?, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LXI/1, Нови Сад, 101–123.
- Станојчић–Поповић 2008: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамафика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, Радио-телевизија и језик, *Наш језик* XIV/2–3, Београд, 150–155.
- Стевановић 1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамађички системи и књижевнојезичке норме) I. Увод, фонетика, морфологија*, Београд: Научна књига.
- Стефановић Караџић 1818: Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник ишћолкован њемачким и латинским ријечима / скуђио га и на свијећи издао Вук Сћефановић = Wolf Stephansohn's Serbisch-Deutsch-Lateinisches Worterbuch = Lupi Stephani F. Lexicon Serbico-Germanico-Latinum*, Беч (Wien, Viennae).
- Суботић и др. 2012: Ljiljana Subotić, Dejan Sredojević, Isidora Bjelaković, *Fonetika i fonologija: ortoevska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Miljana B. ora

ACCENTUAL NORM AND ITS IMPLEMENTATION
AT THE EXAMPLE OF NON-ACCENTED LENGTHS

S u m m a r y

This research was conducted with purpose of investigating the distribution of non-accented lengths within young, highly educated speakers. The distribution of non-accented lengths is strictly defined by the accentual norm, which is based on the state of East-Herzegovinian and umadija-Vojvodina dialect. All the speakers whose speech was investigated live on the territory of these dialects, but some of them come from the territory of Old-tokavian dialects, and their speech was investigated with the assumption that they acomodated their spoken language to the new environment. Speakers were classified in three groups based on their profession, so we examined the speech of professional actors, language specialists and those whose profession doesn't require special knowledge in the field of linguistics. The research shows that non-accented lenghts are drastically reduced in all phonetic positions except on the open or closed syllable in final position, and also on the internal syllable, both directly following the short rising accent. Non-accented lengths are slightly better preserved in speakers from East-Herzegovinian dialect and professional actors.

Keywords: accentual norm, non-accented lengths, dialect levelling.

Оригинални научни рад
Примљено 18. јула 2019. г.
Прихваћено 24. јула 2019. г.

НЕНАД Б. ИВАНОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ПОЗИВ И УПУТСТВО ЗА КУПЉЕЊЕ РЕЧИ ПО НАРОДУ ЗА РЕЧНИК СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ (1898): ЗНАЧАЈАН ПРИЛОГ СРПСКОЈ ЛЕКСИКОГРАФСКОЈ КУЛТУРИ

У раду се анализира *Позив и Упутство за купљење речи по народу за речник Српске краљевске академије* (1898), документ од великог значаја за историју српске лексикографије. Даје се преглед околности у којима је настао овај документ, а затим се разматрају његове целине у контексту актуелних идеја с краја XIX века о речима и њиховој речничкој обради.

Кључне речи: лексикографска историографија, лексикографски поступак, *Српски рјечник* В. С. Карацића, Речник САНУ, Стојан Новаковић, Пера Ђорђевић.

Увод

1.1. Више пута је истицан значај *Позива и Упутства за купљење речи по народу за Речник Српске краљевске академије* из 1898. године¹ за формирање фонда српске народне лексике у грађи *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.² Поред тога што су „... поштрили ... вољу у многих да купе речи по народу и шаљу их Академији“, *Позив и Упутство* су „... имали озбиљне резултате:

* nenad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs

**Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ У даљем тексту: *Позив и Упутство*.

² У даљем тексту: Р. САНУ.

потстакли су да се добије знатан број речи из народа“ (Белић 1959: XIV, XVI). Позитиван утицај *Позива* и *Уйујсџива* на прираст народних речи у фонду Р. САНУ истакао је и Е. Фекете, наглашавајући вредност овог подухвата у средини у којој скупљачи нису довољно обучени за лексикографске послове (Фекете 1993: 26–28).

1.2. Наведене и сродне оцене потврђују следећи подаци. Прво, о одзиву на *Позив* и *Уйујсџиво* у јавности. Пре објављивања овог документа Лексикографски одсек СКА располагао је са 28 збирки (из периода од 1854–1899), које садрже око 20.600 народних речи. С друге стране, само у прве четири године након објављивања (1899–1903) у овај Одсек је пристигло чак 116 нових збирки, које садрже око 130.000 српских народних речи (не рачунајући збирку В. Арсенијевића, која је настала засебно) (Годишњак 13/1899: 190 и 17/1903: 201). И друго, о вредности збирки насталих под утицајем *Позива* и *Уйујсџива*. Судаћећи према сачуваним оценама, по објављивању овог документа у Лексикографски одсек су пристигле прве потпуне и лингвистички добро обрађене збирке.³ То су нпр.: збирка М. Влајинца, студента, из Врањског округа; затим, збирка С. Ћоровића из Мостара и Херцеговине; збирка Ј. Јаворца, из Тимочког и Пожаревачког округа; збирка Ћ. Натошевића из Срема, Баната и Србије и др. (за детаљнији списак в. у Белић 1959: XV–XVI). О вредности овог документа посредно сведочи и податак да је половином XX века он послужио као предлог за приручник исте врсте.⁴

1.3. И поред наведеног, *Позив* и *Уйујсџиво* до сада нису детаљније анализирани у контексту лексикографске и лингвистичке историографије. Један јубилеј – навршених сто година од објављивања – даје нам прилику да ближе одредимо *Позив* и *Уйујсџиво* са ових становишта, и да тиме осветлимо место самог документа у развоју научних идеја о српским речницима с краја XIX века.

³ Према сачуваним подацима, пристигле збирке је током 1901. и 1902. године оцењивао К. Миленовић, сарадник Лексикографског одсека, по следећим ставкама: 1. спољни облик; 2. однос грађе у збирци према грађи из *Рјечника*; 3. значења; 4. акценти; 5. морфолошка обрада одредница; 6. туђе речи; 7. бележење лексичких веза (упућивања и испоређења).

⁴ Године 1953. у издању Института за српски језик штампана су *Уйујсџива за љрикуљвање речи из народних говора*, намењена скупљачима из крајева из којих је Р. САНУ оскудевао у лексици (Топлица, Жупа, Ресава, Шумадија, Посаво-тамнава, Подриње, Новопазарски Санџак, Босна и Херцеговина, Славонија). Савремена *Уйујсџива* су најсроднија *Позиву* и *Уйујсџивима* у одељцима III – *Групе речи* и V – *Облици*; а детаљнија од њих у одељцима II – *Одабирање речи* и IV – *Акценти*.

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ НАСТАНКА *ПОЗИВА* И *УПУТСТВА*

2.1. По форми, *Позив и Ујујисїво* су програмски текст упућен из Лексикографског одсека СКА припадницима српске интелигенције са смерницама за сабирање и обраду српских народних речи којих нема у Вуковом *Рјечнику* и у првих 19 свезака *Рјечника Југославенске академије*. Претходи му *Јвнїй ѿозивъ* [за купљење речи по народу] одъ *сїрране Друшїтва Србске словесносїи*, објављен у Српским новинама од 14. маја 1855. године, који су иницирали К. Бранковић и М. Јанковић, и који није имао већег успеха у јавности.⁵ Непосредни покретач *Позива* и идејни творац тематског дела *Ујујисїва* је С. Новаковић, који је у посланици *Срїска краљевска академија и негованье језика срїског* из 1888. године дао полазне смернице за купљење грађе за Академијин речник (Новаковић 1888: 77–83). Аутори текста *Позива и Ујујисїва* су П. П. Ђорђевић,⁶ заменик председника Лексикографског одсека, и М. Иванић,⁷ секретар.

2.2. Иако је највећи део *Позива и Ујујисїва* био написан 1895,⁸ њихов коначан текст је уобличен тек крајем 1898. године. Податак о одлагању важан је, јер је до њега дошло из лингвистички и културолошки релевантних разлога. Прво, најважније, објављивање *Позива и Ујујисїва* чекало је да се приведе крају рад на Државном издању Вуковог *Рјечника* (1898).⁹ По завршетку овог посла не само што је будућим

⁵ Један од главних разлога за слаб одјек *Јвнїг ѿозива* наводи М. Ђ. Милићевић у писму Друштву из 1855. године. Прилажући збирку од 271 речи као одговор на *Јвнї ѿозив*, М. Ђ. Милићевић критикује овај документ због неодређене концепције речника за који се скупла грађа и недефинисане природе идиома који је предмет скупљача: „Спремати грађу за потпуни велики Речник Српски, а купити само пределне речи, не води правце к цели, којој се тежи. С друге стране пак писати све оне речи, које се заиста међу Србима чују и употребљују – а нема и(х) у Речнику г. Вука – јесте посао огroman“ (Милићевић 1855: 2).

⁶ Пера П. Ђорђевић рођен је 1855. године. Филолошко-историјски одсек Великој школи завршио је 1874. Ученик је Ђ. Даничића и Ј. Бошковића. Године 1890. постаје најпре секретар, а потом и начелник Министарства просвете, а са тог положаја шаље младог А. Белића на студије у Москву. Од 1894. је редовни члан Академије наука, а од 1897. председник Српске књижевне задруге.

⁷ Момчило М. Иванић рођен је 1853. године. Филолошко-историјски одсек Велике школе завршио је 1876. Ученик је Ђ. Даничића и С. Новаковића. Од 1879. ради као предавач у гимназији, а од 1898. као секретар Лексикографског одсека. Од 1903. је дописни члан Академије наука.

⁸ У извештају о раду Лексикографског одсека за 1895. годину наводи се да су „... према ранијој одлуци: да се као грађа [за Речник] употребе и све речи из живог народног језика ... спремењена (по нацрту од чланова Одсека П. П. Ђорђевића и Ђ. С. Ђорђевића) и нарочита *ујујисїва* – *їиїшања за куїљење речи ѿо народу*“ (Годишњак 1895: 219, курсив ауторов, подвукао: Н. И.).

⁹ Припрема трећег (I државног) издања Вуковог *Рјечника* трајала је између 1893. и 1898. године, када је речник штампан (АГВ 2 1988: 241, 279).

скупљачима речи могло да се понуди ново издање за њих референтне књиге, већ су П. Ђорђевић (као један од уредника Државног издања) и М. Иванић дошли у прилику да у *Ујујисџиво* уграде део Вуковог лексикографског искуства (в. т. 3.2. овог рада). Друго, исто важно, у периоду од 1896. до 1898. одређени делови *Ујујисџива* још су проверавани на терену, кроз рад са истакнутим лексикографима. Један од сарадника Лексикографског одсека у овом периоду био је писац С. Матавуљ, који је 1896–1897. године чак био на одсуству у Далмацији ради скупљања народних речи за Академију. Како сведочи његова преписка са П. Ђорђевићем из тог времена, С. Матавуљ на терену трага за новим речима и значењима, а распитује се и да ли поједине речи још живе у народу, како се граде и изговарају. При томе се ослања на Вуков *Рјечник* (Матавуљ 1897, 1898).¹⁰ Коначно, обзнана *Позива и Ујујисџива* у јавности је чекала и пренос Вукових посмртних остатака из Беча у Београд (1897). Ова манифестација колективног памћења, која је прерасла у народну свечаност, дала је импулс неопходан да би одзив на *Позив и Ујујисџиво* међу скупљачима речи био и обиман и озбиљан.¹¹ У складу са овим, дистрибуција самог документа изведена је широко и плански.¹²

САДРЖАЈ *ПОЗИВА И УПУТСТВА* У КОНТЕКСТУ ЛИНГВИСТИЧКЕ МИСЛИ СВОГ ВРЕМЕНА

3. Текст *Позива и Ујујисџива* састоји се из следећих делова: *Позива*, у коме се образлаже потреба за приливом народних речи у грађу за Речник Српске академије; и *Ујујисџива*, које се састоји од: 1. *Оишџићх најомена*, упутстава за састављање збирки речи, и 2. *Речи њо грујама*

¹⁰ Тако нпр. у писму од 3. 1. 1897. С. Матавуљ извештава П. Ђорђевића о значењу речи *расџрајџиџи*, *зајџрајџиџи* и *џојџрајџиџи* и додаје: „дакле имате *џрајџиџи* са за и са *џо*, што Вук није чуо“. У писму од 13. 1. 1897. извештава да се распитивао о значењу глагола *џрођохаџи се*, као и о његовом акценту. У писму од 12. 10. 1897. С. Матавуљ извештава да је на захтев П. Ђорђевића истражио значење речи *џрескаваџ* и *џрубља* итд.

¹¹ О току Вукове посмртне свечаности (у којој су С. Новаковић и П. Ђорђевић узели активног учешћа) и њеном одјеку у српској и словенској јавности в. (АГВ 2 1988: 489–510).

¹² Одмах по објављивању у *Српским новинама* 1899. године, документ је прештампан у засебном издању. *Позив и Ујујисџиво* су слати листовима популарне, просветне, културне и стручне тематике: *Лейџојису Мајџице срџске*, *Учиџељу*, *Насџавнику*, *Просвејџном гласнику*, *Тежаџу*, *Делу*, *Искри*, *Бранковом колу*, *Босанској вили*, *Дубровнику*, *Цариградском гласнику*, *Луџи*, *Новом одјеку*, *Трговачком гласнику* и др. У дистрибуцију *Позива и Ујујисџива* укључене су најважније групе јавне делатности: документ је слат и „свима академицима, редовним и дописним ... свима професорима српског језика у нашим гимназијама, свима окружним школским надзорницима, учитељима ... конзулатама срп. у Турској с тим да раздаду срп. учитељима, Богословији у Призрену“; као и појединцима по окрузима: рудничком, ужичком, пожаревачком, крајинском, нишком, моравском, крушевачком, пиротском, врањском (Списак ЛУП 1899: 1–3).

їредмеїа и *їојава*, упитника од 99 група питања према којима треба тражити народне речи. *Позиву* и *Ујујисїву* придружени су *Угледни їремери забележених народних речи*, омањи речник састављен по збиркама истакнутих скупљача до тог времена пристиглих у Одсек. Преглед садржаја овог документа дајемо према наведеном реду.

3.1. *Позив*. Већ је споменуто да је *Јавни їозив* Друштва српске словесности из 1855. имао слабог одзива у јавности, због неодређене концепције речника и недефинисане природе идиома који је предмет скупљача речи. Године 1888. у *Посланици* Српској краљевској академији (у одељку *Лексички їослови*) С. Новаковић је исправио овај пропуст изделивши речнички фонд на следеће целине: 1) фонд „језика књижевнога“ (језик књижевних, стручних и др. дела); затим, 2) фонд „народног и књижевног језика у исти мах“ (народне речи фиксирани у речницима В. С. Караџића, Д. Исаиловића, Б. Шулека, Ј. Панчића и др.); и 3) фонд „народног језика из живих уста“ (Новаковић 1888: 78, 79, 84). Формулација „народни језик из живих уста“ обухвата речи које чине део (раз)говорног народног језика, а нису присутне у фондовима „књижевног“ или „народног и књижевног језика“. Ове речи попуњавају фонд књижевног језика и тиме га развијају. У *Позиву* из 1898. налазимо пуну паралелу са Новаковићевом поделом речничког фонда. Његов главни део чини формулација да се „у живом народном говору [Нов. 3]) може чути још велики број речи, које би згодно послужиле књижевним потребама, и ако нису ни у који српски речник унесене [Нов. 2]) нити у ком спису новије српске књижевности употребљене [Нов. 1])“ (*Позив и Ујујисїво*: 3, подвукао: Н. И.). На овај начин у *Позиву* су дефинисани место и улога „народног језика“ у систему Академијиног речника, а прецизирани су и оквир и задаци скупљача речи.

3.2. *Ујујисїво* – 1. *Оїшїте најомене*. *Оїшїте најомене Ујујисїава* су лексикографске смернице за формирање збирки речи. Оне садрже опис обавезних елемената у обради народне лексике: 1) место у коме је реч забележена; 2) опис њеног значења; 3) акценат; 4) облике (основне, као и пратеће); 5) (за стране речи:) домаће еквиваленте, ако постоје; б) истакнуте речи и изразе наведене ради објашњења и опримерења. У опису тих елемената *Најомене* садрже позадинско знање из разних области лингвистике: морфологије, творбе, семантике и др.

Својим највећим делом, *Оїшїте најомене* полазе од Вукових лексикографских поступака из *Рјечника* апстрахованих у општа правила. Нека од тих правила, међутим, укључују и шири приступ језичким проблемима. Изложену тврдњу ћемо илустровати једним примером.

Познато је да је у *Рјечнику* Вук применио поступак који хроничари његовог рада, П. Ивић и Ј. Кашић, називају термином „граматички реализам“: успостављање одреднице у облику у коме се користи у народу, као и бележење, у заглављу, оних морфолошких форми и граматичких обележја које је лексикограф чуо да се говоре (Ивић 1966: 89; Кашић 1986: 1614–1648). У складу са овим, у т. 4. *Ойшїих найомена* (одељак *Облици*) захтева се да се уз граматичка обележја речи бележе и глосе о њиховој употреби, нпр. „свакој именици треба означити род ... па и кад се у два рода говори“; „треба забележити: да ли се реч чује само у једнини, или само у множини, или чешће стоји у једнини или у множини“; затим, „уз придев треба ставити ... оба вида, ако се оба говоре“; „уз прилоге, који се могу поредити, треба ставити и поређење“ и др. (*Позив и Ујуїсїиво*: 7, подвукао: Н. И.). С друге стране, упутства за бележење неповратних и повратних глагола, као и за регистровање њихових видских парњака у оквиру исте одреднице,¹³ формулисана су у овој тачки другачије од Вуковог приступа тим питањима у *Рјечнику*. Треба, међутим, имати у виду то да се Вуков однос према лексикографској обради повратности и глаголског вида мењао током времена, чега су били свесни и аутори *Ујуїсїива*. Године 1816. Вук је још несигуран око тога треба ли у *Рјечник* уводити повратне глаголе,¹⁴ док године 1818. у *Предговору Рјечнику* наглашава да је обрадио само повратне глаголе чије значење одступа од значења основног облика.¹⁵ У обради Вук издваја ове глаголе као засебне одреднице и морфолошки им припаја речцу *се* (нпр. *населїїисе*, *-имсе*). Године 1852. Вук задржава повратне глаголе као засебне одреднице и чак увећава њихов број у речничком фонду.¹⁶ С друге стране, он морфолошки одваја речцу *се* од глагола; уз ово, значење повратних глагола у *Рјечнику* чешће успоставља у односу на значење основног облика.¹⁷ Даље, у *Рјечнику*

¹³ „Уза сваки глагол треба означити и трајност радње (је ли свршен или трајан) и да ли се може употребити и као повратан. Ако је глагол свршен (тј. кад показује свршену радњу. нпр. *лудїїи*), треба означити: има ли и трајан (тј. да показује радњу несвршену) и како гласи (нпр. *лудїїи*), или је само један или други“ (*Позив и Ујуїсїиво*: 7).

¹⁴ „Ели нужно и повраћателне глаголе писати н. п. *клайїи*, и *клайїисе*, *їознайїи*, и *їознайїисе*?“ (Вук–Копитару, 16. 3. 1816).

¹⁵ „Повраћателне сам глаголе понајвише само оне писао, који имају особито значење, н. п. *молиїи кога*, и *молиїи се коме* ... а ће нема особитог значења, онђе се може разумјети и онако“ (Вук 1818: XVIII).

¹⁶ У *Рјечнику* из 1818 (на грађи од 26.270 речи) Вук је обрадио око 2.000 глагола са *се*; а у *Рјечнику* из 1852 (на грађи од 47.500 речи) нешто преко 4.000 ових глагола. Подаци о броју глагола су дати на основу рачунарске претраге оба издања.

¹⁷ Тако је нпр. значење глагола *їойїїи се* (‘aufthauen, schmelzen, liquesco’) у *Рјечнику* из 1852. успостављено према основном значењу глагола *їойїїи* (‘schmelzen,

су свршени и несвршени глаголи такође дати као засебне одреднице. У *Предговору Рјечнику* из 1818. Вук инсистира на томе да несвршене глаголе по значењу треба одвојити од свршених, тј. да „ми имамо ... још један пут онолико глагола, колико остали народи“ (Вук 1818: LV). Вук ће, међутим, кориговати свој однос према глаголском виду 1832. године, у спису *Творба глагола*, у коме ће сагледати имперфектизацију као деривациони процес и тиме створити могућност да се вид сагледа у контексту творбе речи (Вук 1832 [1986]: 406–431). Тези о оваквој промени Вукових гледишта о глаголском виду иде у прилог и чињеница да се у *Рјечник* из 1852. несвршени глаголи као одреднице уносе пропорционално мање од свршених.¹⁸ Све што је наведено упућује на развој лексикографске праксе – од раздвојене обраде основних и повратних, те свршених и несвршених глагола – ка њиховом повезивању у једном речничком чланку.¹⁹

Из изложеног се види да т. 4. *Ујујисїва* није настала простим преузимањем лексикографских поступака из *Рјечника*, већ и њиховим дубљим разматрањем у контексту Вукове еволуције као лексикографа и граматичара. У вези са овим питањем важан је и податак да је Вуков спис *Творба глагола* такође приредио за штампу П. Ђорђевић (за IV, необјављену књигу *Скуљених грамаїичких и ѿлемичких сїиса*).

3.3. *Ујујисїва* – 2. *Речи ѿо груїама ѿредмеїа и ѿојава*. Већ је споменуто да је идејни творац овог дела *Ујујисїва* и његов иницијатор С. Новаковић. Угледајући се на рад првог уредника академијског *Речника румунског језика (Etymologicum magnum Romaniae)*, филолога Б. П. Хаждеа,²⁰ С. Новаковић је 1888. предложио да се речи скупљају уз помоћ нарочитих упитника, који би били слати по народу (Новаковић 1888: 80–82). Године 1893. у *Предлогу* за оснивање Лексикографског одсека С. Новаковић је поново предложио да се израде ови упитни-

liquefacio’). У *Рјечнику* из 1852. срећемо и друге сродне примере, нпр.: *намножїїи се* (‘sich vermehren’): *намножїїи* (‘vermehren’); *скамениїїи се* (‘versteinern, lapidesco’): *скамениїїи (кога)* (‘versteinern, zu Stein machen, lapio’), и др.

¹⁸ У *Рјечнику* из 1818. по рачунарском бројању има 2899 свршених и 2226 несвршених глагола. У *Рјечнику* из 1852. број свршених глагола увећан је на 4948 (за 70%); док је број несвршених увећан на 3614 (за 62%).

¹⁹ У српској описној лексикографији такву обраду налазимо прво код Л. Бакотића, у *Речнику српскохрватског књижевног језика* из 1936. године.

²⁰ Незавршени *Etymologicum magnum Romaniae* (т. 1–4, А–Б, 1886–1898) представља одраз тежњи Румунске академије наука да крајем XIX века сачини први потпуни речник румунског језика. Припрема овог речника захтевала је израду и слање упитника од 206 питања, која су укључивала акценатски, фонолошки, фономорфолошки и лексички ниво употребе румунског језика. Упитници су објављени у *Уводу* у први том *Речника румунског језика* (Хаждеу 1885: VIII–XVIII).

ци и набројао неке тематске групе: шумарство, баштованство и др. (Новаковић 1893, у Годишњак 1896: 212). У идеји, Новаковићев нацрт упитника се разликује од Хаждеовог по томе што укључује само један, лексички ниво истраживања српског језика.

По начину на који је настао, упитник у овом делу *Уйујисџива* састоји се из две целине. Прву целину чине питања о народној лексичкој једне појмовно-категоријалне области знања о свету, пре свега о биљкама (воће, грождје, баштенске биљке ...) и животињама (домаће и дивље ж., птице, инсекти, рибе ...). Око ових области групишу се терминолошки домени везани за ту област (нпр. домен активности везаних за биљке: шумарство, баштованство и др.). Овај део упитника следи Новаковићев захтев из *Посланице*: да се лексички продубе оне области научне терминологије у којима већ постоји рад стручњака: ботаничара, зоолога, ихтиолога и др. (Ј. Панчића, Л. Зора, В. Ђорђевића ...) (Новаковић 1888: 80–83). Настанак друге целине *Речи по групама предмета и појава* мотивисала је другачија врста знања, о употреби речи у фолклорном контексту. Ову целину чине нпр. питања везана за јела и пића; за ношњу и накит; за игре, обичаје, душевне особине и др. Питања су формулисана у Етнографском одсеку Српске академије, паралелно са изградом упитника за етнографску и фолклорну грађу.²¹

4. *Угледни примери. Позиву и Уйујисџиву* придружени су *Угледни примери забележених народних речи*, омањи речник састављен по збиркама истакнутих скупљача до тог времена пристиглих у Одсек: В. Ђерића (одр. *вуцарашти, близо*); Ј. Ј. Змаја (одр. *збориш, -а, -о; звездити*); Ј. Срећковића (одр. *булога, брозборка, злак, лебедити се*); Н. Радонића (одр. *каљац, зврјашти, новчуре, нож, шар-лађа, ирганци, ирганчићи*); С. М. Бајића (одр. *зајрвисти, рашар*); В. Радојевића (одр. *нашруна, жеглица, звечац*); М. Вукићевића (одр. *буца, резба*) и Л. Грђића (одр. *зела, зона, сноваче*).

4.1. Прегледом *Угледних примера* запажа се да су речи у овом речнику одабране како би се указало на ширину поступака и решења у њиховој обради. Тако на материјалу од свега 25 одредница у *Угледним*

²¹ Сачувана архивска грађа казује да се у Етнографском одсеку у последњој деценији XIX века активно ради на упитнику за проучавање народног живота и фолклорних обичаја. Тај рад је имао за резултат *Позив за прикупљање грађе за Етнографски зборник Срп. Кр. Академије*, документ сродан *Позиву и Уйујисџива*, који је уобличен 1898. и исте године разаслат скупљачима на терену. Аутор овог *Позива* је био Љ. Ковачевић, а у изради етнографских упитника учествовао је и П. Ђорђевић као члан Етнографског одсека. Упитник је садржао питања везана за јело и пиће, ношњу, обичаје, душевне особине, телесне особине и др.

џримерима срећемо више лексикографских поступака: 1) дефинисање речи путем *Genus proximit*-а и *Differentia-e specifica-e* (одр. *брзо-зборка*, *буца*); затим, 2) дефинисање речи поређењем (одр. *зборији*, *звездији*); 3) дефинисање контекста у коме се реч употребљава (одр. *жеглица*, *зврјаји*, *најруна*); 4) дефинисање засновано на граматичком одређењу речи (одр. *близо*); 5) дефинисање изведене речи према мотивној (одр. *вуцарати*); као и 6) дефинисање у односу на значење у Вуковом *Рјечнику* (одр. *звечац*, *каљац*, *рајтар*).

4.2. Будућим скупљачима народних речи било је од користи и то што *Угледни џримери* на неким местима садрже оригинална запажања о њиховом значењу и употреби. Такав је нпр. случај са глаголом *зврјаји* који је обрадио Н. Радонић. Овај глагол има основно значење емитовање звука. Његова обрада у *Угледним џримерима* показује да се глагол *зврјаји* може употребити у споју са субјектом који означава материјалан ентитет. Тада овај глагол развија значење визуелни утисак посматрача (у пр. *голо џело зврји*, *џразно буре зврји* и сл.). Овај и сродни примери указују на то да у првим збиркама није постојало само интересовање за речи као грађу, већ и за начин њихове употребе у језику, семантичко богатство и односе са другим речима у лексичком систему. Та интересовања требало је пренети на нове скупљаче.

ЗАКЉУЧАК

5. *Позив и Ујујисџиво* представљају значајан извор за историјско проучавање оних области српске науке о језику које имају везе са лексиком српског народног језика, њеним посматрањем и системском обрадом. У првом реду су то историја лексикографије и лексикологије.

5.1. За историју лексикографије овај документ је од значаја из више разлога. Навешћемо неке, по нама најважније. Поред тога што су дефинисали место и улогу појма „народни језик“ у систему Академијиног речника, *Позив и Ујујисџиво* су нагостили савремени концепт дијалекатског речника и изнели (у одељку *Ојшће најоме*) нацрт одреднице у том речнику. Уз ово, *Ујујисџиво* је допринело и томе да се на почетку ХХ века, у првим збиркама речи израђеним по његовом моделу, јасније сагледа однос између српског књижевног језика и дијалеката на различитим нивоима језичке структуре.

5.2. С друге стране, *Позив* и део *Ујујисџива* под називом *Речи џо грујама џредмеја и џојава* су од значаја и за историју лексикологије. Израда овог упитника од 99 група питања објединила је два приступа лексици који су актуелни крајем ХИХ века: позитивистички (реч као део

појмовног знања о свету) и натуралистички (реч као део емпиријског знања). Тиме је *Ујујисџиво* омогућило да се народне речи у збиркама сагледају кроз оба ова приступа.

5.3. Свему што је изложено треба додати још нешто. Позадина настанка *Позива* и *Ујујисџива* као сложеног документа, који је захтевао повезивање лингвистичких знања са лексикографским искуством, баца нарочито светло на улогу Пере П. Ђорђевића у развоју српске речничке културе. У том смислу, требало би даље истраживати и живот и дело овог филолога, који је у време настанка *Позива* и *Ујујисџива* ангажован на најважнијим лексикографским, етнографским и културним пословима своје епохе.

ИЗВОРИ

Позив и *Ујујисџиво* 1899: Пера Ђорђевић, Момчило Иванић, *Позив* и *Ујујисџиво* за куљење речи њо народу за Речник Српске краљевске академије, Београд: Штампарија Краљевине Србије.

*

АГВ 2 1988: *Архивска грађа о Вуку Караџићу*, књ. 2 (1864–1905), прир. Голуб Добрашиновић, Београд: Просвета.

Вук 1818 (I), 1852 (II), 1898 (III): Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник исџумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, I изд., Беч: Штампарија метихариста; II изд., Беч: Штампарија Јерменског манастира; III (I државно) изд., Београд: Штампарија Краљевине Србије.

Вук 1832 [1986]: Вук Стефановић Караџић, Творба глагола, у: *О језику и књижевности*, II, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 13, прир. Милорад Павић, Београд: Просвета, 362–431 (спис); 577–581 (о спису).

Годишњак 1895, 1896, 1893, 1899: *Годишњак Српске краљевске академије*, Београд.

Јавни позив 1855: М. Јанковић, Явный позивъ [за купљење речи по народу] одъ стране Друштва Србске словесности, *Српске новине* (14. 5), Београд.

Матавуљ 1897, 1898: Симо Матавуљ – Пери Ђорђевићу (преписка), у: *Сабрана дела С. Матавуља у редакцији Г. Добрашиновића*, књ. 7: *Преписка*, прир. Петар Пијановић, Чедомир Вишњић, Београд: Завод за уџбенике – Загреб: СКД „Просвјета“, 2009, 494–505.

Милићевић 1855: Милићевић М. Ђ. – Друштву српске словесности (писмо од 2. октобра), Архив САНУ, Београд.

- Списак ЛУП 1899: *Сїисак лица, усїанова и ѿјединаца којима су ѿслаїи*
Позив и Упутство, Архив Р. САНУ, Београд.
- Упутства 1953: *Ујујисїва за ѿрикуїљење речи из народних говора*, Београд: Институт за српски језик С. А. Н.
- Хаждеу 1885: Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Prefața, у: *Etymologicum magnum romaniae, dicționarul limbei istorice si poporane a românilor*, Bucuresci; Stabilimentul grafic socec & Teclu, 1887, V–XVIII.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1959: Александар Белић, Увод, у: *Речник срїскохрваїског књижевног и народног језика*, I, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик САНУ, VII–XXVI.
- Ивић 1966: Павле Ивић, О Вуковом *Рјечнику* из 1818. године, у: *Срїски рјечник 1818*, Сабрана дела В. С. Караџића, књ. 2, Београд: Просвета, 19–188.
- Кашић 1986: Јован Кашић, О *Срїском рјечнику* из 1852, у: *Срїски рјечник 1852*, Сабрана дела В. С. Караџића, књ. 11, Београд: Просвета, 1483–1746.
- Новаковић 1888: Стојан Новаковић, *Срїска краљевска академија и неговање језик срїског, ѿсланица Академији наука философских*, Београд: Краљ.-српска државна штампарија.
- Фекете 1993: Егон Фекете, О *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, у: *Сїо година лексикографског рада у САНУ*, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 21–49.

Nenad B. Ivanović

CALL AND GUIDELINES FOR COLLECTING VERNACULAR
LEXIS (1898): AN IMPORTANT CONTRIBUTION TO SERBIAN
LEXICOGRAPHICAL CULTURE

S u m m a r y

In this paper we analyze the *Call and Guidelines for Collecting Vernacular Lexis*, a document published in 1898 by Serbian Academy of Sciences and Arts. Given that this document has great significance for the history of Serbian lexicographical culture, we carry its analysis both from historical and linguistic viewpoint. From this analysis we draw conclusions about the impact of the *Call and Guidelines* on the history of Serbian lexicography and lexicology.

Keywords: lexicographic historiography, lexicographic procedure, Vuk Stef. karadžić's *Srpski rječnik* (1818, 1852), Dictionary of the Serbian Academy, Pera Đorđević, Stojan Novaković.

9506

Ч. Глишић Терзић

ЗИВ И УПУТСТВО *академије*

ЗА КУПЉЕЊЕ РЕЧИ ПО НАРОДУ

ЗА РЕЧНИК

СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1899.

ПОЗИВ И УПУТСТВО

ЗА КУЉЕЊЕ РЕЧИ ПО НАРОДУ

ЗА РЕЧНИК

СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ

БИБЛИОТЕКА
НАРА ЗА ЛИНГВИСТИКУ

7906

9506

СРПСКОГ СКУПШТА
УЧИТЕЉСКИХ ШКОЛА
У БЕОГРАДУ

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1899.

688

688

П О З И В

на кулњење речи по народу за речник
Српске Краљевске Академије

Лексикографском одсеку Српске Краљевске Академије стављено је у задатак, да прибере и спреми грађу за израду речника садашњег књижевног језика српскога. Ово је спремање речнице грађе до сада било поглавито у том, што су из дела признатих писаца овога века означиване и списиване све потребне речи, како чисте народне, тако и друге, употребом књижевном осветљане. Али је овај одсек уверен да се у живом народном говору може чути још велики број речи, које би згодно послужиле књижевним потребама, и ако нису ни у који српски речник унесене нити у ком спису новије српске књижевности употребљене.

Тога ради биће потребно да се у свима крајевима, где се српски говори, забележе и Лексикографском одсеку Српске Краљевске Академије пошљу и оне народне

речи, којих или никако, или у значењу које је скупиљачу познато, нема у Вукову »Речнику« нити у досадашњим свескама заградничког Академијског »Гјесника.«

Да би они, који се налазе у подесним приликама да прикупљају речи по народу, а имају воље и потребне спреме за тај посао, знали које народне речи и како треба да купе и овом одсеку Српске Краљевске Академије шаљу, састављено је нарочито *Упутство*, које иде одмах за овим *Позивом*.

А да не би онима, који у овај посао уложе свој труд и знање, остало то и без икакве материјалне награде, Лексикографски одсек Српске Краљевске Академије одлучио је да за речи, скупиљене по народу према упутству, скупиљачима даје и пристојну награду. Али, осем те награде, вредном, савесном и за тај посао спремином скупиљачу остаће још и ово уверење и дубоко задовољство: да је и он уложио свој труд и знање у посао од великога значаја и домаћаја по васколики културни, просветни и књижевни живот српскога народа, — у речник сувременога нам народног и књижевног језика. А уредник овога речника, у своје време и на одређеном месту, знаће истаћи и имена скупиљача народних речи, те их, на тај начин у заслуженој, захвалној успомени очувати потомству на велика времена.

У П У Т С Т В О

за купљене речи по народу

I. Опште напомене.

Како у овај речник треба да уђу и све српске народне речи у свима својим значењима, скупиљачима ће бити, на првом месту, потребно да знају: да ли реч, које они скупиљају, већ нема у напред поменутих речницима или, ако их и има, да ли су им тамо забележена и сва она значења, за која скупиљач поуздано зна да им се припадају у живом народном говору? — С тога ће свакому скупиљачу речи по народу бити потребно, да има при руци оба поменута речника, а нарочито Вуков »Речник«, најбоље, треће (државно) издање, које је ове године изашло у Београду.

Што се тиче самога записивања речи, нарочито се напомиње да код сваке речи (на засебном картону или више речи на једној страни уздуж преврћена полуобака тако да друга буда празна) треба забележити:

1. Место, у којем ју је чуо скупиљач, и да ли се она говори само у том месту, или се може чути у околини тога места, у једној или у више покрајина. Ако је цела збирка речи из једнога краја (места), онда треба на почетку назначити одакле је.

2. Свакој речи треба тачно описати и протумачити значење, било оно стварно,

преносно или мислено. Сама реч могла би се написати штампаним словима, а све остало што *читаје*, да би читаше било поуздање. А да би се добио што тачнији појам о значењу речи, нарочито у стварном значењу, добро би било да се ствари, или делови њихни, које те речи означавају, нацртају или у малом израде. Ако је, пак, име биљке или минерала, могла би се послати и сама биљка или минерал уз објашњење имена. Ако реч има више значења, онда њих, исто тако тачно, треба обележити. Ако је реч преноснога или мисленог значења, онда треба, поред њенога тумачења, увек навести и израз, из којег се, што јасније, видети шта значи та реч. — Ако се реч ретко чује, онда назначити: у којој се прилици чује. Исто тако, ако је реч *стајаћа* (ако долази у неким одређеним изразима: види питања 92. до 95.), треба то напоменути, па ставити и фразу, у којој се употребљава.

3. *Акцент* треба обележити према томе, какав се у том месту чује на речи, која се записује. Да се може видети да ли је акценат тачно забележен, уз акцентовану реч треба ставити и другу обичнију, која има исти акценат. На пр.: *класак* акценат као у *двџак*; *дрозак* — *мозак*; *дџаџ* — *кџаџ*; *шкџаџ* — *хџџаџ*. Ако је акценат у ком облику у записане речи дружији, (*аџџак*, *аџџаџ*), треба и то назначити.

4. *Облике*. Уза сваку именску треба ставити покрџ првога и други падеж, а тако

исто и остале падеже, ако се чимгод разликују. Свакој именици означити род (м., ж., ср.), па и кад се у два рода говори (м. и ж.). Још треба забележити: да ли се реч чује само у једнини, или само у множини, или чешће стоји у једини или у множини (на пр. *маџа*, *погаџица* и *погаџице* итд.). Уз прдев треба ставити сва три рода, ступице поређења, а тако исто и оба вида, ако се оба говоре. Уз прилоге, који се могу поредити, треба ставити и поређење. Уз глаголе: садашње време и начин неодређени, а и друге облике, ако се оном, који их записује, чим било учине необични. Ако скупља забележи који облик, а није га чуо, треба то да помене. Уза сваки глагол треба означити и трајност радње (је ли свршен или трајан) и да ли се може употребити и као повратан. Ако је глагол свршен (тј. кад показује свршену радњу, нпр. *чуџити*), треба означити: има ли и трајан (тј. да показује радњу несвршену) и како гласи (нпр. *чуџити*), или је само један или други.

5. Уз *тубу реч* треба назначити: да ли је у употреби и народна (нпр. *заур* — *готов*, *аџџер* — *прозор*, *аџџи* — *поклоп*).

6. *Гласовне и остале грамагичке особности*, као и *дијалекатске разлике*, најбоље ће се видети у истакнутим речима и изразима наведеним ради објашњења њихна, кад их скупљач потпуно тачно и верно

забележи, управо онако, како их је чуо из уста народних. А савесност у тачном и верном записивању народних речи и израза — не може се довољно напредуричавати онима, који се приме онога посла.

II. Речи по групама предмета и појава.

1. Које се мање познате речи употребљавају за означавање *климата* и *годишњих времена* (зиме, пролећа, лета, јесени), као и *појава на води* (реци и мору), кад је мирна и узбуђена?
2. Које се мање познате речи употребљавају за разне *географске* (не топографске) *називе*; која су *заједничка* (општа — не особна) *имена* разних делова брда, ливаде итд.?
3. Које су мање познате речи за *минерале*?
4. Које су *метафоре*, *фигуре* или *изреке* народне узете из *минералнога света*? Нпр. Није све злато што се сија.
5. Које су мање познате речи за *егзотацију* (развијање) *биља*?
6. Које су *необичније* речи за поједине *делове биљака* (дрвета) и *делове тих делова*?
7. Која су *необичнија* имена за *шумско дрвеће*? — Описати што тачније сваку врсту и казати за што се употребљава.

8. Осем познатих речи, којима се разликују поједина *шумска земљишта* (као: *забран*, *гај*, *луг* итд.), које називе још зна скупљач?

9. Који су називи: за *подизање шума* (нпр. висока гора, ниска гора, изданачна итд.), за *гајење* и за *сечу горе*, за *оруба* и *сграбе*, које се употребљавају за те *радове*; за разне *врсте шумске грабе*, *сирове* и *полупрађене*; за *плодове шумске*; за *сирове производе* од шума (дрвени угљ, катран и др.)?

10. Како се именима разликују *шумске ишце* по положају (по странама света), по *висини* и по *врсти стоке*, која се на пашу *истерује*, по *обилности траве* и *уопште употреби* за разне *привредне струге* (млекарство, товљење итд.); како се зову *места, где се стока на овим ишцама затвара*, и *где се муге* и *млеко прерађује* (бачије); — како се зову *људи, који прерађују млеко* (у сир, масло, скоруп), а како *зграде* и *судови*, у којима се то врши?

11. Која су *необичнија* имена: за *врсте* и *сорте воћа* у околини; за *размножавање* (за семе, изданак и др.), за *наертње* (калемљење), за *сађење* и *подизање воћака*; за *бербу*, *чување* и *прераду воћа*, за *сирасе* и *зграде*, потребне за ову радњу (пушница за пшњиве и др. воће; уљани млини и његови делови); за *болести у воћака*, као и за *мехове* и *мечења*, ако се употребљавају;

за *штеточиње* вољкама, као и за *утуке*, који се употребљавају против ових?

12. Која су таме пмена: за *врсте грозња*, имајући на уму *положај* и *земље*, на којој виноћа лоза најбоље успева, као и *доба масгарева* и *сазревања рода*; за *виноградство* (за размножавање, припремање земље, сађење, орезивање и остале радње у винограду); за *оруђа*, *сараје* и *приборе*, који се уз то употребљавају; за *болести винове лозе* и за *лечење* од њих; за *штеточиње* (инсекте и др.) и *утук* њихов; за *бербу грозња*, и за *судове* који се при том употребљавају; за *разна вина*, *боју*, *укус*, *јачину* њихну итд.; за *места* и *зграде*, у којима се негују вина; за *судове* и *свеколки подрумарски прибор*, као и за *самосевање* (претакане, бистрење итд.) *вина*; за *остатке* и *отлатке од шире* и *вина*, као и за *радње* и *производе* од тога; за *болести винске* и *све остало* што се у народу зна о *вину*?

13. Како се зову уопште необрађена и обрађена *земљишта*?

14. Који су називи: за *масаде* и *пашњаке* према њихну положају (раван и брдовит), према обилности траве, према начину употребе, ако се наводи-вају, ако се више пута косе итд.; за *несовање* *ливада* и *пашњака* (наводњавање и одводњавање, попасане, косидбу, сређивање сена итд.); за *оруђа*, *сараје* и *приборе*, који се у тим радњама употребљавају; за *траве* и

остало *проралије* по ливадама и пашњацима; за *лековице* и *отровне биљке*?

15. Која су имена и које се речи употребљавају: за *разне врсте земље* (нпр. глина, глинуша, емонца, пескуша итд.), а која за *разне врсте бубрега* и *бубрење*?
16. Речи за *ручна оруђа*, *сараје* (плуг, дрљача итд.) и *машине* (ако се и ове где употребљавају) у ратарству, као и за *поједине делове њихне*, с напоменом о *градиву* од кога се израђују; речи за *обрађивање земље* (копане, орање, дрљање итд.)?

17. Речи за *врсте* и *сортс* *жита* и *осталих усева*, који се на њима гаје, као и за *плове* од њих, ако се *друкчије* зову но *биљка*; за *сејање* (сетња) и *несовање* у време *растења*; за *прибирање плодова* (жетва, вршциба, бранје итд.); за *чување* (сметашање), као и за *прерађивање* *њихно*, ако се врши код *куће* *сељакове*; за *болести* ових *усева*; за *штеточиње*, као и за *радње* и *утуке* *против* њих?

18. Које су речи: за *разне радње* у *градњи* (бапшти) и за *сврива* и *усеве*, који се у *градњи* гаје; које за *плод*, ако се *друкчије* зове но *биљка* од које је; за *чечење*; за *болести* и *штеточиње* *градњинских усева*?

19. Како се зову: *све* *оне зграде*, које *служе* за *сметашање* (чување) *плодова* и *производа* од *пољских* и *градњинских усева*, као и *места* где су *те зграде* *заједно* или *појединачно*; *одељци* у њима и *предмети* који *служе* као *унутрашње уређење* њихно;

12

места и *направае*, где се плодови и храна на пољу смешта (нпр. котар, трап итд.)?

20. Које су метафоре, фигуре или изреке народне, узете из биљнога света? Нпр.: Здрав као *дрен*; Драг ми је као *лук*; очима:

21. Која су тамо имена дивљих и питомих *животиња* (зверова и домаће стоке)?

22. Које су тамо речи, које се употребљавају у *сточарству* (ушите: за приплод стоке (за одређивање расе, соја, пасмине, запата итд.); — за парење, начин спаривања итд.); за храњење и неговање стоке; за *болести* сточне, као и за *лекове*, који се употребљавају?

23. Које су обичне речи у *пастира* (чобана), које не употребљавају остали сељаци?

24. Каква *имена* дају пастири *стоци*, да је разликују; како се где називају *начини росашења стоке*, као и *справе* којима се то врши?

25. Каква су *необичнија* имена *пастирских паса*?

26. Како се зову *места*, где *чобани* *стањују* са *стоком*, где *пасу стадо* итд.?

27. Каквих има речи у *ародаји* и *размени* *стоке*?

28. Које *метафоре*, *фигуре* или *знаке* употребљавају *чобани* око *послова* и *другога чега*?

29. Које су тамо речи, које се тичу: *коња* (позећи на расу, на соју, пол, старост, пасмину, спољашност, поједине делове и

13

спољне органе; — на боју *длаке* и остале *знаке*, на *ћуд* и употребу); *отреме* *човјек*; *зграда* за *коње*: *појединих делова*, *унутрашњег уређења* и *прибора* *стајскога*, *гледајући* на *градиво* од којег су *начињени*?

30. Које су тамо речи, које се тичу: *говора* (расе, соја, пасме, запата итд.), *пола*, *старости*, *спољашности* *тела*, *боје* *длаке* и осталих *знакова*, *нарави*, *употребе* итд.); *делова* *јарма* и *кола*; *вољшких*, *означајући* и *градиво*, од кога су: *зграда* (наслона за *разне врсте говеда*: *краве*, *телад*, *јунад*, *бикове*, *воллове*), *одељака* и *појединих делова* *у њима*, као и *прибора* *стајскога*, *е напомену* од *кактога* су *градива*?

31. Које су тамо речи, које се тичу: *овце* (њене *расе*, *соја*, *пасмине*, *пола*, *старости*, *спољашности* *тела*, *употребе*); *зграда* за *овне* и *појединих делова* *унутрашњег уређења* (јасле итд.), и ту *гледајући* на *градиво* од којег су: *млека* и *мужје*, у *сачијању* за *сиреће*, *мукене* *масла* и *прављење* *скоруца*; *зграда* за *млеко* и *бели* *смон*; *делова* *љихнога* *унутарњег уређења*; *судова* и *све* *коликога* *прибора* *млекарскога*, и од *кактога* су *градива*; *стрижења* *оваца*, *вуне* и *прибора* за *стрижење*?

32. Исто то и за *сверечи* које *сетичу* *коза*, у *колико* оно што се *пита* под 31. *вреди* и за *њу*; а ако *скупљач* *зна* и за *речи*, које се *тичу* *коче*, а *нису* *обухваћене* *тим* *питањима*, *онда* и те *речи* *нека* *забележи*.

33. Исто то и за *речи*, које се *тичу*

свиље, с додатком: какве се речи употребљавају у *гојеву свиљу* и у *жирењу* у шуми?

34. Које су тамо речи, што се тичу *иса* и *мачке*, а њима се казује одлика, врста, боја итд.?

35. Како се тамо зову разне и особите врсте *мишова*?

36. Каква су особита имена разним врстама *исрнате живине*; какве се речи употребљавају за *њихово илођење* (јаја и насађивање), *одгајивање*, *храњење* и *негованье*; како се зову *зраде* за њих, а како *поједини делови* у њима?

37. Каква се имена придевају: *медведу*, *врку*, *лисици*; *јелену*, *кошуту*, *срни*; *зечу*; *сверцици*, *видри*; *јежу*, *јагавцу*, *рчку* итд.

38. Које се речи употребљавају у *лову*, и каква се имена дају *ловачким керовима*?

39. Која су обична имена: за *орла*, *кошца* и *друге грабљивице*?

40. Које су имена за *роду*, *штрка* и *друге барске тице*?

41. Које су обичне речи: за *кукавицу*, *гаерана* и *чавку*; за *коса*, *славшца*, *врашца* и др.?

42. Које су тамо речи: за *жабу*, *гуштера*, *змију* и *њихове врсте*?

43. Каква су имена *чрвима*: *шјаваши*, *ојабуши*, *брљ*, *метљу* итд.?

44. Какве су речи: за *гусеницу*, *лептира*, *стаклаца*, *мрав*, итд.?

45. Које се речи употребљавају за *свилену бубу* (жене преобракаје) и *свиларство*?

46. Које се речи употребљавају у *ичеларству* (имена *ичеца*, *гађење њихово* итд.)?

47. Каква су имена *риба*, којих има у волама тога краја; које су речи за *илођење њихово* и за *места где се илоде*; које се речи употребљавају у *риболову* (имена *алата*, начин *хваћања* итд.)?

48. Каквим се речима обележавају тамо *зваци* или *гласови разних пштомих и дивљих животиња*? Нпр. во *риче*, пас *лаје*, ћурка *кауче* итд.

49. Које су *метафоре*, *фигуре* или *изреке народне* узете из *животињскога света*? На пр.: *Брз* (или: *плашљив*) као *зеч*; *лукав* као *лисица*.

50. Које су тамо речи за *разне врсте вода*: *морску*, *језерску*, *барску*, *речну* итд.; како се зову *разни делови* и *облици тих вода*, што се тиче *количине*, *одношаја* према *сухој земљи* итд.?

51. Које су тамо мање познате речи за *брдарство* (*лађарство*): *имена појединих делова лађе*, као и *имена разних врста лађа*, *чудова* итд.?

52. Како се тамо зову *разне врсте сухоzemних путова*, *стаза*, *мостова*, као и *средства за сухоzemни саобраћај* (нпр.: *кола*, *тањге*, *гарнице* итд.)?

53. Како се зову *делови кола*, а како *алат у коларници*?

54. Како се зову *делови бурета*, *каче*, *свора*, *свдрице* итд., а како *алат у карници*?

55. Које су речи за радове и алате у *столарници* и *стрижарници*?
56. Како се зову воденице, *сукаче* и *ветрњаче*, а како *делови њихни*?
57. Како се зову разне *врсте прераде жита* (брашно, трице, мекинье, прекрупа итд.)?
58. Како се зову *делови стружаре* и *ваљавице*?
59. Како се зову *алати и материјал грађевински*?
60. Која су имена *алата, справа* и *градива у ковачници*?
61. Која су имена *алата, справа* и *градива у оманчарници* и у другим *радионицама* за *људску обуку*?
62. Која су ређа имена *заната и трговине* позната у том месту (околини)?
63. Како се зову поједини *делови разбоја*, а како *разне врсте ткањина*: *чоха, платна* итд.?
64. Које су речи за *ређење конопље, лана* и *вуне*; како се зову *справе* за те *послове*?
65. Којим се речима *служе* тамо при *премеду, ткању, шивењу, чипкању* и *другим женским пословима*: за сам *посао*, док је у *радњи* (нпр. *предиво, шав, плетиво* итд.); за *ствар која је постала том радњом* (пређа, платно, кошуља, чарапе, чипка итд.), као и за *делове њене*?
66. Осем *справа* за *ткање*, како се *називају справе и оруђа* и за *остале женске*

- послове*, као и *делови њихни*, и од којегга *су градива*?
67. Које су речи за *разне врсте оруђа* и за *делове његове*?
68. Које су речи, које се тичу *цркве* и *ствари црквених*?
69. Које су мање познате речи за *боравишта људска* (колиба, кућа, кула итд.), а које за *делове њихне* (одаје, зид, врата итд.)?
70. Које су речи, које се тичу *качаре, казанице* и *печена ракије*?
71. Које су мање познате речи за *делове куће*, за *прибор*е и *посуђе* у *куј*?
72. Којим се речима *народ служи* при *кухању*, и која су *особита имена* за *јела* и *шиќа*?
73. Којим се речима *казује* која *радња за одржање живота људскога*, а којим — *животињскога* (једење, пијење, рађање, умирање итд.; нпр. *човек шће, пас лоче; дете се родио, песо оштенило; човек умро, коњ мисао* итд.).
74. Како се зову поједини *делови људскога*, а како *животињскога, тела*?
75. Које су *необичније речи* за *чудна оцањања* (за *вид, слух, мирис* итд.), а које за *осећаје*?
76. Које су *необичније речи* за *разна врсте осећања* (пријатна и непријатна: *зе радост, жалост, туѓу, сету* итд.)?
77. Које су *необичније речи* за *нагон* и *душевне покрете* (афекте)?

78. Како се називају разни мисаони (апстрактни) појмови (памет, разум, ум, дух, свест, жеља, воља итд.)?

79. Како се обележавају појмови у којима се објављује воља људска, вршећи добро и зло у свету (добар — доброта, милост — милостив итд.)?

80. Којим се речима показује свјабње или допадање (лепо — лепота), а којим одвратност (ружно — ругоба)?

81. Каквих има речи за задружени и породични живот сељака у том крају?

82. Каквих има речи за право и службеномост?

83. Како се у том крају називају органи управних и судских власти: општинске (председник, кнез, кмет, биров итд.), средске (котарске) итд.; како радње и круг рада вихова?

84. Како себе зову сељаци у том крају? Има ли какве разлике у садашњим називима: сељак, тежак, ратар, земљоблацац итд.?

85. Како се зову поједини делови одећа, мрикоза, а како женскога (удатих жена, удовица, млада, девојана, деце, мушке и женске)?

86. Како се зову поједини украси и накити женски?

87. Како се зову разне врсте игара (друштвених), и које се речи употребљавају при игрању?

88. Која су имена деџих игара, и које се речи при тим играма употребљавају?

89. Којим се речима означаје сродство (од најближега до најдаљега)?

90. Која су имена за болести људске, а која за животињске?

91. Које су речи за имена домаћих млекова?

92. Које се речи употребљавају при свадби (од прошевине до венчања), а које при свима осталим обичајима народним?

93. Које се речи употребљавају као изврази при разним састанцима и скуповинама народним?

94. Које су непознатије кметве, као и речи које се употребљавају при врачању, чарању и осталим народним празноверицама?

95. Које су мање познате зрдње?

96. Која су имена за разне врсте музичких сирева и делова њихних; како се назива сама радња (свирика), која се изводи тим музичким справама (нпр. уз густе се гуди, у фрулу се свира, у тамбуру удара итд.)?

97. Како се тамо зову разне појаве у атмосфери (киша, снег, ветрови, облаци и остали појави у ваздуху)?

98. Које се тамо речи употребљавају за дане, месеце и празнике?

99. Којим именима народ зове поједине звезде и зомиле звездане (даншца, штапи, итд.)?

Завршне напомене. — 1. Циљ је овој одељку Упућтења, да скупљачима сврати

20

пажњу на све речи и на сва, што разно-
врснија, значења њихна, како би се, колико
се више може, све то прикупило и ушло
у речник, те да он буде не само потпу
народнога, српскога језика; али ако скупљач
зна и за речи, чија значења нису обухваћена
овим питањима, Лексикографски одсек ће
и такве речи примити радо и са хвалом
скупљачу.

2. Исто тако, скупљачима стоји до боље:
хоће ли, према месним приликама и према
својим силама, одговорати на сва ова пи-
тања или само на нека од њих.

3. Скупљене речи Одсек ће примати за
годину дана од објаве овог *позива и улт-
ства*, а треба их слати на адресу: *Лекси-
кографском одсеку Српске Краљевске Ака-
демије у Београду*.

31. децембра 1898
у Београду.

Заменик председника Лексико-
графскога одсека,

П. П. Ђорђевић.

Секретар Лексикографскога
одсека,

Момчило Ивановић.

ДОДАТАК УПУТСТВУ

УГЛЕДНИ ПРИМЕРИ

ЗАБЕЛЕЖЕНИХ НАРОДНИХ РЕЧИ

највише из збирака до сад посланих Дел-
сикографском одсеку

близо, прилог и предлог. 1) прил. (поред
ближе): кућа му је *близо*; прићи *ближе*.
2) предл.: гувно му је *близо* куће. —
Кореница [Горња Крајина]. —

[Из Др. В. Ђерића «Додатка
Вукову Рјечнику».]

бразобрка, *ѓ*, ж. — У Јагодини. — Жен-
ско чевање, које брзо говори, не ми-
слећи шта ће да каже, на рекне нешто
рјаво.

бучога, *ѓ*, ж. — У *Бесани* — Жена нечи-
ста и ленстина.

Устај, устај, *бијело!*
Кокоске те претекле.

[Из збирке народних речи
Јована Сребрковића, учитеља.]

бўча, *ѓ*, ж. — У Шумадији. — Значи суд
у који се хвата ракија, кад се пече.
Изгледа као чабар, само је *будица* мања,
при врху ужа и с обе стране задни-
вена. С горње стране, баш на средни,
има повећи округлао отвор.

[Из збирке народних речи
Миленика Вукисевића]

вучарати, *рам*, трај. (од *вући*) (у Сријему и
око Београда) вући тамо амо (спрезина-
њем), вучарати : ...да ме онда због њега,
вучарају жандари. — Са се: 1) *вучарам*
се : *вучарати* се по туђим кућама. 2)
вучара се, *вучарају се*, трпичо : ствари
му се *вучарају* по соби ; *вучарање*, ср.
глаголска именица.

[Из «Додатка Вукову Рјечнику»
од Др. Вас. Ђурића]

жѓглица, *ѓ*, ж. — У Далмацији. — Кад се
сади лоза, прво се раскрчи ледина, те
се груње баца за се, да тако постоји
који дан, докле га добро сунце прожме;

за тим се *прѓбира* овако : груње се туче
ушима од мотике или кљуксе, избира се
разна травуљина и куши на хрпе, па
се онда зажде. То се зове *жѓглица*.
Жѓглица више пута траје по више дана,
непрестано у себи *горѓи*, а не види
се никаква пламена, само што дим куља
из ње као из кратера. Узрок је томе
земља, те остане при жилама разних
травуљина. Пошто жѓглица сва изгори,
разгрне се онај *пенѓо*, и на томе мје-
сту чешће буде *расадник*, који, веле,
боље успијева, него ли да је најбоље
нагнојан (*нађурѓн*).

[Из збирке народних речи
Бевке Радојевића, — Херцег-Нови.]

запрѓги, *зѓпрѓм*, гл. српш. — У Банату.
— »Мој је отац *запрѓо* у великој ко-
лери«, т. ј. он је први тада умро у селу
од те болести.

[Из збирке народних речи
Светозара Мл. Бајића, нар. учитеља—Банат.]

зѓбрит, а, о, нпр. грозд, (порѓ), *зѓбритији*
као зѓбрѓн. Чуо сам у Срему.

[Из збирке народних речи
Змај-Јована Јовановића],

звездати, звездица, *глагол*. — Глагол трајан. —
Значи сјајати као звезда:

»Звезди, звездо, доведи сам сама«
[Из збирке народних речи
Змаја-Јована Јовановића.]

звезица (и звезица), *цир.* м. — У Далмацији.
— У Вука: *звезица*, *чка ш...* сл. клатно:
На њему је звоно од биљурџа,
Звезица му је од сувога злата. —

[Из збирке народних речи
Васка Радојевића—Херцег-Нови.]

звјезди, звјезда, *јам.* — Глагол трајан. — У Бачкој.
— 1. Кад прела хитно преде, пак јој
вретено *звједи*; добро удешена кола, па
кад човек на њима путује, а она све
звједи: 2. Кад је ко подеран, пак му
голо тело *звједи*; 3. Празно буре или
ћуп *звједи*. *сва, сван, сван, сван*

[Из збирке народних речи
+ Новака Радојевића.]

звезда, *срп.* ж. — У Херцеговини. — 1. Женско
чевање зелених очију. — 2. Размак на
основи између сновача и довијех ко-
лаца, јер по величини тога размака
обоје пређу зеленом травом, да знаду

коликко тијех размака има у дуљини ци-
јеле основе. Када чу—тку, ткају—гле-
дају за колико ће времена једну *зелу*
уткати, напрема томе рачунају на сву
основу. *Зела* се зове у Херцеговини, у
Босни сам чуо *зеленица*.

[Из збирке народних речи
Луке Грбића—Бјелогосића.]

злаба, *а. м.* — У Ресављу— Прва пролетња
трава:

Гле, Ранко пустио краве на злаба.

[Из збирке народних речи
Јована Срећковића, учитеља.]

зона, *срп.* ж. — У Херцеговини. — Калцијев
хидроксида. Збије се луг и креч заједно,
па се сипље кроз то вода. На доњу
страну капље *зона*. Хемички процес
 $2 \text{KNO}_3 + \text{CaO} + \text{H}_2\text{O} = 2 \text{KOH} + \text{Ca}$
(NO_3)₂. Зона се гради кад се хоће са-
фун да пече.

[Из збирке народних речи
Луке Грбића—Бјелогосића.]

залац, *срп.* м. — У Бачкој, осим значења
»зуб у коња« које је забележено у Ву-
кову »Рјечнику«, значи и ово: млад

рогов, кад се близу жила олушти, изгледа бео и сочан, а може се за но-вољу и јести.

[Из збирке народних речи
+ Новака Радоњића.]

лебедити се, *лебедити се*. — Глаг. трајан.
— У *Реченици*. Кад поњ неће одмах да пође, него се прво по мало креће док од једанпут пође, каже се да се *лебеди*: »Испрва не хте да пође него се *лебеди*.«

[Из збирке народних речи
Јована Срећковића, учитеља.]

натруна, *е*, ж. — У Далмацији. — Кад учини ко коме што непољно, рече се: »Учинио ми је *натруну*.« »Бјез отоле, зла *натруно*!« кажу бајалице кад бају над набојем, циром и ост.

[Из збирке народних речи
Вељка Радојевића — Херцег Нови.]

новчуре, новчурџа, ж. само у множини. — У Бачкој. — »Ала су то силне *новчуре* у тог човека, као да ји он трукује!«

[Из збирке народних речи
+ Новака Радоњића.]

ножа, *ножа*, м. — У Бачкој се може чути у преносном значењу: »*Ноже* о свој сто-три.« што значи постати сам свој госта, те се не морати око туђих столова об-лизивати.

[Из збирке народних речи
+ Новака Радоњића.]

раѓаћ, м. — У Банату. — Сем Вукова ту-мачења, *раѓаћ* значи још човека који стане код газде да служи док се не по-доре. Највише момчићи изнад 12 го-дина стају за *раѓаће*.

— Узео сам тога и тога за *раѓаћа*.
— Нека, добар је.

[Из збирке Светозара М. Бајића,
нар. учитеља — Банат.]

рџаби, *е*, ж. — Око Авале. — Значи шару, изрезотину, изрезан украс.

[Из збирке народних речи
Миленка Вукчиновића.]

сноваче, *сновача*, ж. у множини. — У Хер-цеговини. — Исправа за сновање. У Вука сноваљка.

[Из збирке народних речи
Јуре Грubiћа — Букелосића.]

та̀р-ла̀ђа, *ѓ*, *ж*. — У Бачкој. — Воденша на речи има једну већу и једну мању лађу. На већој стоји кућа са целом млинарском оправом, а мања само држи на себи крај од великога кола. Та, дакле, мања лађа зове се *та̀р-ла̀ђа*.

тра̀нџи, *тра̀нџаџа*, *м.*, скоро увек у множини, врло ретко у једнини: *тра̀нџаџица*. — У Вукову је „Рјечнику“ сасвим друго значење него у Бачкој, где значи тврдо замешено тесто, које се трга прстима и баца у врећу чорбу на вагри.

тра̀нџиџи, *тра̀нџаџиџа*, акцент као у *цигачиџи*, *цигачиџа*, *м.*, скоро увек у множини, а врло ретко у једнини *тра̀нџиџиџа*, *ж*. Значи то исто у Бачкој, што и *тра̀нџиџи*, само што су *ситиџи*, а понавнише се међу у чорбу од патлиџана.

[Из збирке народних речи
+ *Новака Радоњић.*]

БИБЛИОТЕКА
СЕМИНАРА ЗА ЛИНГВИСТИКУ

Инв. бр.

Ситн.

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Оригинални научни рад
Примљен 18. децембра 2018. г.
Прихваћен 24. јула 2019. г.

МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И ЊЕГОВЕ ОДЛУКЕ
(ПУТЕВИМА КЊИГЕ САБРАНИХ ОДЛУКА ПОВОДОМ
ДВАДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ РАДА)

У раду се представљају и анализирају одлуке Одбора за стандардизацију српског језика сабране у књигу поводом обележавања двадесет година деловања овог тела. Указује се на значај оглашавања Одбора у виду давања препорука и мишљења у вези са језичким променама и појавама (ортографско-ортоепским, морфолошким, творбено-семантичким, синтаксичким, стилским, традуктолошким итд.), а неретко и са оним (социо)лингвистичким питањима и дилемама које су реперкусија друштвено-политичких чинилаца.

Кључне речи: српски језик, Одбор за стандардизацију српског језика, одлуке Одбора за стандардизацију српског језика, норма, нормативне препоруке.

1. Дводеценијско деловање Одбора за стандардизацију српског језика (12. децембар 1997 – 12. децембар 2017) огледа се у великом броју активности овог тела на бризи о статусу српског језика и писма у време после распада српскохрватског језичког заједништва. Рад Одбора усмерен је на неговање и развијање српске језичке културе, на језичко планирање и провођење језичке политике, те организовање и рад на капиталним публикацијама српске лингвистике, остваривање

* marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка испраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

међународне сарадње, сарадње са државним органима итд.¹ Чланови Одбора у пленуму су језички стручњаци представници његових оснивача,² док, с друге стране, Одбор делује и кроз своје комисије,³ које чине стручњаци специјализовани за појединачне лингвистичке дисциплине.

1.1. Учинак Одбора, као стручног радног тела саветодавне природе, од његовог оснивања до данас представљан је јавности веома подробно у публикацији под насловом *Списи Одбора за стандардизацију српског језика*. У њој се периодично обједињују, у оригиналу, сва документа, дописи (тј. преписка Одбора са установама и појединцима), као и написи у јавним гласилима везани за рад Одбора, његових комисија и чланова у одређеном периоду.⁴ Од II књиге *Списца* садржај се усталио, тј. списи се начелно групишу на следећи начин: списи матичног Одбора; списи упућени Одбору; списи Комисије за односе са јавношћу и решавање неодложних питања; списи осталих комисија; издвојени документи (и одлуке); исечци из новина, часописа и књига. Дакле, поред записника са састанака Одбора и комисија, те извештаја и планова о раду, доносе се дописи – обраћања и саопштења Одбора државним органима, председницима држава, председницима влада Србије, Црне

¹ Детаљно о историјату, програму, циљевима и резултатима рада Одбора в. у раду Танасић 2018.

² САНУ, ЦАНУ, АНУРС, Институт за српски језик САНУ, Матица српска, потом филозофски или филолошки факултети у Србији, Црној Гори и Републици Српској на којима постоје матичне катедре за српски језик – у Београду, Новом Саду, Нишу, Приштини (сада са привременим седиштем у Косовској Митровици), Крагујевцу, Никшићу, Српском (Источном) Сарајеву и Бањој Луци, као и Српска књижевна задруга.

³ При оснивању оформљене су: Комисија бр. 1 – Комисија за фонологију, Комисија бр. 2 – Комисија за морфологију и творбу речи, Комисија бр. 3 – Комисија за синтаксу, Комисија бр. 4 – Комисија за лексикологију и лексикографију, Комисија бр. 5 – Комисија за праћење и истраживање правописне проблематике, Комисија бр. 6 – Комисија за историју језичког стандарда, Комисија бр. 7 – Комисија за односе са јавношћу и решавање неодложних питања (тзв. Мали одбор), Комисија бр. 8 – Комисија за стандардни језик у школству, администрацији и јавним гласилима и Комисија бр. 9 – Комисија за корпус, настала касније, 19. 5. 2000. године.

⁴ Прву књигу, са материјалом из 1997. године, издао је 1998. године Институт за српски језик САНУ, а приредили су је Радојко Гачевић и Јован Вуксановић. Бранислав Брборић је са њима приредио следеће књиге *Списца*: II (за 1998 и 1999) – 1999, III – 2000, IV – 2001, V – 2002, VI – 2003, VII – 2004, VIII – 2005. Следећа, IX књига (за 2006) изашла је 2007, приредили су је Радојко Гачевић, Јован Вуксановић и Милан Тазић, у издању Института и Београдске књиге, потом су уследиле књиге: X (за 2007) – 2008, XI (за 2008, 2009 и 2010) – 2011. Књигу XII–XV 2018. године приредио је Јован Вуксановић у издању Института за српски језик и НМ Либрис. Она доноси обједињено списе за неколико година: XII (за 2010–2011); XIII (за 2012–2013); XIV (за 2014–2015) и XV (за 2016–2017).

Горе, Републике Српске, министарствима просвете, културе, науке, спољних послова, дијаспоре, вера итд. – везани за функционисање и ингеренције Одбора и набројаних институција, као и дописи које су Одбору упућивале државне институције са различитим питањима, предлозима, захтевима за општејезичке препоруке, ставове и мишљења и сл. Такође, како Одбор остварује интеракцију са јавношћу, присутан је и у медијима, па се прикупљају исечци из штампе и сл. који сведоче о интересовању за нека језичка питања, значају и раду Одбора. Све ово чини неизоставну архивску грађу за истраживање српске језичке политике и језичког планирања у новијем времену.

2. У складу са циљевима рада Одбора, једна од најважнијих активности представља изношење ставова, мишљења и препорука, те давање одговора на упућена језичка и питања у вези са појавама и проблемима који се односе на актуелну језичку ситуацију, али и језичку прошлост, формулисана кроз о д л у к е Одбора.⁵ Текстовете одлука сачињавају чланови Одбора или његових комисија, усвајају се на Малом одбору и као документи заводе у Архиви Одбора. Одлуке су усмерене ка јавности у виду препорука, савета, закључака, мишљења, реаговања, исправки и сл. Објављују се у *Сјисима*, у часописима који су посвећени питањима стандарднојезичке норме и језичке културе – у научном часопису *Наш језик*, научно-популарном часопису *Језик данас*, а у новије време најпре на сајту Института за српски језик, а потом и Одбора.

2.1. Први пут одлуке су сабране, и то педесет, у књизи *Српски језик у нормативном огледалу* (2006: 61–270), која доноси и оснивачка акта (2006: 17–29),⁶ као и картотеку језичких недоумица (33–48; *Сјиси* II/1999: 251–280), те избор текстова који се баве актуелним питањима стандардизације, језичког планирања и језичке политике обједињених у поглављу „Нормативно огледало“ (273–439). Две деценије деловања свакако су биле повод да се одлуке поново обједине, нарочито што неке теме не губе на актуелности већ се продубљују, а неки ставови су допуњавани у складу са новонасталим околностима (попут феминизације у језику, статуса бошњачког језика итд.). Наиме, у књизи *Одлуке одбора за стандардизацију српског језика. Поводом 20 година од оснивања (Одлуке 2017)* сабрано је свих шездесет шест до тада објављених одлука, које ћемо у даљем тексту тематски груписати

⁵ До бр. 16 називани су з а к љ у ч ц и м а (уп. *Сјиси* III/2000: 222), а од бр. 17 о д л у к а м а (уп. *Сјиси* IV/2001: 245).

⁶ Осим у овој књизи, оснивачки списи – Споразум о оснивању, Пословник и Програм рада Одбора за стандардизацију српског језика – те списак чланова при оснивању нашли су места у неколико књига *Сјиса*: I (1998: 2–11, 225–226), IV (2001: 19–32) и јубиларној књизи (2018: 33–42), те *Одлуке* (2017: 15–25).

и приказати како бисмо сагледали који су то кључни проблеми везани за српски језик, његову норму и језичку политику.

2.2. Одлуке представљају текстове у којима су научно и стручно подробно образложене лингвистичке и социолингвистичке појаве и одговорено на питања. Често су настајале на подстицаје из окружења као одговори на конкретна питања и обраћања разних институција и шире јавности, као реакције на нове тенденције у језику или пак на друштвено-политичке догађаје који своје реперкусије имају на српски језик и писмо (статус, назив и др.), али и сагледавањем сопствене делатности као осврти на појаву нових дела лингвистичке литературе итд. Њихов текст је, у највећем броју случајева, задобио одговарајућу форму и структуру. У првом, уводном делу наводи се добијено питање, уочена појава или какав други повод, почесто са одговором у виду нормативне препоруке или мишљења, а потом се даје опширно на научним чињеницама засновано о б р а з л о ж е њ е, које карактеришу пажљиво бирани примери и стил прилагођен и широј стручној јавности.

2.3. Одлуке, као што се из горенаведених мотивација њиховог настанка може претпоставити, могу се поделити на 1) оне посвећене лингвистичким питањима у ужем смислу, тј. практичним питањима језичке културе⁷ и норме (ортоепске, ортографске, морфолошке, синтаксичке, семантичке, лексичке, али и текстуалне, стилске, прагматичке, уп. Николић 2010а: 46); 2) оне које се тичу социолингвистике у ширем смислу, тј. друштвено условљених појава и питања везаних за језик, те уже – новијих дисциплина са којима се она преплиће – еколингвистике и јурислингвистике;⁸ 3) оне које се тичу писмености у доба дигитализације; 4) оне које се тичу програма за подизање језичке

⁷ Језичка култура на основу педагошке и регулишуће функције препоручује и утврђује језичка средства у употреби у одређеним комуникативним условима у складу с нормом (Николић 2010а: 56).

⁸ Јурислингвистика бави се језичким законодавством и језиком у законодавству, затим правним статусом језика и писма у вишејезичкој држави итд., те је с тим у вези у тесној вези са језичком политиком и језичким планирањем, затим злоупотребима и манипулативном употребом језика (Николић 2010а: 70).

Еколингвистика као правац проучавања у језичкој култури бави се питањима истраживања фактора који негативно утичу на развој језика и онима који доприносе обогаћивању и усавршавању језика, тј. комуникације, те проблемима односа између суседних, већинских и мањинских језика, књижевних и дијалеката, проблемима с писмом (Николић 2010а: 49–53). За српски језик у овом домену налазе се статус ћирилице, култура говора, медијско загађење говора, пораст англицизама, опадање опште говорне културе и др. Према мишљењу М. Николић, већина ових проблема у српском језику је нерешена због лоших друштвених околности у којима се Србија налазила последњих деценија.

културе и функционалне писмености и 5) оне које су везане за резултате рада Одбора.

3. Како у основи језичке културе лежи правилност, на адресу Одбора често су стизала питања од представника значајних институција и установа да им се понуди најбоље решење везано за неки флективни облик или деривациону варијанту, избор лексике, преводни еквивалент итд., као и дописи са уоченим грешкама.⁹ С друге стране, уочљива је активност Одборове Комисије за синтаксу да се огласи поводом ширења језичких неправилности које ремете синтаксичку норму српског језика.

3.1. На ортографску норму односи се Одлука бр. 9 „Црта и цртица“ (63–69), чије су образложење написали Бранислав Брборић и Радојко Гачевић. Наиме, на молбу Гордане Милићевић и Гордане Боснић, професорки српског језика, прегледно се разлаже употреба црте (правописног и интерпункцијског знака) и цртице (правописног знака), чија се употреба у пракси меша, нарочито у штампаним текстовима. Једним својим делом Одлука бр. 45 „Важност решавања и ситница језикословних“ (218–221)¹⁰ одговор је на правописна питања Југослава Перовића, новинара Танјуга, о писању великог слова у називима институција и аката (влада, парламент, резолуција) и употреби тачке као правописног знака у писању вишецифрених бројева. Одлука бр. 41 „Називи слова у ћирилици“ (199–206) даје одговор на занимљиво питање правника Драгослава Граочанкића, члана Комисије бр. 8, имају ли, и треба ли да имају, називе слова азбуке, као и у вези са опсегом термина *азбука* (уп. т. 3.4). На основу ISO стандарда, називи слова српске ћирилице гласе: *а, бе, ве, ге, де, ђе, е, же, зе, и, је, ка, ел, ље, ем, ен, ње, о, ње, ер, ес, ње, ђе, у, еф, ха, це, че, џе, ша* (устаљене скраћенице, попут *бе-се-же, си-ен-ен* не морају се мењати). Термини *азбука* и *џисмо* сасвим су адекватни за именовање српског писма, док је *алфабет* надређен, а *абеџеда* се односи на латинички поредак слова. И Одлука бр. 49 „Ситнице језикословне такође је пожељно стандардизовати“ (233–363), чији текст су разрадили Бранислав Брборић, Радојко Гачевић и Јован Вуксановић, настала је на подстицај истог посленика. Наиме, Граочанкић је Одбору крајем марта 2004. године доставио

⁹ Ово није нимало занемарљиво јер и негативни примери, односно примери језичке некултуре требало би да буду обухваћени проучавањима језичке културе (Николић 2010а: 13). Подсетимо се само да је научни часопис за неговање књижевног језика и његове норме *Наш језик* у својој концепцији имао од свог оснивања 1932. до 1975. године редовну рубрику „Језичке поуке“. Она се управо састојала од навођења уочених огрешења о норму у књижевним делима, штампи и сл. и објашњења која су језичка средства нормативно прихватљива (Спасојевић 2009: 62).

¹⁰ Уп. и т. 3.2.2, 3.5.

предлог за стандардизацију читања, изговарања и записивања (телефонских) бројева, што изискује успостављање правила попут писања црте или цртице између цифара, затим спојеног или одвојеног писања бројева у општеновчаном саобраћају при исписивању словима.

3.1.1. Кад је реч и ортографско-ортоепској норми, Одбор је дао врло важно препоруку, која задира у све сфере комуникације, а тиче се фонетске адаптације назива званичне валуте Економске и монетарне уније Европске уније. Одлука бр. 20 „У српском је евро“ (110–111) одговор је шефу кабинета гувернера Народне банке Србије, који се 12. 9. 2001. године, обратио овом језичком саветодавном делу пред увођење нове валуте EURO. Образложено је да се у српском језику користи *евро* (им. м. рода), ген. *евра*, у мн. *еври*. У језику медија, нарочито у језику економске струке, првенствено банкарског сектора, ова препорука није наишла на широку примену, а неретко чујемо *евро* (према изворном писању) и у разговорном језику као последицу бирократизације језика. И Одлука бр. 54 „Оправдане замерке. Језичке грешке на листићима Државне лутрије Србије“ (247–250)¹¹ једним својим делом тиче се правописа – кршења норме у вези са писањем гласа *ј* у придеву *хемијски*.

3.1.2. Одлука бр. 37 „Мана за чије отклањање треба сачекати срећнија времена“ (178–183) представља одговор на допис проф. др Борислава Цоца да се у писању не могу објединити ијекавски и екавски изговор под његовом паролем „Објединимо екавски и ијекавски – пишимо једнописом“. Иако је ово племенита идеја, бројни историјски разлози показују да такве подухвате није било ни раније могуће остварити, а камоли у условима парчања српског језика, као и језички, јер томе захтеву екавци, рецимо, тешко могу одговорити.¹²

3.1.3. Одлуку бр. 46 „Готово увек – прво име па презиме“ (222–224) саставио је Иван Клајн као одговор др Драгану Благојевићу из Математичког института САНУ на питање које је правило за употребу редоследа имена и презимена. Редослед *име + њрезиме* уобичајен је код већине народа, осим код Мађара, но преноси се по српском принципу (*Хуњади Јанош* је *Јанош Хуњади*). Једини изузетак при преношењу у српски језик јесте поштовање редоследа *њрезиме + име* код антропонимије из

¹¹ Нацрт је саставио академик Иван Клајн, а одлука представља одговор на писмо инж. Владимира Лепојевића и инж. Милоша Живковића од 28. марта 2006. године. Они упозоравају на то да листићи Државне лутрије Србије имају већи број огрешења о норму (уп. т. 3.2, 3.5, 4.2.2).

¹² Проф. Цоцо је иначе био потакнут изјавом Новака Килибарде од 7. марта 2003. године да се материјали посланицима у скупштини државне заједнице Србија и Црна Гора достављају ијекавицом, па је направио оглед обележавањем сваког етимолошког *јајиа* стављањем тачке испод кратког *е/је* односно црте испод дугог.

кинеског језика (*Мао Цедунг*). Инверзија *презиме, име* одлика је разних азбучних каталога и спискови (телефонских именика, школских дневника, платних спискова, библиографија итд.).

3.2. Неколико одлука тиче се области морфологије и творбе. За Одлуку бр. 29 „О деклинацији презимена женских особа“ (145–148) нацрт је сачинио Егон Фекете 2003. године. Како су презимена уз имена женских лица непроменљива,¹³ набројао је творбена и лексичка средства којима се може исказати падежни однос када је реч о особи женског пола: име и титула, феминативни назив занимања, а када све изостане, онда се користе посесивни придевски деривати *-ова/-ева* или именички *-ка*, што је маркирано по припадности оцу или мужу. Одлука бр. 55 „Разграничење деклинационих образаца. Промена по падежима личних имена (хипокористика) и заједничких именица (хипокористика) на *-о*“ (251–252), чији је нацрт сачинио Драго Ђупић, представља одговор на питање Марије Радете, начелника у Одељењу за развој кадра у Министарству просвете и спорта, како се мењају именице типа *Иво, Јово* и апелативи *медо, жућо*. У тексту је указано на све образце промене условљене територијалном раслојеношћу које норма прихвата. Када је посреди конјугација, само се у Одлуци бр. 54 (247–250) скреће пажња на употребу морфолошког кроатизма *добити ћети* код футура првог.

3.2.1. Популарно схватање међу једном групом интелектуалаца да језик може обесправити жене односно обезбедити им равноправност у савременом друштву, навело је чланове Одбора да се два пута огласе. Иако је родно сензитивни језик пре свега дубоко социјално мотивисана појава, разматрамо га међу морфолошко-творбеним проблемима јер задире у граматичку категорију именичког рода и моциону творбу. Нацрт Одлуке бр. 57 „Како именовати занимања и титуле женских особа“ (256–263) сачинио је Егон Фекете 2006/2007. године. У њој се разматра граматичко-семантички, социолингвистички и социолошки аспект творбе именица *nomina agentis* за особе женског пола наспрам одговарајућих мотивних именица мушког рода за означавање вршиоца радње, имаоца занимања, носиоца титуле итд. Сажето су представљени деривациони модели и указано на непостојање црно-беле слике у језику, јер у неким исказима употреба именице женског рода може постићи и супротан ефекат (нпр. *секретарица* и сл.), а у другим случајевима одступа се од системске творбе, а за свим тим је неопходна опсежна студија. Само неколико година касније – 2011 –

¹³ Деклинирају се само на *-а*, али пошто се мењају и уз мушка имена, упутно је употребити детерминатив у овом случају. Ово важи и за страна презимена.

Софија Милорадовић је сачинила нацрт Одлуке бр. 60 „Језик родне равноправности. Родно диференцирани језик и граматичка категорија рода у српском језику“ (272–274). Узрок новог реаговања Одбора изазвало је банално тумачење да се на основу (не)постојања одређене граматичке категорије може судити о (не)постојању равноправности или дискриминације у језику. Наиме, употреба мушког рода је неутрална, јер се односи на особе оба пола. Чак и на англосаксонском подручју не творе се насилно именице женског рода за означавање занимања чији су носиоци женског пола итд., већ се творе још неутралније *policeman* : *police officer* и сл., које прикривају пол носиоца занимања. Дакле, непотребно је у оним случајевима где деривати који се односе на женски пол нису нормирани и устаљени насилно инсистирати на њима, још мање наводити глаголске облике са косом цртом или наставке за оба рода са цртицама. Постоје начини за давање ове информације описним конструкцијама (*жена космонаути* и сл.), а само навођење имена носиоца занимања или титуле открива пол.

3.2.2. Област творбе, заправо творбена семантика, заступљена је у неколико одлука, у којима се трага за семантичком прецизношћу одређених деривата. Одлука бр. 47 „Боље ћирилички и латинички него ћирилични и латинични“ (225–229) одговор је на допис дипл. инж. Томислава Радојковића, саветника у Министарству просвете и спорта, који је имао дилему у одабиру придева. Иван Клајн је у одлуци од 18. фебруара 2005. образложио да су обе речи системски деривати, али са различитом функционалном оптерећеношћу. У образложењу је сажето али језгровито приказана сва проблематика овог питања, са свим преклапањима суфикса *-ан/-ни* за грађење описних и односних придева, и показано да *ћирилични* и *ћирилички*, као односни придеви, спадају у групу нефункционалних дублета. Препорука је да предност треба дати придеву на *-ички* (< *-ски*) зато што примарно има функцију грађења односних придева. Врло сличним питањем – семантиком придева на *-ан/-ни* – бави се Одлука бр. 45 (218–221), у којој је одговорено може ли се рећи „*ујошреба ... језика, усмених и њисмених*“. Наиме, увидом у полисемантичку структуру ове речи, исправност се не може оспорити, јер придев *њисмен* може значити 1) *који се односи на њисмо* (само одр.), 2) *који је оњисмењен* (само неодр.) и 3) *који је најисан у складу са њравоњисом* (о *њексџу*), *који њише у складу са њравоњисом* (о *особи*). Мада се под утицајем страних језика користи придев *њисани*, да би се избегла двосмисленост са другим и трећим значењем придева *њисмен*, *њисмени језици* нису ван окриља норме (218–219). Одлуком бр. 64 „Споменик београдском читачу или читаоцу“ (285–286), према

нацрту Рајне Драгићевић, образлаже се да се оба деривата могу користити као *nomina agentis*. Но, у српском језику уочава се тенденција да се именица *чиџач* све више користи као *nomina instrumenti* (онај који чита за друго, те се отуда и апарати тако називају), па с временом оне могу постати пароними, што је показано и примерима из руског, пољског, чешког и бугарског. Исто је и деривациони потенцијал именице *чиџалац* већи. Ове суптилне разлике у семантици, које воде диференцијацији, односно специјализацији лексема, пресудиле су у корист препоруке лексеме *чиџалац* за указивање почастии „мислећем читаоцу, љубитељу књиге, а не особи која се може изједначити са инструментом за читање“ (286).

3.3. Лексичку семантику и синонимска преклапања лексема *саџ* и *час* разрешава одговор на друго питање из Одлуке бр. 1 „Бошњачки или босански језик; сат или час; јеврејски, хебрејски (језик) или ирвит“ (29–39), од 13. фебруара 1998. године. Она представља образложење више „ситница језикословних“ просветним надзорницима Анђелки Петрићевић, Милени Дорић, Јовану Вуксановићу и Радојку Гачевићу, тадашњем саветнику министра просвете. Ово је питање подстакнуто препоруком српских лингвиста Радио Београду да се време саопштава у сатима, а не у часовима. Наиме, стандарднојезичкој норми припадају обе речи, али лексему *саџ* пожељно би било користити за означавање справе за мерење времена и 60-минутног временског одсечка, а лексему *час* за сва остала значења. Употреба лексеме *час* за изражавање времена може се дозволити у административном стилу, коме припада и саопштавање времена после 12 сати, где су часови у чешћој употреби: *13 часова, 15 часова и 15 минуџа* итд.

3.4. Треће питање из Одлуке бр. 1 уводи нас у комплекс тема које се тичу терминологије и прилагођавања и превођења термина из страних језика (уп. т. 3.1, Одлука бр. 41). У овом случају посредии је дилема око употребе лингвонима *хебрејски, јеврески* или *ирвиџ* у српском језику. Став је да се придев *хебрејски* односи на древни језик старих Јевреја, али и на савремени, оживљени, службени језик у Израелу, који они називају ирвит. Придев *јеврејски* се односи на све што има везе са Јеврејима, док за термином *ирвиџ* нема потребе у српском језику. Наредни сет одлука показује да је у сусрету са новим стручним појмовима уобичајено преузети термин, што углавном чине припадници струке, али га треба превести где је то могуће и прилагодити духу српског језика. Тако је компанија „Дунав осигурање“ а. д. упутила Одбору питање из кога је произашла Одлука бр. 3 „Акционарско, деоничко или деоничарско друштво“ (45–46). Иако су сва три придева правилна,

разуме се, према страним називима за овај тип привредног субјекта, трећи придев – *деоничарско* „друштво деоничара“ – најадекватнији је и најраспрострањенији преводни еквивалент. Одлуком бр. 10 „Маркетиншка терминологија“ (69–73) Душка Кликовац је одговорила на питање Зорана Хамовића, уредника Издавачког предузећа „Клио“, како превести са енглеског термине из ове сфере: *promotion mix* промотивни сплет, *marketing mix* маркетиншки сплет, *Public Relation* односи с јавношћу, *full service agency* агенција која даје (обезбеђује) комплетну маркетиншку услугу – али због дужине биће фул сервис агенција, *copy writer* писац текстова пропагандних порука, али због дужине предлаже се текстописац, *business-to-business advertising* оглашавање пословном купцу, *press clipping* остаје прес клипинг, као и тајминг и брифинг. Међутим, у данашњим глобалистичким условима непобитна је чињеница да се комуникација у пословном свету све више одвија на енглеском и да се енглески термини директно преузимају, са минималном фонетском адаптацијом, тако да ове препоруке с почетка новог миленијума нису имале одјека. У одлуци бр. 14 „Терминологија у хомеопатији“ (90–92) такође Душка Кликовац, у сарадњи са Мирјаном Тодоровић, даје термилошка решења на молбу ИП „Клио“ јула 2000. године за превод књиге *Хомеопатија за децу*. Одговор на питање декана Факултета цивилне одбране садржано је у Одлуци бр. 39 „Људско биће није исто што и хумано биће“ (190–194), а нацрт је такође написала Душка Кликовац. Посреди је адекватност термилошке синтагме *хумана безбедности*, јер се у медицини користе слични спојеви *хумани инсулин*, *хумана репродукција*. Како ова два придева немају исто значење, енглеску синтагму треба превести као *људска, човекова, човечја* или *безбедности човека, безбедности људи*. Одлука бр. 50 „Боље је рећи *додаћина вредности*“ (237–238) представља одговор на ново питање новинара Танјуга Југослава Перовића, упућено крајем септембра 2004. године. Дилема је, разуме се, узрокована фискалном новином, тј. увођењем пореза на додатну вредност, како је стајало на сајту Министарства финансија и било објављено у *Службеном гласнику*. Међутим, приметно је било да се све више употребљава синтагма *додаћа вредности*. Иако се не може оспорити оправданост друге синтагме, у реаговању Одбор, после консултовања са језичким, али и финансијским стручњацима, каже да је боље одабрати синтагму са придевом *додаћини*, а не са трпним глаголским придевом јер би она тражила допуну чему је вредност додата. Као и код одлуке за деоничарско друштво, треба тежити домаћим елементима, а не преводу синтагме са енглеског: *value added tax*. Одлука бр. 51 „Придев нематеријалан није

подесан за превођење тако важних синтагми“ (239–241) представља реаговање Одбора на допис Андреја Вујновића, председника Музејског друштва Србије, од 1. септембра 2004. године. Наиме, музеолози су на свом стручном скупу покренули питање о неадекватности термина *нематеријално културно добро* (опет као реакција на стране термине и литературу), јер сматрају да је крајње непримерено да се нешто тако важно именује одричним придевом наспрам енглеског *the intangible heritage of humanity* (неопипљиво наслеђе човечанства). У реаговању Одбор се сложио с тим, јер и у енглеском постоји придев *non-material*, али се у овом споју не користи. Предлог је према енглеском *intangible* да буде, дакле, неопипљиво, недодирљиво, нетварно, онотварно. Сведоци смо да се увелико и на крају друге деценије 21. века говори о нематеријалној културној баштини иако је ова одлука из 2005. године. Одлука бр. 61 „Српски еквиваленти енглеских израза *safety, security* и *safety management*“ (275–278) представља одговор на писмо г. Милану Лежаићу, директору сектора за ваздушну пловидбу (Цивилно ваздухопловство РС), а сачинио ју је академик Иван Клајн 2008. У тексту се, са образложењем, препоручују преводни еквиваленти у духу српског језика: *safety* – безбедност, *security* – мере обезбеђења, обезбеђење, заштита и *safety management system* – управљање обезбеђењем односно систем управљања обезбеђења. .

3.5. Синтаксичке појаве предмет су неколико одлука. Одлуком бр. 53 „За уједначавање назива министарстава. Реаговање Одбора за стандардизацију српског језика“ (244–246), по нацрту текста Јована Вуксановића, 2006. године упућен је предлог Влади и њеним ресорима да ускладе називе министарстава у погледу истоветне употребе предлошко-падежних конструкција. У сложеним називима установа за исказивање припадности, порекла, тицања, циља може се користити генитив без предлога као словенска одлика и акузатив са предлогом *за*. Међутим, друга варијанта је погоднија, како Одбор закључује, јер суженост ове конструкције у називу министарства исказује њихово руковођење одређеним ресором, као органом државе с министром на челу, чиме се показује и хијерархија. Ни ова одлука није заживела судећи по таблама на нашим министарствима. Део одлуке бр. 45 (218–221) одговара да није неправилно користити предлог *за* у конструкцији *производња је порасла за 2 одсто*, али да је одлика административног и публицистичког стила. Одговори из ове одлуке даље нас уводе у синтаксу глагола и реченице: да ли употребити рефлексивну конструкцију или пасив, нпр., *седница ће се одржавати* или *биће одржана*, као и за шта се одредити када је реч о већ завршеном

догађају. Текст Предрага Пипера за Одлуку бр. 59 „Место енклитике у реченици“ (267–271) у уводним напоменама доноси систем енклитика, док се у разради набрајају позиције енклитике у реченици у споју са другим члановима, иако је начелно позиција енклитике у српском језику слободна, осим на почетку реченице и иза дуге паузе. Одлука бр. 23 „О односу између *да*-конструкције и инфинитива у српском језику“ (117–121) представља образложење питања пристиглог средином марта 2002. које је упутио Драгослав Граочанкић. Наиме, ова језичка средства су стандардна: са непрекинутом употребом на читавом новоштокавском терену, разуме се, са малим разликама у дистрибуцији, а учесталост употребе инфинитива расте од истока ка западу. У неким контекстима су заменљива и тада их не треба из стилских разлога нагомилавати, али има конструкција које захтевају искључиво употребу једне или друге јединице. Одлуком бр. 62 „Поводом конструкције *за* + инфинитив у српском језику“ (279–281) из 2012. Миливој Алановић образлаже ненормативност ове све учесталије конструкције, која нарушава системност спојивости предлога, који у српском језику не иду пред глаголом. Она је структурни калк из немачког (и италијанског), где заправо са чланом инфинитив постаје глаголска именица.¹⁴ Исто Миливој Алановић Одлуком бр. 66 „Зависна реченица с везником *без да*“ (291–294) објашњава да ова конструкција (везнички израз са значењем обавезне или недостајуће пропратне околности) није нормативно дозвољена иако је заступљена на целом штокавском подручју, а посведочена је од средине 19. века. Она је, пре свега, структурни калк (нем. *ohne dass*), а има одговарајући еквивалент: *а да* и не надокнађује никакву празнину у систему. Одлука бр. 54 (247–250) указује, на конкретним примерима, на синтаксичке грешке везане за употребу инфинитива и конструкције *да* + презент, распоред енклитике, структуру намерне реченице и др.

4. Судаћи према бројности, Одбор за стандардизацију српског језика највише је у виду одлука формулисао оних препорука, мишљења, ставова или одговора који се односе на статус српског језика и писма, те на новонастале (политичке) стандардне језике на простору бивше Југославије.

4.1. Изношењем својих закључака и препорука, Одбор за стандардизацију српског језика настојао је, да на научној основи,

¹⁴ Не може се праволинијски сваки пут заменити акузативом глаголске именице: *Има ли нешто за бацање (за бацајући)*, већ може функционисати и односна реченица: *кафа која се може понети (за њонети)*; изрична реченица: *то је да не поверујеш (за не поверовајући)*, придев: *то је неиздрживо (за неиздржашћи)*, *мобилни инјернеи (за њонети)* итд.

уважавајући права свих људи на употребу националних језика и писама, заштити статус српског језика и ћириличног писма од друштвено-политичких манипулација сваке врсте. У више одлука је истицано да су српским језиком говорили и говоре Срби (без обзира на вероисповест), као и припадници других народа који се служе тим језиком. Све се ово износи са подробним образложењима позивањем на чињенице од успостављања српског књижевног језика на Вуковој основици, кроз историју књижевнојезичког стандарда пре формирања заједничке државе и у њој, преко распада Југославије и стварања нових, политичких стандарда преименовањем српског језика. С једне стране, Одбор се недвосмислено противи свакој политизацији појма *српски језик* и његовој злоупотреби у националистичке и шовинистичке сврхе, јер то може створити само штету. Пример таквог реаговања представља Одлука бр. 2 „У одбрану достојанства српске језичке науке“ (40–44) у вези са текстом „Слово о српском језику“, објављеном у *Полицији* 1. и 8. августа 1998. године. С друге стране, Одбор штити интегритет, као и историјску и лингвистичку утемељеност појма *српски језик*, у Одлуци бр. 31 „Потребна је деликатна интерпретација“ (156–158), од 17. фебруара 2003. године, чији је текст сачинио Бранислав Брборић. Она представља одговор на питања Милана Јоксимовића, саветника у Министарству просвете и надзорника за географију, а у вези са тврдњама у уџбенику за 6. разред из овог предмета да српским језиком говоре „Срби и Црногорци и још неки народи који тај језик другачије називају“.¹⁵

4.2. Уставом и законом регулише се употреба језика и писама у службеној комуникацији.¹⁶ Одбор је виша пута био приморан да стане у заштиту српског језика и ћириличног писма зарад остваривања ових права, било током процеса израде законских аката било због непоштовања правних норми у пракси. У свим тим обраћањима, Од-

¹⁵ Други део питања се такође односио из јурислингвистике: дали је реторомански званични језик у Швајцарској.

¹⁶ Под службеном употребом у чл. 3 Закона о службеној употреби језика и писама (*Службени гласник* 48/2018, испр.) подразумева се: 1) усмено и писмено општење органа и организација међусобно, као и са странкама, односно грађанима; 2) вођење поступка за заштиту права, дужности и одговорности грађана; 3) вођење прописаних евиденција од стране општинских органа и организација која врше јавна овлашћења на територији општине; 4) издавање јавних исправа, као и других исправа које су од интереса за остваривање законом утврђених права грађана; 5) остваривање права, дужности и одговорности радника из рада или по основу рада. Службеном употребом сматра се и: исписивање назива места и других географских назива, назива тргова, улица, назива органа, организација и фирми, објављивање јавних позива, обавештења и упозорења за јавност, као и исписивање других јавних натписа.

бор је указивао и на поштовање језичких права националних мањина и етничких заједница у складу са међународним конвенцијама и стандардима, Повешом о мањинским језицима, Повешом о људским и мањинским правима и грађанским слободама и Законом о мањинама.

4.2.1. Одлука бр. 16 „Нарушавање уставних оквира статуса српског језика“ (95–99) представља реаговање на Предлог о изменама и допунама Закона о службеној употреби језика и писама који је припремила Скупштина АП Војводина почетком 2001. године. Најспорнија допуна односила се на равноправну употребу ћирилице и латинице у овој покрајини. Одбор сматра да употреба језика и писама националних мањина није угрожена и да у новом закону треба водити рачуна о стандардима Европске уније, односно о Повели о мањинским језицима, али никако само за територију Војводине, јер сваки регион има своју специфичност у том погледу. С тим у вези Одбор предлаже Народној скупштини да задржи одредбу о примарности ћириличног писма у службеној употреби на целој територији Републике Србије (98–99). Мишљење Одбора о овом проблему упућено је Народној скупштини и Влади Републике Србије, Влади Републике Црне Горе, Влади Републике Српске. Као препоруке за одредбе о језику и писму у новим уставима у складу са Уставном повешом Србије и Црне Горе и Законом за спровођење државне заједнице Србија и Црна Гора настале су одлуке бр. 33 „Уставне одредбе о језику (преорука за Србију)“ (162–165) и бр. 34 „Уставне одредбе о језику (преорука за Црну Гору)“ (166–169). Одбор је уставним комисијама у четири тачке предложио одредбе: 1) у Републици Србији / Црној Гори у складу са законом и прихваћеним међународним конвенцијама и стандардима слободна је употреба домаћих и страних језика, усмена и писмена; 2) службени језик¹⁷ је српски (српски језички стандард) с екавским и ијекавским изговором, а ћириличким писмом, а друштвена брига о језичком стандарду, тј. језичка политика (језичко планирање и нормирање) поверава се надлежним научно-културним и просветним установама, те и надлежним државним органима на територији целе српске језичке територије; 3) уз српски језик, у службеној и јавној употреби користиће се, када је потребно, у складу са међународним конвенцијама и стандардима, напоредо и други домаћи и страни језици и писма, и обрнуто; 4) у службеној употреби су језици националних мањина и етничких заједница које живе на територији републике у складу са међународним

¹⁷ Инсистира се на синтагми *службени језик*, јер тако одређен српски не може изостати ни из једног елемента службене употребе језика и писма (домаћи мањински језици и страни, светски језици) (163).

конвенцијама и стандардима. Одлуком бр. 56 „О службеном језику и писму у Републици Србији“ (253–255), чији су нацрт сачинили Радојко Гачевић и Милан Тасић, 22. марта 2007. године Одбор се изнова обратио Влади поводом Уставних одредби о језику и писму. Иако је Влада Републике Србије била упозната са препорукама из Одлуке бр. 33 још фебруара 2003, ипак је 2004. на сајту објавила Нацрт Устава, у чијем 10. члану није ништа уважено.

4.2.2. Међутим, употреба латинице у јавним гласилима често је изазивала оглашавања Одбора. Одлука бр. 17 „Случајност која се могла избећи. Реаговање на граfiјски изглед документа *Prvih sto dana Vlade Republike Srbije*“ (11–101) представља текст поводом кршења Закона о службеној употреби језика и писама. Наиме, непуна три месеца после Одлуке бр. 16 (в. т. 4.2.1),¹⁸ с краја фебруара 2001. године, достављене државним институцијама у првој половини марта, наравно, без повратне информације, одштампан је латиницом документ *Prvih sto dana Vlade Republike Srbije*. Одлука бр. 19 „Званични језик је српски а примарно писмо ћирилица“ (107–109), од 18. јула 2001. године, подсећа на то да је још 1992. научна и политичка јавност обновила важеће синтагме *српски језик*, с екавским и ијекавским изговором, за језик у службеној употреби у СРЈ, уз примарну службену употребу ћириличног писма. Овом одлуком се Мали одбор обраћа „Откровењу“ и „Народној књизи“ као издавачима *Književnog glasnika* 2/2001, 73, у ком се наводи да је званични језик у СРЈ *српскохрварски* (107). Одбор моли да се преиспита став и како би се вратили примарном писму или барем вратили наизменичној употреби (107). После ових реаговања и обраћања Одбора у кратком временском опсегу, следи Одлука бр. 25 „Законски текст латиницом: лоша инерција, одавно лишена смисла“ (126–128), са истом проблематиком, јер је и трећи број *Гласника* штампан латиницом. Издавачи су се оглушили на препоруку Одбора и на упозорење Друштва за заштиту ћирилице и српског језика из Новог Сада, које је и настало као реакција на иницијативу да се у АПВ у службеној употреби дозволи двоазбучност. Одлуком бр. 48 „Не видимо разлога за латиницу“ (230–221), чији је нацрт направио Бранислав Брборић, од 18. фебруара 2005. године, опет је опоменута „Народна књига“ због неоправданог штампања помињане серијске публикације, као и других издања, латиницом, упркос чињеници да је упозната са садржајем

¹⁸ У тексту се позива на Одлуку бр. 17. Очигледно је реч о техничком пропусту у завођењу одлука, јер у књизи *Српски језик у нормативном огледалу* прелази се са 11. на 13. Одлуку (уп. *Сјиси* II/1999, Закључак бр. 11: 244 и *Сјиси* III/2000: 211, Закључак бр. 13).

претходних одлука. „Српски језик у Лондону“ (134–139) представља текст Одлуке бр. 27, од 22. октобра 2002. године, као одговор на допис који је САНУ упутила гђа Славица Ивановић Елиот, преводилац из Лондона. Повод је била несугласица коју је имала са г. Хенријем Павловичем, директором Института за лингвисте у Лондону, где се некад организовао испит за српскохрватски језик, а потом за српски и хрватски. Наиме, доведено је у питање на ком писму треба да се полаже српски језик. Фаворизовањем латинице, осим умањења идентитетске улоге ћирилице, гђа Ивановић Елиот је изванредно истакла последицу важну по струку: да ли квалификовани преводиоци који не умеју да читају и пишу ћирилицу заслужују звање преводиоца (134). Одлука бр. 54 (247–250), између осталог, истиче оправдано запажање да Државна лутрија Србије на својим листићима неоправдано користи латиницу.

4.3. Језичка ситуација на простору бивше републике, сада федерације Босне и Хервеговине била је предмет више одлука. У жижи је пре свега био назив језика босански/бошњачки, али и однос новостворених политичких језика, језичке политике у Републици Српској везане за избор изговора, те права на употребу српског језика и његово правно одређење на овим просторима.

4.3.1. О називу босански или бошњачки језик расправља се и образлаже у одлукама бр. 1, 11, 12, 13, 65. Но, питање лингвонима и статуса преноси се и ван граница БиХ – на стране универзитете, документа, па и на одвијање наставе и употребу језика бошњачке мањине у Србији. Први сегмент Одлуке бр. 1 „Бошњачки или босански језик...“ (29–39) мотивисан је изласком *Правойиса босанског језика* Сенахида Халиловића за трећи идиом произашао из Дејтонско-париског споразума 1995. године. Од Одбора се тражи мишљење о (не)постојању овог идиома, а посебно о његовом именовању. Недвосмислен одговор је да се тај идиом може именовати само атрибутом *бошњачки* (иако су оба придева у духу творбе и мотивисана су топонимом, тј. хидронимом *Босна*, а други етником *босански*), који је мотивисан називом новопризнатог народа – Бошњака односно Муслимана – а да је термин *босански* непогодан јер указује на језички унитаризам на простору БиХ. Из још шире перспективе – са лингвистичког, социолингвистичког (односно политичко-лингвистичког) и (политичко)прагматичког аспекта – образлаже се статус бошњачког језика у Одлуци бр. 11 „Име језика на страним универзитетима“ (74–80). Њен нацрт су сачинили Бранислав Брборић и Слободан Реметић, 22. новембра 1999. године, а представља одговор на допис од 8. новембра Дирекције за међународну културну, просветну и спортску сарадњу Савезног министарства за иностране

послове. Наслов дописа је *Презентација нашег језика на Универзитету у Сиразбуру*. Наиме, тамо лектор позива студенте да не уче више мртви српско-хрватски већ три језика истовремено: српски, хрватски и босански, књижевности, историје и цивилизације Јужних Словена. Образложење представља срж судбине српског књижевног језика у протекла два века: реч је о једном стандарднојезичком систему, заснованом у првој половини 19. века, који је успоставио Вук Стефановић Караџић на основи новоштокавских народних говора. Но, још у Вуково време католици новоштокавци су се почели сматрати Хрватима у Славонији, централној Хрватској, Далмацији, Босни, Херцеговини, па је Вуков модел стандардног језика понео и одредницу *хрвајски* у Брозовом *Хрвајском правопису* 1892, Маретићевој *Грамајници и сџилисџици хрвајскога или српскога језика* 1899. и двотомном Броз–Ивековићевем *Рјечнику хрвајскога језика* 1901. године. По распаду Краљевине Југославије, 1941. године, сви католици и на Косову и Метохији и у Црној Гори изјашњавали су се као Хрвати. Потом су се муслимани штокавци између 1967. и 1992. називали Муслиманима, стварајући новим етникум на верској основи, а после распада СФРЈ 1992. Бошњацима. Ипак, до 1992. изјашњавали су се да говоре српск(охрватск)им, али од тада су свој језик назвали босанским, не по националном већ по територијалном критеријуму, што ни Србима ни Хрватима није прихватљиво. С друге стране, ако Дејтонски споразум Бошњацима обезбеђује право на сопствени књижевнојезички стандард, то друге не обавезује да користе тај назив (80). Постдејтонски тројезик у генетском смислу пре би се морао одредити као српски него као несрпски. Растакање заједничког српскохрватског¹⁹ језика било је живо и у СФРЈ: хрватски је био уставна категорија од 1972. године, уведен амандманом V на устав СРХ, а 1974. унесен и у нов републички устав. После распада СФРЈ, у Савезном уставу наводи се да је службени језик српски (двоизговорно), примат се даје ћирици, али се двоазбучност не искључује, као ни у републичким одредбама. У Црној Гори од 1992. према Уставу у употреби је српски језик ијекавског изговора, а писма су равноправна. У Србији од 1991. у службеној употреби је српскохрватски језик, који се, када представља српски језички израз, екавски или ијекавски, назива и српским језиком. У Уставу Републике Српске и њеном Закону о службеној употреби језика и писма, уз српски језик стоје оба изговора до почетка 1998. године. Власт је, наиме, давала у службеној комуникацији предност екавици, док је ијекавица за-

¹⁹ Овај сложенички лингвоним задржао се у овдашњим старим публикацијама и на неким страним универзитетима, пре свега из практичних разлога.

држала свој статус у књижевном и разговорном дискурсу, а после тога ијекавици, али се не протерује стандардна екавица. Одлуке бр. 12 и бр. 13, насловљене „Ружење српске језичке културе“ (81–84) и „Ружење српске језичке културе II“ (85–89), реаговања су на текстове објављене у *Полиџици* 28. марта и 15. априла 2000. године, а тичу се језичке ситуације у БиХ. Наиме, у њима се подсећа на статус изговора у Републици Српској, као и на став српске лингвистичке јавности према лингвониму (јер се Одбор не бави признавањем нове нације), а како ће се понашати Муслимани у Старој Рашкој и изјашњавати на предстојећем попису становништва (2001), не може се знати. Одлука бр. 65 „О статусу босанског или бошњачког језика“ (287–290), чији је нацрт сачинио Милош Ковачевић, резултат је потребе да се Одбор после петнаест година поново огласи поводом оних проблема за које се у одлукама бр. 12 и 13 сматрало да неће доћи. Дакле, овде се сада опет одговара може ли се босански сматрати језиком и морају ли Срби користити назив босански, само не сада поводом језичке ситуације у БиХ, односно Републици Српској – већ и у Старој Рашкој, јер су од 2001. Бошњаци у Србији признати као мањина. Анализирајући ставове бошњачких лингвиста, своје опсервације Милош Ковачевић завршава закључком да то не могу бити два језика јер по лингвистичким критеријумима – генетском, структурном и комуникативном – то нису. И бошњачки лингвисти тврде да се они разликују по имену, те бошњачки не може имати ни лингвистички ни правни, него само симболички статус. Друго, назив који један народ користи не мора бити назив који користе и други. Бошњачки језик одговара називу бошњачког народа, а босанског народа као етничког ентитета нема, те с тим у вези нема ни лингвистичког ни правног основа производити тумаче за босански језик нити изводити наставу на „босанском/бошњачком језику“, нити има потребе правити уџбенике за тај језик, а власти у Републици Србији и Републици Српској морају тога бити свесне.

4.3.2. Одлука бр. 38 „Укидања ијекавице заиста није било“ (184–189) даје одговор студенту србистике из Пољске Бартоломјеју Столарчику, које се преко часописа *Језик данас*, гласила Матице српске, августа 2003. године интересовао за статус екавице у Републици Српској од 1993. до 1998. године. Пишући дипломски о језичкој ситуацији у БиХ, пожелео је да му се објасни шта значи да су власти на Палама дале предност екавици у језичком стандарду, али не и у литерарном и разговорном стилу, што је касније ушло и у текст Закона о службеној употреби језика и писма. Наиме, у одговору се открива да је тадашњи председник Народне скупштине Републике Српске Мом-

чило Крајишник, који је био иницијатор те одлуке, то оправдао тиме да сваки народ који хоће да буде нација мора имати јединствен језички стандард, а да сам неће говорити екавски. То је била политичка одлука.

4.3.3. Одлука бр. 26 „Називи језика, а не дефиниције“ (129–133) представља реакцију на амандман LXXI на Устав Републике Српске (2002), који је октроисао високи представник међународне заједнице за БиХ Волфганг Петрич, а очекивало се да његов заменик Педи Ешдаун поништи тај амандман, тј. да се усклади са амандманом XXIX Устава Федерације БиХ. Оглашавање Одбора је било мотивисано чињеницом да се уместо стандардизованих термина за језичке стандарде у службеној употреби: *српски*, *бошњачки*, *хрвајтски* користе описни називи: *језик српског народа*, *језик бошњачког народа* и *језик хрвајтског народа*. Такође се захтева да се коригује амандман XXIX федералног устава тако да у српској верзији тог амандмана стоји уместо *босански* – *бошњачки* и да буде исписан ћирилицом. Предлог је да се иде преко свих законодавних тела да се ово реши. Одлука бр. 35 „Људска права нису само индивидуална него су и колективна“ (170–173) представља одговор или реакцију на допис од 13. фебруара 2013. омбудсмана за људска права БиХ Елвире Беговић. Наиме, она је обавестила Одбор да налази да се претходном одлуком ово тело легитимише у име језика као националног обележја, чиме се залази у област уставног права суверене државе, за шта они нису надлежни, те предмет сматра затвореним. Одбор у свом поновном обраћању истиче да је и те како реч о кршењу људских права ако се само једном од ентитета онемогућује да користи стандардни назив свога језика и стандардне називе других језика у свом језику.

4.3.4. Службеној употреби језика у Републици Српској посвећена је и одлука бр. 36 „Још једном о језику Бошњака, с посебним освртом на његов положај у основним школама Републике Српске“ (174–177). Она представља реакцију на Распис од 12. маја 2003. године с потписом министра просвете и културе Републике Српске упућен основним школама, Републичком педагошком заводу и Просветној инспекцији у вези са преласком на деветогодишње основно образовање. Одбор је посебно привукла тачка 2, у којој се каже: „Ученицима бошњачке националности који уче матерњи језик, у школску и ћачку документацију у рубрику за језик треба уписати назив босански језик.“ Стилизација је непрецизна из два разлога: 1) повлачи да постоје ученици који уче и који га не уче; 2) то значи да ће се назив бошњачки језик (српски термин) и босански (бошњачки термин) употребити само код оних који тај језик уче. Све ово подразумева да се настава заиста изводи тројезично,

тј. на три језичка стандарда српском/хрватском/бошњачком или да ученици других националности имају допунске часове из матерњег језика, када ће им се, поред српског, уписивати и успех из бошњачког/bosanskog итд. Ако то није случај, не може се назив предмета уписивати на основу националности, већ само назив службеног језика – српски језик.

4.4. Од 2003. године отварају се питања у вези са именовањем државне заједнице Србија и Црна Гора. Њен пуни назив створио је низ недоумица и за лингвисте: 1) како направити скраћеницу – СЦГ; 2) да ли би се могао извести етник који би се употребио уместо постојећег Југословен или би то било само описно – држављанин, становник житељ, грађанин + пуни назив државе или СЦГ; 3) како би гласио ктетик; може ли се заменити ктетик југословенски са српскоцрногорски итд.; 5) какве проблеме назив државе може изазвати у конгруенцији по броју. О томе се говори у Одлуци бр. 30 „Невоље с називом државне заједнице“ (149–155), од 24. јануара 2003. године, усвојеној на седници Малог одбора 17. фебруара. Одлука бр. 32 „О језику Црногораца“ (159–161) тиче се новонастале ситуације у Црној Гори, а донета је 30. априла 2003. године. Наиме, у Уставној повељи Србије и Црне Горе изостале су одредбе о језику и писму, које треба да се дефинишу у уставима држава чланица, те је тако потекла идеја о црногорском језику, иако је у Уставу из 1992. године службеним језиком Црна Гора прогласила српски. Као компромис, с других простора помињу се лингвоними српскоцрногорски односно црногорскосрпски. Апел Одбора био је да овакви нови називи не смеју да заживе на прагу 21. века. Међутим, распадом ове заједнице ишло се путем као и у другим бившим републикама СФРЈ. Неутемељеним поступцима језичког инжењеринга (усвајањем графема за алофонске позиције *с* и *з* испред *ј*, које се једнако чују и у ијекавским говорима у Србији, и сл.) прокламован је нови стандард – црногорски језик и почело „протеривање“ српског језика у Црној Гори, односно борба за српски језик оних лингвиста и интелектуалаца који држе до научне и историјске истине.

5. Дигитализација и електронска писменост за Одбор су биле актуелне од времена његовог оснивања.

5.1. Издвајамо две битне одлуке – битне за време у коме су донете. Прва је омогућавала развој и ширење информатичке писмености, а друга је имала далекосежне и драгоцене циљеве за српски језички корпус. Одлука бр. 6, „Нова писменост“ (52–57), од 4. децембра 1998. године, са друге седнице, доноси две препоруке. Прва истиче потребу за хитним превођењем оперативног система (најраширенијег *Windows*) и програма за обраду текста (*Word*) с енглеског на српски, а друга се тиче

усклађивања слова на тастатурама и успостављање компатибилности у размени компјутерски обрађених текстова. Препоруку потписују проф. др Мирослав Николић и Миленко Васић. Потом, Одлуком бр. 21 „Обавезни примерак у електронској форми“ (112–113), на предлог Комисије за корпус, од 27. новембра 2001. године, дата је препорука свим националним библиотекама да се уведе чување обавезног примерка публикација и у електронској форми, што је 25. јануара 2002. прихваћено као одлука. То би водило одржавању и унапређивању културе српског језика и развоју информационо-комуникацијске делатности уопште. Архива би била од великог националног значаја, а у образложењу се истиче да би једна од „најкрупнијих последица“ формирања овакве архиве била стварање Електронског корпуса српског језика. Његово постојање допринело би убрзању и модернизацији рада и на изради Речника САНУ, као и низа језичких и информатичких истраживања. Дакле, тема о дигитализацији и модернизацији Речника САНУ има дводеценијску историју.

5.2. Одлука бр. 52 „Двословне скраћенице не функционишу. Реаговање Одбора за стандардизацију српског језика“ (242–243), по нацрту Јована Вуксановића, представља допис Одбора упућен Институту за стандардизацију, поводом текста на насловној страни дневног листа *Полиџика* од 28. јула 2006. године. Ту се доноси да је Влада одлучила да Међународној организацији за стандардизацију (ISO) предложи двословну скраћеницу РС и трословну СРБ као ознаку за државу Србију, а у оптицају су биле друге скраћенице, чије асоцијације нису биле повољне. На хитном састанку 12. септембра Одбор је донео Одлуку, тј. предлог Институту за стандардизацију²⁰ тада при Министарству за науку и заштиту животне средине и Министарству спољних послова да све скраћенице, осим трословне СРБ не функционишу, са образложењем да је само она прозирна. Сведоци смо да је и ово мишљење пренебрегнуто.

6. Издваја се и група одлука везана за активности неговања српског језика и језичке културе путем наставе у оквиру обавезног образовног система, али и факултативно. Важна одлука за школство је бр. 40 „Недопустиво занемаривање националног језика“ (195–198). Комисија бр. 8 20. новембра 2003. године указала је на потискивање наставе српског језика у школи и предложила да треба предвидети

²⁰ Сарадњу Одбора и ове институције ваља посебно пратити. Наиме, још 1997. Савезни завод за стандардизацију се обраћа Одбору са напоменом да се у овој институцији ради на стандардизацији терминологије, усклађивању са међународним стандардима, изради кода за ознаку српског језика и ћирилице у међународним стандардима и од тада започиње сарадња у овом правцу (*Сјуси* 1/1998: 111117).

бар 50% већи фонд часова и то упутити министарствима просвете Републике Србије, Црне Горе и Републике Српске. Наиме, недовољан број часова српског језика у основној и средњој школи, а нарочито чињеница да се у гимназијама и средњим школама градиво своди на наставу књижевности, у великој мери утиче на слаб ниво функционалне писмености. То је видљиво и код високообразоване популације, јер ни на факултетима, осим језичких и педагошких, нема наставе српског језика. Одбор је упутио и иницијативу да се српски језик уведе као обавезан предмет на све факултете,²¹ нарочито оне на којима се школују наставнички кадрови (уп. Танасић 2018: 20). Одлука бр. 28 „Семинар српске језичке културе“ (140–144), од 24. јануара 2003. године, доноси разраду предлога уредника Катедре за језик и говор Центра за предавачку делатност Коларчеве задужбине Олгице Стефановић да се организује семинар за усавршавање језичких редактора. Како, према мишљењу проф. др П. Пипера, Одбор треба да изађе на јавну сцену, ова иницијатива је прихваћена с циљем да се активира постојећи лекторски апарат, а свуда где се масовно производи јавни говор или текст да се ојача језичкоредаторска служба. Осим лектора, циљна група су и новинари, уредници медија, уредници у издавачким кућама, посленици у државној управи, наставници итд.

7. У посебну, пету групу одлука можемо сврстати оне које сведоче о раду Одбора, пре свега на капиталним делима новије србистике, како правописног приручника, тако и граматичких из разних дисциплина. Но, ту спадају и сведочанства о другим тешкоћама са којима се Одбор сретао.

7.1. Неколико одлука представља сведочанство рада на издањима правописа и елиминисање већег броја правописних приручника у пракси. Одлуком бр. 8 „О правописним приручницима“ (59–62) од 1. октобра 1999. разматра се молба Предузећа за издаваштво, производњу, трговину и услуге д. о. о. „Нијанса“ из Земуна да се треће издање *Правописа српског језика (приручника за школе [1998])* проф. др Милорада Дешића, члана Одбора и Комисије бр. 5, препоручи за употребу у основним и средњим школама. Школска издања овог аутора уживала су похвале у вези са педагошко-методолошким поступцима излагања правописне материје, за разлику од Матичиног школског издања из 1997. године, које је непогодно. Нажалост, како издавач није сарађивао са Одбором, Матицом, приређивачима и рецензентима (издање би тре-

²¹ У Русији у установама високог образовања постоји предмет говорна култура, који је намењен свима који би се у будућности бавили педагошким радом (Николић 2010а: 12–13).

бало бити измењено и допуњено и, у складу са принципима Одбора, не би било само у екавској већ и у ијекавској верзији), препорука је изостала. Одлука бр. 22 „Озваничење новог правописног програма“ (114–116), потписника Мата Пижурице, од 8. децембра 2001. године у име Комисије бр. 5 доноси *Програм и основна уједињива за иприрему измењеног и доиуњеног издања Правоииса срїскога језика* (планираног за 2004. годину). Именована је и редакторска група у саставу М. Пижурица, М. Дешић, Б. Остојић и Ж. Станојчић, а циљ је да се ново издање растерети наноса *Правоииса* из 1960. године, ослободи неактуелних дублета и усагласи правописна терминологија са српском традицијом. Одлуком бр. 44 „Прецизирање и оснаживање послова око нове редакције правописа“ (213–217) предлаже се распоред обавеза и укључују нови сарадници, како би се послови на коначној редакцији *Правоииса* са именованим суприређивачима привели крају.

7.2. Појава капиталних издања рађена под окриљем Одбора праћена је такође написима у виду одлука. Прво у низу таквих издања прати Одлука бр. 15 „Обратни речник српскога језика“ (93–94). На основу достављених рецензија И. Клајна, Д. Ћупића, С. Реметића и Ј. Јокановић-Михајлов за ово остварење Мирослава Николића, Комисија бр. 7 истиче лексикографски значај и примену књиге у науци и пракси. Поводом изласка из штампе школског издања *Правоииса срїског језика (Приручника за школе)* 2001. године сачињена је Одлука бр. 18. „Окончан велики подухват“ (102–106), где се може упознати и са историјом правописних токова од 1960. године. Одлуком бр. 24 „Поуздано и научно утемељена аргументација“ (122–125) обележено је објављивање књиге *Творба речи у савременом срїском језику. Први део: слагање и ирефиксација* аутора академика Ивана Клајна (2002), а поводом изласка из штампе наставка овог дериватолошког подухвата *Творба речи у савременом срїском језику. Други део: суфиксација и конверзија* (2003), Драго Ћупић и Бранислав Брборић припремили су Одлуку бр. 43 „Значајан помак у односу на претходне радове и књиге из творбе речи“ (210–212). Са рецензентским потписима Живојина Станојчића и Мирослава Николића, ово су прва и друга књига серије „Прилози граматички српског језика“ у оквиру програма Одбора. Одлука бр. 42 „Вишеструко корисна књига за науку и праксу“ (207–209), за коју је нацрт написао Ђорђе Оташевић, односи се на лексикографско дело *Семантичко-деривациони речник (Свеска 1: Човек – делови ишела)*, чији су редактори Даринка Гортан Премк, Вера Васић и Љиљана Недељков (2003). Како је идеју и упутства за овај речник осмислила и разрадила проф. Гортан-Премк, члан Одбора и председник Комисије за лексикологију

и лексикографију, те како је речником научној и стручној јавности представљена нова концепција (коју су преузели македонски и пољски лингвисти), Одбор налази да, иако ова књига није његов пројекат, треба да препоручи књигу стручној и широј јавности. Појава дугоочекиваног једнотомног речника српског језика (2007) праћена је Одлуком бр. 58 „Испуњена национална обавеза од првенственог значаја. Зашто смо и како добили једнотомни *Речник српског језика*“ (264–266), за коју је текст сачинио Срето Танасић. Одлука бр. 63 „Нова српска граматика с нормативним приступом“ (282–284), чији су нацрт сачинили Јован Вуксановић, Срето Танасић и Марина Николић, посвећена је значају и дOMETИМА *Нормативне граматике српског језика* академика Предрага Пипера и Ивана Клајна (2013).²²

7.3. Одлука бр. 4 „Спој незнања, измишљања и ароганције“ (47–49) и бр. 5 „Исправка“ (50–51) из 1998. оповргавају погрешне тврдње и оцене у листу *Демократија* о оријентацији језичке политике председника Одбора (тада академика Павла Ивића). Предмет Одлуке бр. 7 „Закључак Комисије за синтаксу“ (58) из исте године представља осврт на допринос раду Одбора представника Филозофског факултету у Српском Сарајеву.

8. Овде свакако треба указати на то да је Одбор својим члановима и члановима својих комисија кроз *Картоотеку језичких недоумица* скренуо пажњу на појаве са свих нивоа језичке структуре које треба пратити, посматрати и проучавати ради што прецизније норме и подизања нивоа језичке културе. Та питања неретко су била предмет појединачних студија, или су нашла место као одреднице у језичким приручницима. На предлог Комисије за синтаксу, Одбор је усвојио да Марина Николић (2010б) изради регистар нормативних питања и њихових решења на основу релевантних српских језичких саветника и приручника, а ту су укључене и одлуке нормативног карактера. Колико је *Картоотека* драгоценa за проучаваоце језика и нормативисте, јер указује на појаве у превирању и типичне грешке, толико овај регистар, осим у научним круговима, има примену у ширим стручним круговима и јавности уопште јер олакшава проналажење решења неке недоумице.

8.1. Одлуке Одбора, како је представљено, тематски, по садржају, дају препоруке и одговоре на конкретна нормативна питања, али у већем броју тичу се језичке политике. Оне су усмерене на ширу јавност, а

²² Нису сва дела везана за делатност Одбора праћена овом врстом написа. О другим издавачким подухватима в. Танасић 2018: 17–18. О питањима језичке културе, али и провођења језичке политике и језичког планирања, значајна је монографија Марине Николић (2010а), коју су подржали Одбор и његова Комисија за синтаксу.

сведоче о активности Одбора и правовременом реаговању на одређене појаве. Овим одлукама се не даје допринос решавању само практичних, конкретних питања језичке норме у смислу одређивања нормативног статуса, већ се иде много дубље у историју језичког стандарда, језичку политику и језичко планирање. Оне могу бити инспиративне и за многе теоријсколингвистичке теме, а исто тако могу доприносити и провођењу мера језичке политике у пракси: у школству, издаваштву итд. Преглед и анализа одлука показује да је Одбор био агилан и када су посредни одговори на језичка питања разних институција, установа и појединаца, али је скоро увек правовремено реаговао на уплитање политике у језик, банализацију језичких чињеница и сл. Књига сабраних одлука потврђује да Одбор ради у складу са успостављеним програмом и циљевима, али шире сагледано, пред Одбором је још питања постављених пре двадесет година, као и бројна која се отварају.

ИЗВОРИ

- Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика. Поводом 20 година од оснивања*, прир. Вељко Брборић, Јован Вуксановић, Милан Тасић, Срето Танасић, Београд: НМ Либрис, Одбор за стандардизацију српског језика, 2017.
- Списи Одбора за стандардизацију српског језика*, прир. Радојко Гачевић, Јован Вуксановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1998.
- Списи Одбора за стандардизацију српског језика*, II, прир. Бранислав Брборић, Радојко Гачевић, Јован Вуксановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1999.
- Списи Одбора за стандардизацију српског језика*, III, прир. Бранислав Брборић, Радојко Гачевић, Јован Вуксановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2000.
- Списи Одбора за стандардизацију српског језика*, IV, прир. Бранислав Брборић, Радојко Гачевић, Јован Вуксановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2001.
- Списи Одбора за стандардизацију српског језика*, V, прир. Бранислав Брборић, Радојко Гачевић, Јован Вуксановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2002.
- Списи Одбора за стандардизацију српског језика*, VI, прир. Бранислав Брборић, Радојко Гачевић, Јован Вуксановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2003.
- Списи Одбора за стандардизацију српског језика*, VII, прир. Бранислав Брборић, Радојко Гачевић, Јован Вуксановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2004.

- Сјиси Одбора за сјандардизацију срјског језика*, VIII, прир. Бранислав Брборић, Радојко Гачевић, Јован Вуксановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2005.
- Сјиси Одбора за сјандардизацију срјског језика*, IX, прир. Радојко Гачевић, Јован Вуксановић, Милан Тасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, 2007.
- Сјиси Одбора за сјандардизацију срјског језика*, X, прир. Радојко Гачевић, Јован Вуксановић, Милан Тасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, 2008.
- Сјиси Одбора за сјандардизацију срјског језика*, XI, прир. Радојко Гачевић, Јован Вуксановић, Милан Тасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, 2011.
- Сјиси Одбора за сјандардизацију срјског језика*, XII–XV, *Поводом двадесет година од оснивања (1997–2017)*, прир. Јован Вуксановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, НМ Либрис, 2018.
- Срјски језик у нормативном огледалу. 50 одлука Одбора за сјандардизацију срјског језика*, прир. Бранислав Брборић, Јован Вуксановић, Радојко Гачевић, Београд: Београдска књига, 2006.

ЛИТЕРАТУРА

- Николић 2010а: Марина Николић, *Теорија језичке културе у науци о срјском језику и славистици*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Николић 2010б: Марина Николић, *Сводни регистар ишћања из срјске говорне културе – према језичким саветницима*, Београд: Београдска књига.
- Спасојевић 2009: Марина Спасојевић, О „Нашој пошти“ у *Нашем језику*, *Наш језик* XLV/1–4, Београд, 61–76.
- Танасић 2018: Срето Танасић, Двадесет година рада Одбора за стандардизацију српског језика, *Наш језик* LXIX/1, Београд, 13–26.

Марина Л. Спасоевич

КОМИТЕТ ПО СТАНДАРТИЗАЦИИ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА И ЕГО
РЕШЕНИЯ (СПОСОБЫ КНИГИ СОБРАННЫХ РЕШЕНИЙ ПО
СЛУЧАЮ ОТМЕЧАНИЯ ДВАДЦАТИЛЕТИЯ РАБОТЫ)

Резюме

В работе представлены и проанализированы решения Комитета по стандартизации сербского языка, собранные в книгу по случаю отмечаания двадцатилетия работы этого органа. Указывается на значение объявлений Комитета по стандартизации в виде рекомендаций и мнений в связи с языковыми явлениями (фонетическими, морфологическими, синтаксическими, стилевыми, традуктологическими), но и общественно-политическими, имеющими свои последствия и на языковом плане. Обзор показывает прилежание Комитета и в ответах на языковые вопросы различных учреждений и отдельных людей, причем он реагировал почти всегда вовремя и правильно и на вмешательство политики в язык без предыдущей консультации с лингвистами. Книгой собранных решений подтверждается работа Комитета в соответствии с установленной программой и целями. Тем не менее, перед Комитетом стоит еще вопросов, поставленных двадцать лет назад, а также многочисленные новые.

Ключевые слова: сербский язык, Комитет по стандартизации сербского языка, решения Комитета по стандартизации сербского языка, норма, нормативные рекомендации и позиции.

УДК 012 Фекете Е.

Библиографски прилог
Примљено 10. маја 2019. г.
Прихваћено 24. јула 2019. г.

ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ЕГОН ФЕКЕТЕ (1931–2009) – БИБЛИОГРАФИЈА

Овај прилог доноси персоналну библиографију радова др Егона Фекете, поводом обележавања десетогодишњице од смрти. Библиографија се састоји од монографских публикација, научних и популарних чланака, као и приказа. Такође, наводимо и приказе његових дела, као и чланке посвећене његовој делатности. Библиографија је разврстана формално, а у оквиру тога хронолошки.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ

1. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 2, богољуб–Вражогрнци. – САН, Институт за српскохрватски језик, 1962. – СХИХ, 694 стр.; 30 см.
[Фекете, Егон: технички послови и штампарска коректура]
2. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 4, д–дугуља. – САНУ, Институт за српскохрватски језик, 1966. – VI, 798 стр.; 30 см.
[Фекете, Егон: обрађивач грађе]
3. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 5, дугуљан–закључити. – САНУ, Институт за српскохрватски језик, 1968. – VII, 800 стр.; 30 см.
[Фекете, Егон: обрађивач грађе]
4. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 6, закључница–земљен. – САНУ, Институт за српскохрватски језик, 1969. – 798 стр.; 30 см.
[Фекете, Егон: обрађивач грађе]

* vladimir.zivanovic@isj.sanu.ac.rs

5. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 7, земљенаст–интонирање. – САНУ, Институт за српскохрватски језик, 1971. – XV, 798 стр.; 30 см.
[Фекете, Егон: уредник појединих секција текста: илотија–илча; имела–индаћ; индекс–инкомпетенција; обрађивач грађе]
6. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 8, интонирати–јурве. – САНУ, Институт за српскохрватски језик, 1973. – 800 стр.; 30 см.
[Фекете, Егон: уредник појединих секција текстова; основна редакција: испусати (се) – испаштити; истоварилиште–истрага; ј–јабушољење; јакобан–јанцук; јемчити (се) – Јесус; помоћна редакција: испрва–испан]
7. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 9, јургет–колитва. – САНУ, Институт за српскохрватски језик, 1975. – 800 стр.; 30 см.
[Фекете, Егон: уредник појединих секција текста; основна редакција: кафе–кадуница; канализација–кањченица; ква–кврца; кич–клапоча; Колац–колики; суредакција: клило–клоботати; кљувак–кнађење; Кнегиња–ко–]
8. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 10, колити–кукутица. – САНУ, Институт за српскохрватски језик, 1978. – VIII, 800 стр.; 30 см.
[Фекете, Егон: уредник појединих секција текста; обрада грађе: коман–да–комерцијски; основна редакција: коњтракање–копрењак; крут–крушац; крушва–Крчмарић; суредакција: концепат–коњство; Краја–краљешчан; крила–кришпетље; крсташица–Круановић]
9. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 11, кукутка–маква. – САНУ, Институт за српскохрватски језик, 1981. – XI, 800 стр.; 30 см.
[Фекете, Егон: уредник књиге; основна редакција: лазукић–лакполако; листарка–лицемјер–; Љубак–људојед; људокрадица–љутитост; суредакција: курјачар–кусарица; лакрдија–лаокрација; леп–лепутирац; лето–лешчрба; лик–липоидни; лупатак–лушчић]
10. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 12, маквен–мозурица. – САНУ, Институт за српскохрватски језик, 1984. – XI, 800 стр.; 30 см.
[Фекете, Егон: уредник књиге; основна редакција: ман–манијација; манијачки–мањавати; мачар–машиште; машка–медицинка; млаз–млечкати суредакција: мархион–маслиновина; мелем–менђа; меховит–мешарка; мимо–мираља; многомужац–модриљка]
11. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 13, Моире–наклапуша. – САНУ, Институт за српскохрватски језик, 1988. – VIII, 800 стр.; 30 см.
[Фекете, Егон: уредник књиге; основна редакција: Мостарац–мочварка; надошивање–надтјемн–; накичити се – наклапуша; суредакција:

мрвљава–мрквица; наводенити–нагазити; нагазиште–наговор; Нада–над-водница]

12. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 14, накласати–недотруо. – САНУ, Институт за српскохрватски језик, 1989. – VIII, 800 стр.; 30 см.

[Фекете, Егон: уредник књиге; основна редакција: накласати–накостријеш–; накострушено–накркаче; суредакција: напасница–наплашито; натурати–наћева; невидован–негодно; негодовање–недовољност; недовољство–недорухо]

13. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 15, недотупав–нокавац. – САНУ, Институт за српски језик, 1996. – VII, 799 стр.; 30 см.

[Фекете, Егон: уредник књиге; основна редакција: ненакнадан–неолитски; суредакција: недотупав–независница; Неја–некажњивост; некрст–немилосређе; непомичност–непредметан; непредобив–неприступачно; неприступачност–непутан; неразмршљив–нерпа; неспавач–несумњиво; несумњивост–неумолит; нехатилац–нешуш; ни–никада; ништити–новац; нога–ножунтара]

14. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 16, нокат–одврзивати. – САНУ, Институт за српски језик, 2001. – XII, 781 стр.; 30 см.

[Фекете, Егон: уредник књиге; основна редакција: одаламити–одатле; суредакција: нукати–њушачица; ђ–обавјестионица; обавјешт–обаштинити; обезочити (се) – обешчовје–; обичествовати–обједном; објезати–облести; облет – обљубити се; обљубљен–обожаватељка; образак–обран; обрана–обрвати; обрвача–обрстлајтнантица; обурлавити–оверол; оверчити–овоапсански; ововарошки–овус; овц–оглед; огледавање–оголео; оголети – огрејавати (се); огрејак–огушчитити; одатрати–одбирати; одбирач–одвадити; одвађивање–одврзавати]

15. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 17, одвркао–Опово. – САНУ, Институт за српски језик САНУ, 2006. – CXIII, 800 стр.; 30 см.

[Фекете, Егон: уредник књиге; рецензија; основна редакција: одјене–одљокнути; окобас–окоњчитити се; суредакција: одриња–одскочни; одузеће–одшуштати; окињати (се) – окњижевити; око; округна–окш; олипити; олистак–ољха; ометати–омца; опанчић–опетни]

16. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 18, оповргавање–оцарити. – САНУ, Институт за српски језик САНУ, 2010. – VII, 800 стр.; 30 см.

[Фекете, Егон: рецензија]

17. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 19, оцат–петогласник. – САНУ, Институт за српски језик САНУ, 2014. – CXVI, 800 стр.; 30 см.

[Фекете, Егон: рецензија]

Монографске публикације

18. Oblik, značenje i upotreba određenog i neodređenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku : doktorska disertacija. – Beograd : [E. Fekete], 1967. – [1], 276 listova; 29 cm.
19. Слово о језику : језички поучник / Драго Ћупић, Егон Фекете, Богдан Терзић. – Београд : Партенон, 1996. – 293 стр.; 21 cm.
[Д. Ћупић, Е. Фекете и Б. Терзић, Слово о језику, језички приручник, Београд, Партенон 1996. / Асим Пецо // Књижевност и језик. – Књ. 44, св. 3–4 (1996), стр. 139–142.]
20. Свет језика : разговори са Егоном Фекете / [разговоре водио] Милош Јевтић. – Београд : Београдска књига; Ваљево : Кеј, 2000. – 131 стр. : фотогр.; 21 cm.
[Милош Јевтић: Свет језика – разговори с Егоном Фекете. Кеј Ваљево, Београдска књига, Београд, 2000. / Богдан Терзић // Славистика. – Књ. 5 (2001), стр. 301–302.
Милош Јевтић, Језички путокази Егона Фекете – Београд... 2003. / Предраг Пипер // Зборник Магице српске за славистику. – Књ. 67 (2005), стр. 202–204.]
21. Слово о језику : језички поучник. Књ. 2 / Драго Ћупић, Егон Фекете, Богдан Терзић. – Београд : Партенон, 2002 (Београд : Динекс). – 257 стр.; 20 cm.
[Слово о језику / Предраг Пипер // Језик данас. – Год. 6, св. 16 (2002), стр. 28–33.
Допринос изграђивању језичке културе / Срето Танасић // Књижевност и језик. – Год. 49, св. 3–4 (2002), стр. 333–337.
Користан језички приручник / Славко Шћепановић // Просвјетни рад. – Бр. 3–4 (12. март 2003), стр. 19.
Користан језички саветник / Вељко Брборић // Књижевност и језик. – Год. 50, св. 1–3 (2003), стр. 233–235.
Слово о језику / Милка Ивић // Слово о језику : језички поучник, књ. 2 / Драго Ћупић, Егон Фекете, Богдан Терзић. – Београд : Партенон, 2002, стр. 5.]
22. Језичке доумице : чланци објављени у Политици од 26. маја 2001. до 12. октобра 2002. – Београд : Београдска књига : Апостроф, 2002. – 180 стр. : ауторова слика; 21 cm.
[Разборите језичке доумице / Милка Ивић // Језичке доумице: чланци објављени у Политици од 26. маја 2001. до 12. октобра 2002 / Егон Фекете. – Београд : Београдска књига : Апостроф, 2002. Стр. 5.
Егон Фекете, Језичке доумице, Апостроф, Београд, 2002. / Драгана Мршевић–Радовић // Књижевност и језик. – Год. 51, св. 3–4 (2004), стр. 439–442.
Лингвономија : Егон Фекете, Језичке доумице, Београд, Апостроф, 2002 / Дејан Пралица // Златна греда : лист за књижевност, уметност, културу и мишљење. – Год. 3, бр. 18 (4. 2003), стр. 67–68.]

23. Језички путокази Егона Фекете / [разговоре водио] Милош Јевтић . – Београд : Београдска књига; Ваљево : Кеј, 2003. – 190 стр. : фотогр.; 21 см.
24. Језичке доумице : новије и старије. – Београд : Београдска књига : 2005. – 300 стр. : ауторова слика; 21 см. | 2. изд. 2006. године.
25. Српски језички саветник / Егон Фекете, Богдан Терзић, Драго Ћупић. – Београд : Службени лист СЦГ : Српска школска књига, 2005. – 371 стр.; 21 см.
[Корисни савети језичког саветника / Вељко Брборић // Српски језик. – Год. 10, бр. 1–2 (2005), стр. 913–916.
Српски језички саветник / Наташа Вуловић // Наш језик. – Књ. 36, св. 1–4 (2005), стр. 150–153.
Егон Фекете, Драго Ћупић, Богдан Терзић, Српски језички саветник, Српска школска књига, Београд / Драгана Мршевић–Радовић // Књижевност и језик. – Год. 52, св. 3–4 (2005), стр. 403–406.
Егон Фекете, Драго Ћупић, Богдан Терзић: Српски језички саветник. – Београд, Српска школска књига, 2005 / Предраг Пипер // Зборник Матице српске за славистику. – Књ. 69 (2006), стр. 278–280.]
26. Речник српскога језика / [израдили Милица Вујанић ... [и др.]; редиговао и уредио Мирослав Николић]. – Нови Сад : Матица српска, 2007. – 1561 стр.; 30 см. | Измењено и поправљено изд. 2011.
27. Језичке доумице. Књ. 1 / Београд : Београдска књига, 2008. – 300 стр. : ауторова слика; 21 см. | 2. изд. 2011. године.
[Егон Фекете: Језичке доумице. Београдска књига, Београд, 2008, 150 стр. / Светлана М. Спајић // Лингвистичке актуелности. – Бр. 22 (2013), стр. 19–21.]
28. Језичке доумице. Књ. 2 / Београд : Београдска књига, 2008. – 150 стр. : ауторова слика; 21 см.
[Од пописа преко описа до прописа – Језичке доумице, књига друга / Драгана Настановић // Наш језик. – Књ. 39, св. 1–4 (2008), стр. 115–117.
Језичка култура и норма у истраживањима Егона Фекете / Предраг Пипер // Зборник Матице српске за славистику. – Књ. 76 (2009), стр. 152–154.]

Чланци (научни и популарни)¹

29. Учешће Св. Саве или његових сарадника у изради Жичке повеље // Зборник за филологију и лингвистику. – Књ. 2 (1959), стр. 76–87. | Илустр.

¹ Овде су пописани чланци које је аутор објавио у дневним новинама *Политика* пре 2001. године. Од 2001. до 2009. године, у рубрици под насловом „Слово о језику“, излазили су редовно чланци о језику. Ради прегледности њих нисмо уврстили у библиографију јер су публиковани у монографији *Језичке доумице* (2002, 2005, 2008. године).

30. О семантичкој диференцијацији облика загризен и загрижен // Наш језик. – Књ. 12 н. с., св. 1–2 (1962), стр. 40–46.
31. Облици допуна уз глаголе: свирати, гудети, дувати, ударати и сл. // Наш језик. – Књ. 16 н. с., св. 1–2 (1967), стр. 63–77.
32. Одразити се „на стандард“ или „на стандарду“ // Наш језик. – Књ. 16 н. с., св. 3 (1967), стр. 205–210.
33. Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику : докторска дисертација // Јужнословенски филолог. – Књ. 28, св. 1–2 (1969), стр. 321–386; књ. 29, св. 3–4 (1973), стр. 339–522; | Resume.
34. Mileševo ili Mileševa. (Dvojstvo jednog toponima.) // Onomastica Jugoslavica. – Књ. 1 (1969), стр. 105–113.
35. Оскврнавити, оскрнавити, оскрвнавити и слична лексичка образовања у нашем језику // Наш језик. – Књ. 17 н. с., св. 4 (1969), стр. 207–230.
36. Нешто о деκлинацији властитих именица страног порекла у нашем језику // Наш језик. – Књ. 18 н. с., св. 4–5 (1971), стр. 250–262.
37. Семантичке разлике и употребне вредности придева српски и србијански // Наш језик. – Књ. 23 н. с., св. 5 (1978), стр. 199–209.
38. Дистинктивна вредност придевских облика писан, писани и писмен, писмени // Наш језик. – Књ. 24 н. с., св. 3 (1980), стр. 163–169.
39. Нешто о обради ктетика у нашим савременим речницима // Лексикографија и лексикологија : зборник реферата. – Београд : Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик : Филолошки факултет; Нови Сад : Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета : Матица српска, 1982, стр. 317–324.
40. Нормирање српскохрватске језичке ситуације у садашњем тренутку // X Конгрес на Сојузот (Струга, 6–10. X. 1982) : Резимеа на рефератите. – Скопје : [Сојуз], 1982, стр. 104–105.
41. Нормирање и језичка толеранција // Актуелна питања наше језичке културе. – Београд : Просветни преглед, [1983], стр. 45–49.
42. Отворено и одређено о језику // Актуелна питања наше језичке културе. – Београд : Просветни преглед, [1983], стр. 352.
43. Примитивизам у језику под фирмом „аутентичности“ // Актуелна питања наше језичке културе. – Београд : Просветни преглед, [1983], стр. 355–361.
44. Предрасуде о језичкој правилности // Актуелна питања наше језичке културе. – Београд : Просветни преглед, [1983], стр. 353–354.

45. Strana leksika u srpskohrvatskom standardnom jeziku // Jezik u savremenoj komunikaciji. – Београд : Centar za marksizam Univerziteta, [1983], стр. 162–173.
46. Tuđice i naš deklinacioni sistem // Jezik u savremenoj komunikaciji. – Београд : Centar za marksizam Univerziteta, [1983], стр. 252–253.
47. Антропонимски елементи у српскохрватским фразеолошким и гномским обртима // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. – Књ. 27–28 (1984–1985), стр. 835–843.
48. Дилеме око утврђивања лексичких форми неких типова српскохрватских придевских изведеница // Лексикографија и лексикологија : зборник реферата. – Београд : САНУ : Филолошки факултет; Нови Сад : Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета : Матица српска, 1984, стр. 209–215.
49. Uloga srpskih pisaca druge polovine XIX veka u zasnivanju modernog književnog jezika // Jugoslovenski seminar za strane slaviste. – Књ. 33–34 (1984), стр. 291–302.
50. Допринос српских писаца стварању књижевног језика у другој половини XIX века // Наш језик. – Књ. 26 н. с., св. 2–3 (1984), стр. 83–93.
51. Joakim Stulli poslednji hrvatski leksikograf starijeg razdoblja // Joakima Stulli Dubrocsanina Rjecsoslòxje u Dubrovniku MDCCCVI. – München : O. Sagner, 1985–1987. | Поговор у репринт издању.
52. Стандардни српскохрватски језик у оквиру савремених двојезичних речника (са српскохрватским као првим језиком) // Наш језик. – Књ. 27 н. с., св. 3–4 (1987), стр. 161–170.
53. Joakim Stuli – poslednji hrvatski leksikograf dopreporodnog perioda (dosadašnja istraživanja) // Leksikografija i leksikologija : zbornik radova. – Sarajevo : Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1988, стр. 55–60.
54. Jezička politika i ravnopravna upotreba jezika naroda i narodnosti u nas // Ljubljana : Zveza društev za uporabno jezikoslovje Jugoslavije, [1989], стр. 297–301. | Povzetek v angleščini.
55. Значење једног трпног придева („неначињен“) у Вуковом Рјечнику // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. – Књ. 33 (1990), стр. 509–511.
56. О ортографско-морфолошкој употреби и семантичко-лексичкој природи скраћеница // Prevodilac. – Књ. 9, св. 4 (1990), стр. 11–18.
57. Нова и страна лексика – да или не? // Prevodilac. – Књ. 10, св. 3–4 (1991), стр. 9–20.

58. О проблему *nomina agentis feminina* // *Prevodilac*. – Књ. 11, св. 1–4 (1992), стр. 19–24.
59. Бескрајна српска проза. У њој, придев / [приредио] Васа Павковић // *Књижевне новине : лист за књижевност, уметност и друштвена питања*. – Књ. 45, св. 838 (1992), стр. 10–11. | Разговор у редакцији: Снежана Брајовић, Егон Фекете, Владимир Јагличић, Божо Копривица, Војислав В. Јовановић и аутор.
60. Анкета „Књижевне речи“ – Екавица у Босни / Иван Клајн... [и др. // *Књижевна реч : лист књижевне омладине Србије : лист за књижевност, уметност, културна и друштвена питања*. – Књ. 22, св. 424 (1993), стр. 3–4.
61. О Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ // *Сто година лексикографског рада у САНУ*. – Београд : САНУ; Институт за српски језик САНУ, 1993, стр. 21–49.
62. Апелативи с негацијом као лексикографске одреднице // *Јужнословенски филолог*. – Књ. 50 (1994), стр. 129–137. | *Zusammenfassung*.
63. О читању скраћеница // *Наш језик*. – Књ. 29 н. с., св. 5 (1994), стр. 327–331. | *Zusammenfassung*.
64. Страни лексички елементи и ћирилично писмо // *Наш језик*. – Књ. 30 н. с., св. 1–5 (1995–96), стр. 53–62. | *Zusammenfassung*.
65. Слово о језику // *Политика*. – Год. 92, бр. 29236 (11. 3. 1995), стр. 16; , бр. 29243 (18. 3. 1995), стр. 16; , бр. 29250 (25. 3. 1995), стр. 16; , бр. 29257 (1. 4. 1995), стр. 16. | О туђицама у српском језику
66. Милешева или Милешево // *Политика*. – Год. 92, бр. 29338 (24. 6. 1995), стр. 16.
67. Отпор према туђицама // *О лексичким позајмљеницама : зборник радова са Научног скупа Стране речи и изрази у српском језику*. – Суботица : Градска библиотека; Београд : Институт за српски језик САНУ, 1996, стр. 53–57. | *Summary*.
68. Неке правописне дилеме (Питања и одговори) // *Наш језик*. – Књ. 31, св. 1–5 (1996), стр. 65–70. | *Zusammenfassung*.
69. Топонимски елементи у српскохрватским фразеолошким секвенцама // *Ономатолошки прилози*. – Књ. 12 (1996), стр. 23–30.
70. Да ли је језик угрожен страним речима // *Свет речи*. – Бр. 1 (1997), стр. 37–38.
71. Описно српско-српски речник : Шта је то? // *Свет речи*. – Бр. 2–3 (1997), стр. 62–64.
72. Ословљавање женских лица презименом // *Језик данас*. – Бр. 1 (1997), стр. 12–13.

73. Поводом петнаестог тома Речника САНУ // Наш језик. – Књ. 32, св. 1–2 (1997), стр. 45–51. | Zusammenfassung.
74. Поводом употребе облика множине детерминатива „сваки“ // Језик данас. – Бр. 2 (1997), стр. 13–16.
75. Поштапалице – елементи језичког шунда // Језик данас. – Бр. 4 (1997), стр. 5–8.
76. Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ // Славистика. – Књ. 1 (1997), стр. 126–147.
77. Кад придев постане именица // Свет речи. – Бр. 6–8 (1998), стр. 102–104.
78. Нека начела новог правописа // К новој писмености. – Београд : Научна књига, 1998, стр. 45–49.
79. О новом правопису српског језика (опште оцене и домети) // К новој писмености. – Београд : Научна књига, 1998, стр. 139–147.
80. Кад именица постане придев // Свет речи. – Бр. 9–12 (1999–2000), стр. 77–79.
81. Настава граматике и развојни процеси савременог српског језичког стандарда // Актуелни проблеми граматике српског језика. – Суботица : Градска библиотека; Београд : Народна библиотека Србије : Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 1999, стр. 169–174.
82. Неки творбено-морфолошки проблеми актуелних лексичких иновација у српском језику // Neue Wege der slavistischen Wortbildungsforschung : Magdeburg, 9. 11. 1997. – Frankfurt am Main [etc.] : Peter Lang, 1999, стр. 247–256.
83. Неки проблеми језичког нормирања данас // Свеске : часопис за књижевност, уметност и културу. – Год. 10, бр. 54–55 (2000), стр. 76–78.
84. Речник савременог српскохрватског књижевног језика Милоша Московљевића / Драго Ћупић и Егон Фекете // Речник савременог српског језика с језичким саветником / изradio Милош С. Московљевић. – Београд : Гутенбергова галаксија, 2000, стр. 863–874.
85. Неке појаве систем(ат)ског нарушавања акценатске нормe // Јужнословенски филолог. – Књ. 56 (2000), стр. 1297–1329. | Са цитираним литературом.
86. О граматичко-семантичким проблемима исказа стало ми је до некога / до нечега // Наш језик. – Књ. 33, св. 3–4 (2000), стр. 188–197. | Zusammenfassung.

87. Имају ли речи „рок употребе“ // Свет речи. – Бр. 13–14 (2001), стр. 52–53.
88. Употребна вредност лексема и лексикографска дефиниција и др. // Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе. – Београд : САНУ : Институт за српски језик САНУ; Нови Сад : Матица српска, 2002, стр. 83–88.
89. Језички пуризам у теорији и пракси // Славистика. – Књ. 6 (2002), стр. 267–273.
90. Када да пишемо (не)спојено // Свет речи. – Бр. 15–16 (2003), стр. 53–54.
91. Како именовати занимања и титуле женских особа // *Žena sakrivena jezikom medija : kodeks neseksističke upotrebe jezika*. – [Novi Sad] : Футура публикације, [2004], стр. 45–46.
92. Професор је био мајка // *Žena sakrivena jezikom medija : kodeks neseksističke upotrebe jezika*. – [Novi Sad] : Футура публикације, [2004], стр. 46–47.
93. Павле Ивић и актуелни проблеми језичке политике и културе // Живот и дело академика Павла Ивића : зборник радова. – Суботица : Градска библиотека; Београд : САНУ : Народна библиотека Србије : Институт за српски језик САНУ; Нови Сад : Матица српска : Филозофски факултет, 2005, стр. 105–112. | Резюме.
94. Slovarju na pot / Peter Weiss i Egon Fekete // *Srbsko-slovenski in slovensko-srbski slovar / Vlado Đukanović i Maја Đukanović*. – Ljubljana : Pasadena, 2005, стр. III–V. | Поновљено преведено на српски у Словеначко-српском и српско-словеначком речнику, Љубљана 2005; Поновно изд. 2008. године.
95. Foreword / Egon Fekete // *Vuk Stefanović Karadžić : the mark of Serbian genius / by G. Mukerjee*. – Delhi : Brijwasi Book Distributors & Publishers, 2006, стр. IX–XI.
96. Медицинске фразе (не)превођене у духу нашег језика // Српски архив за целокупно лекарство. – Књ. 135, бр. 7–8 (2007), стр. 504–505.
97. Између пасива и адјектива // Зборник Матице српске за славистику. – Књ. 71–72 (2007), стр. 293–304. | Резюме.
98. Морфолошки и семантичко-синтаксички модели у императивном значењу // Јужнословенски филолог. – Књ. 64 (2008), стр. 517–530. | Резюме.
99. Morfološke kategorije // *Lingvistika Milke Ivić*. – Beograd : Biblioteka XX vek : Knjižara Krug, 2008, стр. 205–217.

100. Супстандард у стандарду // Зборник Института за српски језик САНУ : посвећено др Драгу Ђупићу поводом 75-годишњице живота. 1. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 2008, стр. 629–636. | Резюме.
101. Атрибутске одредбе уз темпоралне именице // Славистика. – Књ. 13 (2009), стр. 296–303. | Резюме.
102. Akcenatske razlike između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika // Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika. – Graz : Institut für Slawistik der Karl-Franzens; Beograd : Beogradska knjiga, 2010, str. 411–422. | Zusammenfassung.
103. Егон Фекете / [разговор водио] Милош Јевтић // Са домаћим славистима. Књ. 2. – Београд : Завод за уџбенике, 2013, стр. [311]–346 | Разговор са Егоном Фекетеом вођен је у Београду 16. октобра 1994. године.

Прикази

104. Josip Matešić: Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen. Wiesbaden 1965, Lieferung 1; 1966, Lieferung 2, 1967, Lieferung 3, 1967, Lieferung 4 // Јужнословенски филолог. – Књ. 27, св. 3–4 (1968–69), стр. 547–560.
105. Једнотомни речник чешког језика // Јужнословенски филолог. – Књ. 36, (1980), стр. 197–200.
106. Leksikografsko delo koje imponuje i zbunjuje : Srbocharvatsko-česky slovník. – Praha : AN. // Јужнословенски филолог. – Књ. 39, (1983), стр. 291–300.
107. Речник савременог српскохрватског књижевног језика Милоша Московљевића / Драго Ђупић и Егон Фекете // Књижевне новине : лист за књижевност, уметност и друштвена питања. – Књ. 43, св. 804 (1990), стр. 6–7.
108. Бартол Кашић: Хрватско-талијански рјечник, Загреб, 1990 // Политика. – Год. 88, бр. 127760 (19. 1. 1991), стр. 20.
109. Emil Horák, Srbochorvátsko-slovenský a slovensko-srbochorvátský slovník, Slovenské pedagogické nakladatel'stvo Obzor – Tvorba, Bratislava 1991, str. 1–755 // Јужнословенски филолог. – Књ. 51 (1995), стр. 331–333.
110. Нова књига Асима Пеца (Пецо Асим, Писци и њихов језик, Београд 1995, Просвета, стр. 505.) // Књижевност и језик. – Књ. 44, св. 1–2 (1996), стр. 150–153.

111. О новом правопису српског језика : опште оцене и домети // Књижевност и језик. – Књ. 44, св. 3–4 (1996), стр. 9–17.
112. О италијанско-српском речнику Ивана Клајна // Књижевност и језик. – Књ. 45, св. 2–3 (1997), стр. 141–144.
113. Лингвистички ентузијазам : Владимир Недељковић : Језички тренутак // Наш језик. – Књ. 32, св. 3–4 (1998), стр. 284–288.
114. Актуелни проблеми граматике српског језика, редакција Милка Ивић, Павле Ивић, Јудита Планкош, Светозар Стијовић, Суботица–Београд, Градска библиотека, Суботица, Народна библиотека Србије, Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 1999, 307 стр. // Књижевност и језик. – Књ. 47, св. 1–2 (2000), стр. 73–77.
115. О речнику Милоша Московљевића // Наш језик. – Књ. 33, св. 3–4 (2000), стр. 338–342.
116. О садашњем статусу српског језика и српске филологије : Предраг Пипер, Српски језик између малих и великих језика, Београдска књига, Београд 2003 // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. – Књ. 46 (2003), стр. 235–239.
117. Предраг Пипер, Српски језик између малих и великих језика, Београдска књига, Београд 2003 // *Prevodilac*. – Књ. 22, св. 3–4 (2003), стр. 60–64.
118. Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе : реферати са Међународног научног скупа о лексикографији и лексикологији одржаног у Београду и Новом Саду од 10. до 12. априла 2001. – Београд : САНУ : Институт за српски језик; Нови Сад : Матица српска, 2002. – 380. // *Јужнословенски филолог*. – Књ. 60 (2004), стр. 201–208.
119. Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, Синтакса савременог српског језика : проста реченица, Београд – Нови Сад 2005. – *Prevodilac*. – Књ. 25, св. 1–2 (2006), стр. 55–58.
120. Капитално дело модерне граматичке литературе // *Летопис Матице српске*. – Књ. 477, св. 6 (6. 2006), стр. 1160–1164. | Приказ књиге: Синтакса савременог српског језика, Нови Сад, 2005.
121. Милош Јевтић, Славистички погледи Богдана Терзића, Београд, 2006. // *Књижевност и језик*. – Књ. 54, св. 1–2 (2007), стр. 147–150.
122. Славко Вукомановић, Српски језик и његов развој, Завод за уџбенике, Београд, 2006. // *Наш језик*. – Књ. 38, св. 1–4 (2007), стр. 126–128.

123. Ново у српској двојезичној термилошкој лексикографији // Зборник матице српске за славистику. – Књ. 76 (2009), стр. 165–166. | Приказ књиге: Софија Мићић: Медицински енглеско-српски и српско-енглески речник, Београд, 2007.

Егон Фекете (1931–2009) – in memoriam

- Егон Фекете : 1931–2009. / Срето Танасић // Prevodilac. – Књ. 28, св. 1–2 (2009), стр. 85–86.
- Један одлазак : Егон Фекете: 1931–2009. / Срето Танасић // Наш језик. – Књ. 40, св. 1–4 (2009), стр. 149–150.
- Егон Фекете : (1931–2009) / Предраг Пипер // Рад Матице српске : орган Матице српске. – Бр. 46 (2009), стр. 211–212.
- Егон Фекете : (1931–2009) / Предраг Пипер // Зборник Матице српске за славистику. – Бр. 76 (2009), стр. 127–129.

Прикази

Душка Кликовац, *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике**

Књига *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике* је, како то у предговору истиче и сама ауторка, нека врста наставка њених претходних књига из области когнитивне лингвистике – *Семантике предлога* (2000, ²2006)¹ и *Метафора у мишљењу и језику* (2004).² Наиме, у својој новој књизи Душка Кликовац наставља да показује како се когнитивнолингвистички приступ може применити у изучавању српског језика, и то у различитим областима – а пре свега у лексикологији и лексикографији, творби речи, синтакси и методици наставе српског језика.

Књигу чини 13 радова, који су распоређени у четири тематска блока. Први је посвећен обликовању појмова и садржи два рада: „О концептуализацији *љубави*“ и „Зашто је неким *лакше да одрже говор него реч*: о неким појмовима из домена моралности“. У другом тематском блоку место налазе радови о предлозима и префиксима: „О семантици и употреби предлога *уз*“, „О семантици глаголског префикса *уз-*“, „О различитим врстама префиксалног значења: лексичко и творбено значење глаголског префикса *раз-*“ и „Предлошка значења у настави српског језика као страног: случај предлога *у* и *на*“. Трећи део књиге посвећен је реченицама и глаголима, а састоји се од следећих радова: „Како проста реченица може бити сложена (О подели реченица ’по саставу’)“, „О месним клаузама“, „О приповедачкој употреби речи *кад(а)* и *док* из угла теорије прототипа“, „О презенту несвршених глагола за означавање будућих ситуација“ и „О глаголу *шребајши*: теорија, употреба и норма“. У четвртном делу Д. Кликовац се бави питањима из наставе српског језика као матерњег, и то у радовима: „Конвенцио-

* Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2018, 304 стр.

¹ Duška Klikovac, *Semantika predloga – studija iz kognitivne lingvistike*, Beograd: Filološki fakultet, ²2006 [даље: Кликовац ²2006].

² Duška Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Beograd: Biblioteka XX vek, 2004 [даље: Кликовац 2004].

налне менталне слике у настави српског језика“ и „Употреба вицева у настави српског језика“. Књига отпочиње речју ауторке, а завршава се прегледом обједињене библиографије, индексом имена аутора стручне литературе, индексом појмовних метафора које се у овој књизи појављују (по узору на раније књиге, в. Кликовац ²2006 и Кликовац 2004), те библиографском белешком. Књигу су рецензирале др Катарина Расулић, ванредни професор на Катедри за англистику на Филолошком факултету у Београду, и др Александра Марковић, научни сарадник Института за српски језик САНУ.

Циљ нашег излагања биће да укратко представимо како је у књизи о којој говоримо примењен когнитивнолингвистички приступ у изучавању различитих области српског језика. Приказ, разуме се, не тежи исцрпности и неизбежно је субјективан – издвајали смо нарочито оне елементе који су нама привукли пажњу.

1. О обликовању појмова

Први део књиге посвећен је у целини лексиколошким питањима. Будући да се у когнитивној лингвистици значење поистовећује са концептуализацијом, у раду „О концептуализацији љубави“ Д. Кликовац показује како се значењима лексеме може прићи из тог угла. Ауторка полази од дефиниције ове лексеме и примера које налазимо у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* и запажа да се љубав готово уопште не дефинише непосредно, него се прибегава појмовној метафори. Тако, у дефиницији основног значења лексеме *љубав* (под тачком 1.а) – „осећање велике наклоности, нежности према некоме, нечему, осећајна, емоционална везаност за некога, нешто, која проистиче из тог осећања; жеља, тежња, стремљење“ – ауторка уочава појмовну метафору љубав је УСМЕРЕНОСТ ПРЕМА ОНОМЕ КОЈШТО СЕ ВОЛИ. Она се препознаје како лексички – у одабиру именица помоћу којих се *љубав* дефинише (нпр. *наклоносиј, шежња, сиремљење*), тако и граматички – у синтаксичком облику њихових допуна (нпр. *наклоносиј њрема некоме, нечему, шежња ка нечему, сиремљење њрема/ка нечему*). Д. Кликовац издваја и метафору љубав је ВЕЗАНOST ЗА ОНОГА КОЛИ / ОНОШТО СЕ ВОЛИ, што се у дефиницији експлицитно и наводи: *емоционална везаносиј за некога, нешијо*. Ауторка затим истиче да примери којима се илустрuje одређено значење могу понудити још неке метафоричке нијансе, па, између осталог, наводи и пример (за значење 2.а) *Љубав му је њамети њошла и њошћуно га њројасишла*, у којем уочава појмовну метафору љубав је ОПАСНО БИЋЕ – можда чак и натприродно, које одузима памет. У централном делу свога рада ауторка, на основу анали-

зе богатог корпуса (пратећи граматичко понашање лексеме *љубав* и препознајући појмовне метафоре у реченицама), успева да реконструира народну теорију о љубави (или, лејкофовском терминологијом речено, идеализовани когнитивни модел). Поред тога, она разматра још и везу између љубави и других појмова, онако како то откривају примери из њеног корпуса.

Као и у својим претходним радовима (нпр. Кликовац 2004: 113–163), ауторка и овде, видимо, показује како теорија појмовних метафора има важно место у испитивањима значења одређене лексеме, али и у лексикографској пракси уопште – значења се дефинишу уз помоћ појмовних метафора, а одабир примера може понудити додатне семантичке нијансе, односно указати на још нека могућа разумевања датог појма.

Д. Кликовац се у својим ранијим књигама бавила концептуализацијом комуникације (в. нпр. Кликовац 2004: 47–81; Кликовац 2006: 178–190), па рад „Зашто је некима лакше да одрже говор него реч: о неким појмовима из домена моралности“ представља природни наставак њеног истраживачког интересовања. Како запажа ауторка, и обећање се, попут осталих комуникативних јединица, може концептуализовати као ПРЕДМЕТ: може нпр. имати својства величине (*крујно/велико обећање*) или естетског квалитета (*лејо/ајтрактивно обећање*). Обећање се концептуализује и као ХРАНА (*слајко/горко обећање*), као САДРЖАТЕЉ (*јразно/исјразно обећање*), а његово ОСТВАРЕЊЕ као ИСПУЊАВАЊЕ САДРЖАТЕЉА (*исјунити обећање*) итд. У изразу *јрекришићи обећање* ауторка уочава метафору НЕ ОСТВАРИТИ ОБЕЋАЊЕ ЈЕ РАЗБИТИ ПРЕДМЕТ. Важност вертикалне димензије у концептуализацији ове комуникативне јединице огледа се, наводи ауторка, у изразима *одржајћи обећање* односно (*јо*)*газијћи обећање*: обећање које ће говорник испунити јесте ПРЕДМЕТ КОЈИ СЕ НАЛАЗИ НА ОДРЕЂЕНОЈ ВИСИНИ, а обећање које се неће остварити налази се на тлу. Како онда разумети наслов рада *Зашијо је некима лакше да одрже говор него реч [јј. обећање]*? Из анализе коју Д. Кликовац спроводи произилази следеће. *Одржајћи реч/обећање* подразумева одржати обећање-предмет високо и притом не променити свој положај, тј. бити неосетљив на деловање спољашњих сила. Како је и квалитет обећања важан – подразумева се да она нису *јразна*, већ имају своју тежину – није их лако одржати на висини. Таква квалитет *речи/обећања* супротан је природи *говора* као институционализоване радње (као пуке формалности, ритуала, без преношења икаквог значења). *Држање говора* би, стога, подразумевало само умерен физички напор (произвођење звука одређене висине и јачине), док

би држање речи подразумевало велики духовни напор (одолевање искушењима и одржање моралне висине).

2. О предлозима и префиксима

Са једним од највећих лексиколошких и лексикографских изазова Д. Кликовац се суочава у двама радовима из ове књиге: „О семантици и употреби предлога уз“ и „Предлошка значења у настави српског језика као страног: случај предлога у и на“. Испитујући семантику предлога уз, она издваја чак деветнаест значења, која су или конкретна (нпр. *Возила која се крећу уз долину Дрине...*), или добијена метафором (нпр. ... *воћном соку који смо њојили уз доручак*). Значења предлога уз, показује ауторка, надовезују се једно на друго путем двају основних механизма: просторних трансформација и метафоричких транспозиција – творећи тако значењску мрежу. У овом раду Д. Кликовац нуди семантичку слику предлога уз значајно различиту од оне понуђене у речницима: већина ауторкиних примера односи се на значења која у *Речнику српскохрватског књижевног језика* уопште нису забележена – а то су апстрактнооколносна. Надовезујући се на М. Радовановића, који бележи пропратнооколносно и допусно значење конструкције уз + именица, ауторка налази и друга значења: начинско, значење омогућавања, условно, значење претхођења.

Као посебно важне и занимљиве издвојићемо и налазе Душке Кликовац у вези са мотивацијом за употребу конструкције уз + глаголска именица у новинарском језику. Ауторка полази од запажања М. Радовановића, који као разлоге за употребу ове конструкције наводи то што је предлошко-падежна конструкција која кондензује реченично значење краћа, подложнија финијој квалификацији, мобилна унутар реченице, а уз то и погодује интелектуализованости, уопштености и апстрактности. Потом, Д. Кликовац скреће пажњу и на друге потенцијалне разлоге. Најпре, предлогом уз лако се надовезује нова информација на већ постојећу, тј. он је средство да се сразмерно „безболно“ продужи реченица чак и онда када то на њеном почетку није планирано. На основу неких примера ауторка даље запажа да предлог уз омогућава и формулисање реченице по моделу другог медијума преношења порука – визуелног, попут телевизијске вести. Наиме, објашњава она, замена глагола глаголским именицама уместо „филма“ доноси низ статичних слика, које нису нужно међусобно чврсто повезане, па у том смислу постоји паралела са телевизијском вешћу. Најзад, употреба овог предлога са глаголским именицама постала је једно од обележја бирократског језика – вештачког, уштогљеног, помпезног, а манипулативног – о

којем је ауторка детаљно писала у својој књизи *Језик и моћ: огледи из социолингвистике и стилитике* (2008).³

У раду посвећеном предлозима у и на Д. Кликовац, како би испитала њихову семантику, најпре разматра однос садржавања (који илуструје примером *лојџа у куџији*) и однос ношења (који илуструје примером *књига на столу*). Ова два односа веома су различита, а неке њихове импликације су управо супротне, примећује ауторка. На перцептивном плану, те разлике се односе на постојање и непостојање удубљења и граница садржатеља односно носитеља; на функционалном пак плану, у питању је заштићеност односно изложеност садржаног односно ношеног објекта. Поредити ова два односа, ауторка разјашњава вечите загонетке о томе зашто се каже у *Београду*, али на *Новом Београду*; у *Африци*, али на *континенту*; у *сну*, али на *јави*; и сл. Узмимо следеће ауторкине примере као илустрацију: (*сандук*) на *тавану* и (*сандук*) у *поткровљу*. Д. Кликовац их објашњава овако. Таван се налази изнад места на којем се уобичајено живи (тако да је „горе“), због чега се концептуализује као носитељ. Поткровље се налази на истом месту, али се концептуализује као место под кровом, о чему сведочи и његов морфемски састав. Таква концептуализација нужно подразумева горњу страну поткровља, те оно мора ући у категорију садржатеља. Овакав компаративни приступ изучавању предлога у и на веома је захвалан за наставни процес: пред ученике ставља живе а загонетне примере, о којима су раније размишљали, али нису имали одговоре.

У овој књизи Д. Кликовац испитује и семантику глаголских префикса *уз-* и *раз-* (в. и Кликовац 2004: 167–188). Као и код истоименог предлога, ауторка разматра читаву значењску мрежу префикса *уз-*. За основно значење овог префикса издваја подизање у физичком простору или неким метафоричким просторима (нпр. *уздићи (се)*, *усијети (се)*), што је значење заједничко префиксу и предлогу. На ово значење надовезује се значење настало просторном трансформацијом – кретање унапред у физичком или метафоричком простору (нпр. *узнајредоваџи*, *узораџи*), које је такође заједничко и предлогу и префиксу. Управо везом са значењем кретања унапред ауторка објашњава граматичко значење овог префикса (*усијребаџи*, *усијети*), прецизније, значење будућности (еквивалентно значењу фатура II), и то на следећи начин. Посреди је метафоричка концептуализација постојања као путовања, при чему је прошлост иза, а будућност испред човека-путника. Овај налаз Душке Кликовац сматрамо веома значајним, јер показује како и једно

³ Duška Klikovac, *Jezik i moć: ogledi iz sociolingvistike i stilistike*, Beograd: Biblioteka XX vek, 2008 [даље Кликовац 2008].

граматичко значење може израсти посредством појмовне метафоре. Ауторка даље наводи да префикс *уз-* може означити почетак интензивне активности, процеса или стања (*усходајџи се, усшејџајџи се*), што је значење засновано на метафори ИНТЕНЗИВНО ЈЕ ГОРЕ / ИНТЕНЗИВНИЈЕ ЈЕ НА ВИШЕМ ПОЛОЖАЈУ НА СКАЛИ ИНТЕНЗИТЕТА, али и пуки почетак активности, процеса или стања, без промене њиховог интензитета (*узмешкољџи се, усјаничијџи (се)*). За лексикографску праксу овај рад је важан јер у њему ауторка идентификује нека значења префикса *уз-* која досад нису била запажена.

Проучавајући значења префикса *раз-* која он има у глаголима са значењем „чишћења простора“ (при чему тај простор може бити физички или ментални), Д. Кликовац уочава две врсте префиксалног значења: лексичко значење и творбено значење. Ево како их објашњава. Лексичко значење је оно које префикс има сам по себи, ван творбеног контекста, а које изазива менталне слике (најопштија је следећа: путања која иде од центра ка периферији, на различите стране, и при томе лучно, прво навише, а затим наниже). Творбено значење пак проистиче из творбеног обрасца у који префикс улази, тј. из његовог односа са речју са чијом се основном спаја: ако се комбинује са речју која означава почетно стање простора, његово творбено значење биће укидање тог стања (*раздремајџи (се)*); ако се комбинује са речју која означава завршно стање простора, он ће означити постизање тог стања (нпр. *раздражијџи*); итд. Ауторка запажа да се код неких глагола може препознати и творбено и лексичко значење овог префикса. На пример, глагол *размаглијџи* означава да је магла нестала (захваљујући творбеном значењу), и то тако што се разишла на све стране (захваљујући лексичком значењу). Неретко, истиче ауторка, лексичко значење може нестати, па остаје само творбено. Како би сликовито објаснила тај случај, Д. Кликовац наводи глагол *рашећеријџи*, употребљен у једном шaljивом усменом коментару: „Кафу није тешко зашећерити, али јесте *рашећерити*.“ Јасно је, објашњава ауторка, да шећер из кафе не би могао нестати тако што би честице отишле *свака на своју сјџрану*; префикс *раз-* овде означава да шећер нестане *било како* (међутим, како шећер не може нестати *никако* – шала је успела).

3. О реченицама и глаголима

Рад „Како проста реченица може бити сложена (о подели реченица ’по саставу’)“ вишеструко је значајан. У њему Д. Кликовац ближе осветљава однос између традиционалног и комуникативно-граматичког (даље: К-Г) приступа синтакси, поредећи их и стављајући их у ког-

нитивнолингвистички контекст. Задржаћемо се на зависном односно независном односу између двеју ситуација, који ауторка објашњава управо ослањајући се на следеће постулате когнитивне семантике: исти стварни догађај може се различито изобразити, због чега се исказује различитим језичким средствима; когнитивна сцена може се поделити на фигуру – истакнути догађај, и основу – догађај који остаје у позадини. Као илустрацију, Д. Кликовац наводи следећа два примера: *Мика је ушао у кућу и [Мика је] скинуо каиуџи* и *Пошио је ушао у кућу, Мика је скинуо каиуџи*. Разлику између њих објашњава овако. У првом примеру две ситуације су мисаоно представљене као симетричне (у смислу да су самосталне, равноправне, независне једна од друге), што се на језичком плану одсликава у употреби двеју независних реченица, спојених везником *и*, при чему значење сукцесивности произилази из самог редоследа реченица. У другом примеру две ситуације нису мисаоно представљене као симетричне, него је једна оријентисана у односу на другу: *Мика је ушао у кућу* је ситуација-оријентир (основа) за ситуацију (фигуру) *Мика је скинуо каиуџи*. Ово се на језичком плану читава у употреби зависне реченице, која носи на себи „печат“ – реч *иошио*; управо ова реч означава и да је та реченица оријентир, и какав је то оријентир (у овом случају – временски), и како се она друга реченица у односу на њу оријентише (у овом случају – иде после ње). У овом раду Д. Кликовац, сем што осветљава односе између два поменута синтаксичка приступа, унеколико и надграђује К-Г приступ Љ. Поповића. Наиме, ауторка показује да и у оквиру овог приступа можемо говорити о простој и сложеној реченици, али морамо знати о којој реченици говоримо – о комуникативној или предикатској, јер за сваку од њих појам простог и сложеног има другачији мисао. Проста комуникативна реченица је састављена од једне независне предикатске реченице, која може бити (зависно)сложена (ауторка разрешава парадокс из наслова!). Сложена комуникативна реченица састављена је пак од двеју или више независних предикатских реченица у напоредном односу. Ако говоримо о предикатским реченицама, проста је она која не садржи зависну реченицу, а (зависно)сложена она у којој функцију неког конституента врши зависна предикатска реченица.

Поред свега овога, морамо још истаћи и методички потенцијал овога рада: он може помоћи ученицима да боље разумеју два синтаксичка приступа заступљена у школској пракси, а ево и како. Д. Кликовац истиче да се и у традиционалном и у К-Г приступу јавља појам ВЕРТИКАЛНЕ ДИМЕНЗИЈЕ, тј. ХИЈЕРАХИЈЕ: у традиционалном приступу говори се о *иодређеној* реченици, која стоји у *иодређеном* односу пре-

ма *ујравној*, док у К-Г приступу имамо *вишу* реченицу, која обухвата *зависну*. Међутим, примећује ауторка, у овим двама приступима вертикална димензија је део различитих метафора. С једне стране, у К-Г приступу реченица се посматра као СТРУКТУРА, а како се СТРУКТУРА уопште разуме као ГРАЂЕВИНА, и реченица се, као и свака ГРАЂЕВИНА, гради одоздо нагоре – па оно што су у почетку елементарни делови нараста у сложену целину. Дакле, реч је о хијерархији по сложености – појам хијерархије потиче од „спратности“ структуре. С друге стране, у традиционалном приступу појма структуре нема: зависна/споредна реченица је за целу сложену реченицу мање важна од управне/главне реченице, те је посредни хијерархија по важности. Ако бисмо помоћу појмовних метафора ученицима објаснили разлику између традиционалног и К-Г приступа, они би се на сликовит и интуитивно прихватљив начин упознали са појмом (реченичне) СТРУКТУРЕ као ГРАЂЕВИНЕ, те би им тако и сам комуникативно-граматички приступ постао пријемчивији.

Статус зависних клауза типа *Милан живи (ћамо / у солићеру) где је и раније живео* Д. Кликовац разматра у раду „О месним клаузама“. Како би утврдила њихов статус, ауторка разликује два плана: план значења зависних клауза и план њихове употребе. У том смислу, зависне клаузе које почињу односним заменичким прилозима за место увек означавају место, али могу бити различито употребљене. Наиме, могу бити употребљене као одредба корелативу / именичкој јединици (*Милан живи ћамо / у солићеру где је и раније живео*) – и тада се могу сматрати односним клаузама, будући да се односе на прилог односно именицу. Могу се употребити самостално (*Марко живи где је и раније живео*) – када се не односе на неку другу реч, већ саме врше конституентску функцију. Д. Кликовац овим показује да дилема у вези са поменутих реченицама није у томе јесу ли оне месне или односне – јер клаузе које су по значењу месне могу бити употребљене и као односне и као слободне.

У књизи о којој говоримо ауторка разматра и статус мање типичних представника категорије (временских) зависних клауза – оних у којима налазимо „приповедачку“ употребу речи *кад(а)* и *док*. Ауторка указује на постојање континуума између двеју опречних категорија – зависних и независних клауза. *Кад* и *док* у основним употребама јесу субординатори зависних клауза. Затим су клаузе којима припадају развиле употребу у приповедању, која их је суштински, иако не и формално, сврстала у категорију независних реченица (нпр. *Койали су, кад изненада шикну вода*). Такве су клаузе, наводи Д. Кликовац, псеудо-

зависне јер имају облик зависних временских клауза, али не одређују ситуацију именовану вишом клаузом, него означавају ситуацију која је истовремена са ситуацијом прве клаузе или следи за њом. На крају су ове клаузе потпуно еволуирале у праве (и формално) независне клаузе (нпр. *Тек што су почели да којају, кад шикну вода* или *Којали су дуго. Кад – шикну вода*), у којима речи *кад* и *док* функционишу као текстуални конектори.

Овај рад, сматрамо, сведочи још и о погодности теорије прототипа за испитивање припадности датих лексема одређеној врсти речи. Наиме, Д. Кликовац, указујући на континуум између зависних и независних реченица, уједно указује и на континуум од зависне (временске) употребе везника *кад* и *док* до употребе када су они текстуални конектори и припадају категорији речци. У таквим случајевима ови везници испразнили су се граматички – нити су везници, нити имају неку другу граматичку функцију, него је остало само њихово лексичко значење – да најаве неочекиван или нагао догађај, чиме успостављају текстуалну везу између два исказа. На овај начин ауторка истиче моћ теорије прототипа да разреши раније тешко решиве недоумице у коју врсту речи сврстати лексеми која не припада само једној врсти речи у свим својим употребама.

Душка Кликовац у књизи *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике* показује да теорија појмовних метафора може помоћи и у разумевању синтаксе и семантике глаголских времена, нпр. природе значења презента несвршених глагола за означавање будућих ситуација. У раду који се бави овом проблематиком ауторка полази од метафоричке концептуализације времена, по којој је оно линеарно и инхерентно усмерено; затим прелази на значење презента несвршених глагола за означавање будућности и објашњава га на следећи начин. У примерима са презентом несвршених глагола који означава будућу ситуацију, ако је та будућност далека, а самим тим и непозната, говорник се уз помоћ „силе“ (тј. своје намере и решености да оствари дату ситуацију односно уверености да ће се она остварити) сели из ТГ у неки будући тренутак, па ситуацију о којој говори посматра као садашњу из тог тренутка (нпр. *Шминку више не користиш док не завршиш магистарски рад*). Како говорник има јак став према остварењу ситуације, ово значење садржи и јаку модалну компоненту. У примерима другачијег типа, у којима је будућност близу односно испланирана је, позната и јасна – нема селидбе говорника из ТГ у будућност, већ се домен садашњости шири и обухвата део будућности (нпр. *[У недељу] долазе ови из Зенице*). Из овога видимо, истиче Д. Кликовац, да се као

релевантне за разумевање семантике презента несвршених глагола за исказивање будућности показују и метафоре познато је близу, непознато је далеко и емоционална блискост је просторна близина. Како ауторка објашњава, на исти начин као значење презента које у раду разматра може се разумети и значење аориста и перфекта у примерима типа *Бежишће, изгубосмо!* и *Јаши коња, иди у Кошаре, обоје смо изгубили главе*: говорник се, ношен снажном силом уверености да ће се нешто десити, из ТГ сели у БТ и ситуацију посматра као већ остварену.

У књизи коју представљамо наилазимо и на рад „О глаголу *ћребаћи*: теорија, употреба и норма“, где Д. Кликовац преиспитује стандарднојезичку норму везану за безличну употребу глагола *ћребаћи*. Овде ћемо застати на једној фусноти (наштрб рада у целини) како бисмо показали да чак и напомене које ауторка узгредно даје имају теоријски допринос и указују на нужну везу синтаксе и семантике. Тако, у 14. фусноти ауторка скреће пажњу на то да би у појединим случајевима лична и безлична употреба глагола *ћребаћи* могла носити са собом и различиту семантику. Безлично употребљен (нпр. *Требало би да министар данас ѿоднесе осћавку*), глагол *ћребаћи* би пре означавао очекивање да се ситуација одигра (јер је тако најављено, планирано и сл.), док би његова лична употреба (нпр. *Министар би ћребао данас да ѿоднесе осћавку*) могла подједнако означити и такво очекивање и обавезу коју министру налаже говорник (јер сматра да би министар из неких разлога био дужан да то учини). Да су лични облици глагола *ћребаћи* (стандарднојезички) легитимни, истиче ауторка, можда би се ова разлика и јасније оцртавала. Ово запажање Душке Кликовац чини нам се веома важним: показује како семантика може бити неправедно заробљена нормативним правилима.

4. Из наставе српског језика као матерњег

О применљивости когнитивне лингвистике у настави сликовито сведочи рад „Конвенционалне менталне слике у настави српског језика“, којим Д. Кликовац уноси животност у ученичке клупе и граматичку партију (која је често сувопарна). Како истиче ауторка, конвенционалне менталне слике су несвесне и аутоматске, долазе без напора и независно од било каквог талента, обично се односе на прототипичног представника одређене категорије, а у вези су и са основним нивоом категоризације, на којем најчешће категоризујемо појмове у свакодневном животу. Као такве, нису ствар индивидуалне фантазије, него њима располажу сви чланови неке говорне заједнице, те их свакако треба искористити у настави матерњег језика, а Д. Кликовац показује

и како. Један од примера који ауторка наводи јесте повезивање менталних слика са значењима врста односно подврста речи: збирне именице су добар пример, јер изазивају јасно различите слике од заједничких именица. Када ученицима кажемо да замисле *грање*, замислиће слику у којој су појединачне *ране* утопљене у мноштво, као да се гледају више издалека него изблиза. Другим речима, објашњава ауторка, то што збирне именице *значе* јесте управо оно што ће ученици менталним очима *видети* – а то им је много „ближе“ од дефиниције збирних именица коју ће пронаћи у уџбенику.

У учионицу се животност и динамичност могу унети и употребом вицева – о чему говори рад „О употреби вицева у настави српског језика“. У њему ауторка показује да се вицеви могу користити у настави било за скретање пажње на неку језичку појаву, било као лингвометодички предлогачак, било као текст на коме ће се обрађена појава увежбавати (наравно, само уколико је то сврсисходно односно доприноси часу). Тако, између осталих, она наводи и следећи пример. Уз помоћ вица – *Шта је изнад адмирала? – Његова капа* са ученицима се може дискутовати о метафори: ученици ће приметити да предлог *изнад* пре свега означава односе у простору, али да може означавати и хијерархијски однос (по важности), који се разуме као просторни.

*

Својом минуциозном анализом, под лупом семантике, Душка Кликовац је показала како се може истраживати значењско ткиво језичких јединица – и то тако да се стигне до свих његових ћелија. Наиме, књига *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике* сведочи о томе како се различитим језичким областима (пре свега, лексикологији и лексикографији, творби речи, синтакси, методици наставе српског језика) може прићи на теоријски утемељен а плодотворан начин – који обogaђује досадашњу научну и наставну праксу.

*Александра С. Јовановић***

Институт за српски језик САНУ, Београд***

** alexandra.jovanovic@isj.sanu.ac.rs

*** Овај приказ је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Гордана Штрбац, *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији**

Област фразеологије српског језика знатно је обogaћена, теоријско-методолошки актуелном и иновативном, монографијом Гордане Штрбац под насловом *Фразеологија у човеку и човек у фразеологији*. Већ самим насловом књига наглашава антропоцентрични карактер спроведеног истраживања и наговештава његов основни циљ – а то је да се реконструише и интерпретира фразеолошка слика човека. У складу са постављеним циљем, а имајући у виду чињеницу да „фразеолошка грађа представља спољашњу, вербализовану манифестацију људског појмовног система“ (стр. 9), истраживачки корпус обухвата око 1.200 фразеолошких јединица којима се обележавају сегменти стварности директно повезани са човеком.

Студија полази од претпоставке да фразеолексикон српског језика може потврдити теорију Ј. Д. Апресјана о наивној слици света, у којој су одређени домени, непосредно везани за човека, обједињени у сложене системе, хијерархијски организоване. Ти системи представљају стања, активности и процесе без којих се егзистенција човека не може замислити и организовани су у одређене концепте. У монографији се анализира фразеолошки материјал из следећих концептуалних поља: визуелна перцепција, физиолошка стања и реакције, физичке радње (на првом месту кретање), мисаони и интелектуални процеси, емоције и говор. Осим тога, почетна идеја у истраживању јесте и та да наивна слика света (презентована побројаним концептима) неће бити идентична са енциклопедијском сликом света, која представља резултат научних разматрања.

У методолошком смислу, представљено научно дело одликује се применом метода когнитивне лингвистике, тачније когнитивне семасиологије и лингвистичке концептологије. Сваки концепт је најпре представљен из угла психологије и когнитивне лингвистике,

* Нови Сад: Филозофски факултет, 2018, 284 стр.

потом је дата дескрипција структуре концепта на основу фразеолошке грађе, и на крају су утврђивани механизми концептуализације. У објашњавању процеса формирања фразеолошког значења, као помоћна средства коришћени су и механизми лингвокултурологије, и то кроз интерпретацију културно-националне позадине оних фразеологизама који су носиоци културолошке информације.

Након сажетог одељака насловљеног „Реч унапред“ (стр. 7–8), следи прво поглавље књиге „Уводна разматрања“ (стр. 9–34), у којем ауторка најпре дефинише предмет, циљеве и методологију истраживања, а потом износи значајна теоријска разматрања из актуелне фразеолошке проблематике. Ту мислимо најпре на изнесене поставке о сличностима и разликама између фразеологизама (оних који спадају у фразеологију у ужем смислу) и других устаљених спојева речи: глаголских перифраза (нпр. *давајџи њодрику*, *водиџи борбу*), предлошких израза (нпр. *у складу са*, *на основу*), сложених везника (нпр. *зајџо шџо*, *као да*) и вишечланих терминолошких назива (нпр. *бела рада*, *слејо црево*). Након тога, ауторка даје сажето поређење фразеологизама са лексемама и слободним спојевима речи, тј. колокацијама. Наведене су одређене сличности, али и знатне разлике између поменутих језичких средстава, које су довољни показатељи да су фразеологизми јединствене језичке јединице, те да је и лингвистичка област чији су оне предмет истраживања – фразеологија – релативно самостална у односу на лексикологију, којој се традиционално приписивала. Изнесене поставке су врло значајне са теоријског аспекта, будући да износе јасне аргументе о оправданости конституисања фразеологије као самосталне научне дисциплине.

Први сегмент књиге даље се наставља навођењем кратког историјата примене когнитивног приступа језику у србистици, а затим се даје објашњење појмова *концејџи*, *језичка слика свејџа*, *когниџивна слика свејџа*, као и објашњење главних механизма концептуализације (метафоре и метонимије). Након констатације да „концептуална анализа фразеологизама, заснована на појмовној метафори и метонимији, мора обавезно бити надограђена приступом који неће занемарити културну компоненту“ (стр. 30), ауторка дефинише предмет и основни теоријско-појмовни апарат лингвокултурологије.

У другом поглављу књиге, насловљеном „Опажање“ (стр. 35–52), предмет анализе су фразеолошке јединице којима се означавају човекове перцептивне способности и особине у вези са њима. Неколико важних чињеница је истакнуто у вези са концептом визуелног опажања у фразеологији. Најпре, то је податак да број фразеологизама којима се

обележава примање утисака чулом вида знатно преовлађује у односу на фразеолошке јединице са значењем других типова перцепције. Визуелна перцепција, дакле, заузима централно место у структури опажајних система. Када је посредни компонентни састав ових фразеологизама, истакнуто је да у структури више од половине примера партиципира соматизам *око*. То упућује на податак да је метонимија основни механизам помоћу којег човек поима описани систем (нпр. *прећиворићии се у око*). Ипак, у многим случајевима метонимијски модели надограђени су метафоричним, па се закључује да је у највећем постотку примера фразеолошко значење настало удруженим деловањем метонимије и метафоре (нпр. *имаћии (држаћии)* кога (шта) *на оку (ћод оком)*).

„Физиолошка стања, реакције и процеси“ – наслов је трећег поглавља монографије (стр. 53–68), које има за циљ да се интерпретира језичка слика физиолошке основе људске егзистенције. Фразеологизмима се исказују само оне физиолошке особине које су од виталног значаја за човеков организам: глад и умор (*гладан као ћас, имаћии (ћешке) ноге као олово (од олова)*), опште здравствено стање (*здрав као дрен, живи мрћвац*), промене боје лица и других делова тела (*блед као крћа*) и старење (*стћар као Библија*). Као доминантан механизам у поступку концептуализације описаног система јавља се метонимија, али је, такође, знатан број фразеологизама који настају у садејству метонимије и метафоре.

Концепт кретања из угла фразеологије српског језика представљен је у четвртном поглављу књиге, које носи наслов „Физичке радње: кретање“ (стр. 69–82). На основу семантике фразеолошких јединица види се да централно место у структури датог концепта припада самој радњи кретања. У највећем броју случајева, динамичка компонента је остварена као померање објекта локализације, при чему могу бити истакнути различити аспекти кретања: мера (*ћрећии (ћревалићии) брда и долине*), брзина (*вућии ноге, бежаћии главом без обзира*), начин (*ићии као ћо ћирњу, ићии (ходаћии) као ћо јајима*) итд. У структури највећег броја фразеологизама који презентују описани концепт учествују лексеме којима се означавају делови тела помоћу којих се кретање остварује (*нога, ћабан, ћешћа*), те је и овде метонимија доминантан механизам семантичке фразеологизације, остварене по моделу: СРЕДСТВО КРЕТАЊА → РАДЊА КРЕТАЊА (*ћроћегнућии ноге, вућии ноге*). Када у базној синтагми постоји слика о разноврсним активностима ногу, метонимија делује у садејству са метафором (*ћлесћии ногама, ломићии ноге* за ким, чим).

Интелектуалне активности, као елементи једног од виших и сложенијих људских система, представљене су у петом поглављу књиге – „Активности ума“ (стр. 83–102). Овај систем обухвата активности човекових менталних структура, а од њега су сложенији само емоције и говор. Ауторка на овом месту истиче да, иако су у питању апстрактне категорије (когнитивни процеси, као што су примање информација, обрада података, стицање знања, задржавање стеченог знања, маштање, сањарење итд.), грађа од око 150 фразеологизама показује да је дати сегмент за човека од великог значаја. У највећем броју примера интелектуалне активности се поимају преко органа мишљења, при чему фразеолошко значење почива делом и на сликовитости мотивационе структуре, те се и овде запажа велика продуктивност метонимијско-метафоричних модела фразеологизације (*мућнући главом, иребирајући њо глави, њасјуи коме на њамеј, доћи коме у главу*).

У шестом поглављу монографије, које носи наслов „Осећања“ (стр. 103–136), дата је анализа фразеолошких јединица којима се изражавају различити аспекти одређених емоција – љутње, туге и радости. Као и у случају претходних концепата, метонимија и метафора (врло често удружене) – најчешћи су когнитивни механизми који учествују у концептуализацији наведених емоција. У сва три наведена емоционална концепта постоји заједничка појмовна метонимија на основу које се дата емоција поима преко реакције изазване њоме: *дувајући кроз (на) нос, шкргујући зубима, ломјући руке, ирљајући руке, гладјући брк*. Овај метонимијски образац универзалан је у когнитивној семантици када је посредни концептуализација емоција, а потврђен је, дакле, и на примеру језичких јединица какве су фразеологизми. Анализа Г. Штрбац је показала да фразеолошка грађа презентује и друге општеважеће принципе когнитивне лингвистике, а један од њих јесте да се при разумевању емоција људско тело доживљава као њихов садрживач: *кијуи коме у срцу, кида се коме срце, њући од беса, њуне груди, њуно је коме срце, њуна срца* итд.

Појмовне метафоре заснивају се на разноврсним полазним доменима: атмосферске прилике (*сева коме вајра из очију, њлакајући као киша, расјер(ив)ајући (разгонјући) облаке, њлакајући као љуша (црна и сл.) година*, где је лексема *година* употребљена у значењу ’киша’), животињски свет (*(за)кукајући као сиња кукавица, крокодилски смех, крокодилске сузе, љуји као рис*), смрт (*носијући мрјуву главу, ићи као на губилишће, њасјуи мрјав од смеха, њоцркајући од смеха*) итд.

Седмо поглавље књиге носи наслов „Говор“ (стр. 137–169) и за предмет истраживања има фразеолошке јединице српског

језика којима се обележавају различити аспекти радње говорења и комуникације уопште. Фразеологизми којима се денотира концепт комуникативне активности веома су бројни. Како ауторка истиче, употреба фразеологизама за означавање говорне делатности уместо одговарајућег комуникативног глагола условљена је потребом говорника за исказивањем субјективног односа према одређеном сегменту радње говорења, који је онда истакнут и посебно вреднован. Ова група фразеолошких јединица семантички је веома разуђена. Њима се могу квалификовати различити сегменти комуникационог догађаја: говорник (*биџи брз на језику, бираџи речи, биџи брз на језику, имаџи дугачак језик, биџи слаб на језику*), сама говорна активност (*оџворџи* (отварати) *усџа, млаџиџи глогиње, говорџи на џола усџа, засуџи кога дрвљем и камењем*), предмет говорења, односно тема поводом које се разговор покреће (*биџи на џаџеџу, дођи на џаџеџ, сџављаџи кога, шта на усџа, биџи коме на језику*), одсуство говорне активности (*држаџи језик за зубима, не оџворџи усџа, ћуџаџи као џањ, ћуџаџи као риба*). Занимљиво је да у овој семантичкој групи фразеологизама нема примера којима би се у извесном смислу одредио или квалификовао саговорник. На саговорника се, наиме, упућује обавезним рекцијским окружењем фразеологизма.

У процесу транспоновања значења, као доминантан когнитивни механизам јавља се метонимија. Најчешћа метонимијска формула је ПОКРЕТИ ОРГАНА ГОВОРА → ГОВОРНА АКТИВНОСТ, која је присутна у фразеологизмима *џреврнуџи језик (језиком), увуђи (увлачиџи) језик, држаџи језик за зубима (иза зуба), разјаџиџи (развалиџи) вилице (усџа), угрисџи се (ујесџи се) за језик (усну), не оџворџи усџа* итд. У структури ових фразеолошких јединица преовлађују лекесеме којима се означавају називи артикулатора, нарочито оних који непосредно учествују у произвођењу говора (*језик, усџа, усне, зуб*). Транспозиција значења путем метафоре видљива је у структурама које примарно означавају физичке активности (*меџнуџи коме каџанаџ на усџа, џриџегнуџи језик*), као и активности из разноврсних домена – просторног домена, предметног домена, животињског света итд. (*џобегла коме реч из усџа, скакаџи с једног краја на други, млеџи као водениџа, дераџи исџу (сџару, своју) козу, дераџи свога јарџа*).

У групи фразеологизама за означавање радње говорења наилази се и на неке мање типичне механизме семантичког транспоновања. Тако, на пример, механизам хиперболе (преувеличавања) учествује у настанку значење фразеологизма *обеђа(ва)џи (злаџна) брда и долине*,

који се јавља у варијантном облику *обећа(ва)ићи* коме (*злаиће*) *куле* и *градове*.

Знатан део фразеолоксикона српског језика служи за квалификацију људских особина које структурирају личност. Фразеолошке јединице обједињене општим глобалним значењем људске особине – предмет су истраживања осмог поглавља у монографији, које носи наслов „Човек и личност“ (стр. 171–219). Анализирано је око 370 фразеологизама овог семантичког типа, систематизованих по томе који сегмент човекове личности денотирају: карактерне црте, особености темперамента, интелектуалне и друге способности, телесне карактеристике и вештине. Овако класификована фразеолошка грађа откриће, како се наводи на једном месту у тексту, не само наивну представу коју човек има о себи као личности већ и удео енциклопедијског знања уграђеног у њу (стр. 172).

Значење фразеолошких јединица којима се човек квалификује у карактерном погледу засновано је на принципу дихотомије, будући да се односи на аспекте карактера испољене у својим крајње позитивним или негативним вредностима. Позитивно су вредноване етичке категорије као што су доброта, доброћудност, племенитост, великодушност, поштење, част, на шта упућују фразеологизми *човек од срца*, *бићи чисти срца*, *имаћи велико срце*, *добар као хлеб*, *мекан као ѓамук*, *човек од речи*, *бићи чисти чела* итд. Негативан појмовни и конотативни семантички садржај имају фразеолошке јединице којима се човек квалификује као злобан, лукав, препреден, охол, непоштен, тврдоглав, шкрт, похлепан, лажљив, превртљив итд.: *бићи зла срца*, *ѓокварен као мућак*, *ѓрефарбан (офарбан, намазан) свим бојама*, *бићи намазан (ѓремазан) свим масиима*, *лукав као лисица*, *мудар (лукав) као змија*, *знаћи где ћаво сиава*, *ѓарайи (резайи) носом небо (облаке)*, *имаћи образ као ћон*, *бићи ѓврде главе*, *ѓврдоглав као магарац (магаре)*, *не да(ва)ићи ни Богу ѓамјана*, *(бићи) ѓврд на новцу (на ѓару)*, *лаже ко кад (чим) зине*, *окреѓайи се (ићи и др.) како веѓар дува*.

Особености темперамента које су највише истакнуте у фразеологији српског језика тичу се односа човека према окружењу. Пријатељски, односно непријатељски став према људима осликавају следећи фразеологизми: *мед и шећер*, *мекан као ѓамук*, *бићи широких груди*, *хладан као сиена*, *ѓврд на сузи*, *бићи без срца* итд.

У сфери човекових интелектуалних особина, према српском фразеосистему, највише се цени способност човека да рационално просуђује и оцењује (*имаћи мозга (у глави)*, *јак у глави*, *имаћи бисѓру (добру) главу*), док је готово четири пута више фразеологизама којима

се денотира умна ограниченост (*глуї као ћускија, глуї као ноћ, биїи бисїар као боза, имаїи йїичїи (сврачїи, кокошиїи, йїлећи) мозак, кокош је коме йамейї (мозак) йозобала, не знаїи бројайїи ни до їири (до йейї) итд.*).

Када су у питању телесне карактеристике, фразеолошка грађа показује да се у свести говорника српског језика високо вреднује спољашња лепота човека (*човек од ока, момак од ока, лей је ко да га се два ока не могу нагледаїи*), док се негативно оцењује најчешће мршавост (*мршав као даска, сув као комарац, изгледаїи као сена итд.*).

Концептуализација наведених особина најчешће почива на механизму метонимије, и то првенствено на моделу који је остварен по принципу: УЗРОК ОСОБИНЕ → ОСОБИНА. Базном синтагмом се износи узрок који доводи до одређене црте личности, а фразеолошким спојем је истакнута сама особина (карактерна, интелектуална, телесна или особина темперамента): *имаїи (носиїи) гаће, дошле (удариле) коме луйке у главу, јесїи (најесїи се) бунике, ударен мокром чарайом, мршав (сув) као да је у ојаку висио, не знаїи йейї на девейї*. Поменућемо још један фреквентан метонимијски образац: МАНИФЕСТАЦИЈА/ПОСЛЕДИЦА ОСОБИНЕ → ОСОБИНА, који илуструју следећи примери: *дрхїайїи над сваким динаром, и мачку би ко йомузао, виде се коме ребра, йусїиїи їрбух, не знаїи (не умеїи) ни две (ни чейїири) унакрсїи, не чуїи се жив, забадаїи (забосїи, їураїи, їуриїи, завлачїи и сл.) (свуда) нос у шта*.

У метафорично-метонимијским и метафоричним транспозицијама посебна улога припада телесном домену као изворном, што потврђује и присуство соматизама или лексема из истог концептуалног поља у компонентном саставу фразеологизама: *биїи широке руке, йараїи носем небо (облаке), биїи мека срца, биїи без срца, имаїи бисїру (добру) главу, букова глава*. При концептуализацији разматраних људских особина треба поменути значајну присутност и других изворних домена, као што су животињски и биљни свет (*їирчаїи (исїирчаваїи се) као ждребе їред руду, мршав као йас, слей као крїица, миран као бубица, глуї као магаре, лукав као лисица, човек дренове главе, висок као јаблан*), предметни свет (*йїјан као чей, йїјан као секира, мршав као чачкалица, мршав као даска, лей као слика*), религијско-митолошки свет (*знаїи где ћаво сїава, божја овчица, лей као бог, лей као Аїолон, ружан као ћаво, живе мошїи, їїанак (їїанушан) као свећа (о сиройїињском йарасїосу)* итд.).

У истраживању Г. Штрбац синеглоха је посматрана као засебан појмовни механизам, иако се примери који се традиционално сматрају

синегдохом у когнитивној лингвистици подводе под метонимију. Тако ауторка наводи примере који су настали у садејству метафоре и синегдохе: *чесѿиѿиѿа* (*ѿлемениѿиѿа, добра и сл.*) *дуѿа* 'добричина, поштена особа', *злаѿно срѿе* 'племенит човек', *зечје срѿе* 'врло плашљив човек, кукавица', као и у садејству метонимије и синегдохе: *бела глава* 'паметна особа'. Семантичко транспонованье се у наведеним примерима остварује по моделу типичним за синегдоху: ДЕО ТЕЛА ЧОВЕКА → ОСОБА.

Последње поглавље у монографији носи наслов „Фразеолошка слика човека – синтеза и завршна разматрања“ (стр. 221–242). На овом месту ауторка пружа систематизацију закључака који су проистекли из исцрпне анализе фразеологизама чијим се глобалним значењем упућује на системе непосредно везане за човека: опажање, физиолошка стања, физичка активност, активности ума, осећања и говор. Корпус од 1.200 фразеолошких јединица сведочи о томе да побројани системи заузимају истакнуто место у људској свести, док чињеница да се наведени концепти разликују по броју фразеологизама помоћу којих се вербализују упућује на њихов неравноправан статус у појмовном систему човека, а самим тим и у језичком систему. На основу бројчаних вредности, ауторка закључује да говор заузима централно место у концептосфери говорника српског језика, с обзиром на то да је у корпусу регистровано 270 фразеолошких јединица које реферишу о овој активности. Уз говор, при врху лествице налазе се још емоције и мишљење. Поред тога, концепт говора има најсложенију структуру, не само због броја својих чланова већ и због разуђености саме говорне активности. Значајне су и закључне напомене у вези са поређењем наивне, језичке слике света (репрезентоване фразеологијом) са научном, енциклопедијском сликом (садржаном у литератури из појединих научних области).

На овом месту у монографији дат је и сажет резиме уочених механизма фразеологизације, односно механизма помоћу којих човек концептуализује анализиране сегменте људске стварности. На крају поглавља ауторка износи кратак осврт на елементе културе који учествују у фразеологизацији појединих језичких јединица из корпуса, констатујући да је „описани фразеолошки слој главни ... предмет лингвокултуролошких истраживања која превазилазе границе језичке структуре залазећи у најдубље слојеве нематеријалне културе у настојању да проникну у најсуптилније слојеве људског бића“ (стр. 241).

Четири одељка која затварају студију јесу: резиме на енглеском језику (стр. 243–248), списак консултоване литературе (стр. 249–

259), именски регистар (стр. 261–264) и регистар фразеологизама коришћених у спроведеном истраживању (стр. 265–284).

Монографију Г. Штрбац *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији* одликује опсежност емпиријске грађе, релевантност закључака, изведених из прецизне семантичке анализе, као и бројност консултоване научне и стручне литературе. Актуелност и иновативност овог научног дела, треба додати, лежи у чињеници да оно представља пуни заокрет од традиционалног формално-семантичког приступа у фразеологији ка когнитивнолингвистичком приступу, према којем су фразеолошке јединице врло погодан материјал за испитивање принципа концептуализације различитих сегмената човекове стварности.

Због свега набројаног, приказана студија представља врло важан допринос фразеолошкој литератури српског језика и незаобилазан извор информација у различитим будућим истраживањима, не само фразеолошким већ и антрополошким, психолошким и културолошким.

*Маријана Р. Ђукић***

Институт за српски језик САНУ, Београд***

** marijana.bogdanovic@isj.sanu.ac.rs

*** Овај приказ је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Ана Јањушевић Оливери, *Интензификаџорске џарџикуле*
у савременом српском језику*

Последњих година расте интересовање српских лингвиста за функционално-семантичко поље интензификације. Пописивање и описивање језичких средстава, лексичких и граматичких, којима се изражава интензитет, као и степен његове граматикализације, предмет су радова бројних српских граматичара, а интензификација као функционално-синтаксичка појава анализира се сразмерно и у другим европским језицима.

Осим из угла традиционалне науке о језику, све више се пажња посвећује прагматичким могућностима интензификаторских средстава. За разлику од неких других јединица, примећено је да интензификатори функционишу као јединице прагматичког нивоа које не представљају структурне елементе реченице, већ се јављају у улози модификатора исказа. Њима се наглашава или део исказа уз који стоје или исказ у целини.

У последње време, када је реч о интензификаторским јединицама у српском језику, издвајају се радови Ане Јањушевић Оливери. У лингвистичким часописима, зборницима са међународних скупова, као и тематским зборницима, Ана Јањушевић Оливери објављивала је радове о појединим типовима интензификатора, да би своја дугогодишња истраживања заокружила монографијом *Интензификаџорске џарџикуле у савременом српском језику*.

Монографија Ане Јањушевић Оливери *Интензификаџорске џарџикуле у савременом српском језику* сложена је у десет кохерентних, међусобно повезаних целина, структурираних у десет поглавља.

* Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици – Подгорица: Матица српска, Друштво чланова у Црној Гори, Одјељење за српски језик, 2018, 300 стр.

Након „Уводног слова“ следи „Увод“ (0), у коме се дефинише предмет проучавања – интензификаторске партикуле, али и шира област проучавања – категорија интензификације. У књизи је интензификација одређена као семантичка категорија прагматичког карактера. Ауторка широко функционално-семантичко поље интензификације (како интензификацију посматрају припадници петроградске лингвистичке школе), дели на седам типова: 1) *инт̄ензификација у ужем смислу*, која подразумева комуникативно истицање јединице са највећом количином информације у датој говорној ситуацији; 2) *факт̄ивна инт̄ензификација*, при којој се на фону контекста наглашава један реченични део или чак исказ у целини, али се истовремено истиче и истинитост тврдње изнете реченицом; 3) *пресупозицијска инт̄ензификација*, која подразумева појачавање на комуникативном и на дубинском плану реченице, при чему се истиче да је наглашени појам надређен и неком садржају који може, али и не мора бити наведен у контексту, а на који сами пресупозицијски интензификатор упућује; 4) *рес̄триктивна и кондиционално-рес̄триктивна инт̄ензификација*, при којој се издваја одређени појам као контекстуално најважнији, али се истовремено упућује и на то да диференцијална карактеристика важи само за истакнути елемент, док су остали у датим околностима искључени; 5) *адверзативно-концесивна инт̄ензификација*, којом се успоставља равнотежа између супротстављених садржаја, с истицањем комуникативно и стилски, мање очекиваног садржаја; 6) *градуативна инт̄ензификација*, која се односи на појачавање јединица са значењем квалитета на семантичком плану, при чему се истиче степен заступљености одређене карактеристике и 7) *емфатичка инт̄ензификација*, која подразумева емотивно-експресивно наглашавање одређене јединице.

У „Уводу“ дат је преглед постојеће литературе, претежно на српском језику, затим је представљена грађа и приступ проучавању. Кроз детаљан критички преглед литературе, ауторка је показала колико је предмет проучавања – партикуле – непрецизно дефинисан и само овлаш обрађен у српској лингвистици.

Након уводног дела, у коме је, како је речено, у кратким цртама приказана категорија интензификације и литература посвећена партикулама у српском језику, а затим дефинисан предмет, циљ и метод истраживања, следи главни аналитички део (поглавља 1–8), у коме се описују партикуле са функцијом интензификације. Истраживање је спроведено на обимном и функционалностилски разноврсном корпусу, што показује списак публикација у „Изворима“ (10.1) на крају ове студије.

Потешкоће са којима се ауторка најпре сусретала проистекле су пре свега из тога што већина партикула са овом функцијом у домаћим речницима и граматицама нема јасно дефинисан статус. У монографији су на основу морфосинтаксичких и функционалних критеријума издвојене и описане 84 интензификаторске партикуле, које су у речницима савременог српског језика претежно одређиване као прилози, узвици, везници, а сасвим ретко као речце.

Већ је преглед литературе показао да су речце биле предметом истраживања у појединим радовима, међутим, у србистици, до овог истраживања, није постојао системски и интегрални опис партикула. А питања дефинисања, употребе и категоризације партикула веома су важна за осветљавање синтаксичке, семантичке и прагматичке структуре српског језика. Управо та питања решава ова монографија, чији је циљ да пружи опис и класификацију партикула са интензификаторском функцијом. То значи да су у књизи, поред интензификаторских, обухваћене и друге партикуле (нпр. упитне, потврдне, одричне), које примарно и нису интензификаторске, али у одређеним условима имају ту функцију. Ауторка на основу критеријума *прагматичке функције појачавања и синтаксичке и семантичке факултативности* поједине јединице одређује као партикуле интензификаторског типа, док све остале речи које задржавају своје значење и функцију а окационално служе и као појачивачи елемента уз који стоје сматра секундарним интензификаторима.

На основу издвојених типова интензификације, који обухватају: интензификацију у ужем смислу, фактивну, пресупозицијску, рестриктивну, адверзативно-концесивну, градуативну и емфатичку интензификацију, партикуле су у овој студији подељене у седам група – асеверативне (*баи, ујраво, ѿаман, лично, главом*), фактивне (*заиста, доиста, одиста, ваистину и уистину, стварно, јростио и најростио, међер, зајраво и у ствари*), пресупозицијске (*и и ни, чак, још, ѿакође(р), већ, више, ѿек*), рестриктивне, са подтипом кондиционално-рестриктивних (*само, једино, свега, једва, искључиво, бар(ем), макар*), адверзативно-концесивне (*иак и међушим, ииак и ојети, ма, год и било*), градуативне (*веома, врло и зјело, нарочијо, јосебно, јогојову и јрвенсивено, све, шиио, ѿим*) и емфатичке (*ма, ама, ѿа и ада, ја и ѿе, е и вала, ала(ј), море и бре, као* итд.). Имајући у виду да се, у зависности од контекста у коме су употребљене, поједине партикуле могу остварити у више типова интензификације, при класификацији је узиман у обзир пре свега примарни интензификаторски тип јединице.

Поглавље „Интензификаторски спојеви“ (8) приказује могућност комбиновања интензификаторских партикула и стварање интензификаторских спојева с функцијом појачавања одређене синтаксичке јединице. Иако обе партикуле у споју чувају своје прагматичке вредности, анализа је показала да спојем ипак управља једна компонента, и то обично првонаведена. У највећем броју спојева учествује пресупозицијска партикула *и*, која се удружује како са другим пресупозицијским партикулама, тако и са асеверативном партикулом *баи* и кондиционално-рестриktivном партикулом *макар*.

Монографија се завршава „Закључком“ (9), након којег иду додаци у виду библиографије (10), извора, литературе, регистра партикула, резимеа на руском језику и белешке о аутору.

Књига *Интензификаџорске џарџикуле у савременом срџском језику* резултат је обимног и плодносног проучавања комплексне семантичке категорије *интензификаџије* на основу релевантне и рецентне литературе о тој проблематици у словенским и ширим оквирима, али она је и резултат самосталног, веома креативног истраживања ове категорије у синтакси, семантици и прагматици српског језика.

Несумњиво је да су управо такве студије из области синтаксе, семантике и прагматике од изузетног значаја за развој наше језичке науке. Вредност овога дела огледа се у аргументовано вођеној анализи, поткрепљеној валидним примерима, као и у примени савремених теоријско-методолошких достигнућа уз сасвим прецизно образложену научну терминологију.

Монографија *Интензификаџорске џарџикуле у савременом срџском језику* представља изузетно значајно и несумњиво оригинално научно дело веома продуктивног истраживача, какав је Ана Јањушевић Оливери, које може бити веома подстицајно за будуће сличне подухвате у области синтаксе, семантике и прагматике српског језика, али се њен допринос може сагледати и у знатно ширим, теоријско-лингвистичким оквирима. С друге стране, истраживање спроведено у овој књизи баца ново светло на област партикула и тиме помаже у лексикографском приступу и обради ових речи у српској лексикографији, те у томе видимо и врло практичну корист од ове монографије.

Марина М. Николић**

Институт за српски јези САНУ, Београд***

** marina.nikolic@isj.sanu.ac.rs

*** Овај приказ је настао у оквиру пројекта *Оџис и сџандарџизаџија савременог срџског језика* (бр. 178012), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Милосав Ж. Чаркић, *Стих и језик**

Темељна монографија проф. Милосава Ж. Чаркића, једног од најистакнутијих савремених истраживача стилистике и уметничког језика, садржи проучавање лингвистичке поетике засновано на анализи текстова српске поезије. Уметничку књижевност, конкретно поезију, аутор третира као дискурс песме у којој се, с једне стране, реализују универзална начела уметности, док се, с друге стране, изражавају специфичне карактеристике поетског језика, повезане са народном књижевном традицијом, списатељском, културном, као и са традицијом књижевног језика. Чаркићев приступ није само семиотички и стилистички, већ такође и историјски, дијахронички, јер истраживач разматра српски песнички дискурс у својој динамици, издвајајући и описујући у низу поглавља три епохе српске књижевности: 1. српску верску поезију; 2. поезију српског романтизма и 3. поезију српског модернизма. Аутор у „Уводу“ наглашава да његов истраживачки метод има емпиријско-дескриптивни карактер, јер се сва разматрања и закључци заснивају на систематичној и детаљној анализи поетских текстова, као и распознавање, издвајање (а касније и тумачења, упоређивања и сл.) језичких и стилских структура кодираних у текстовима. Ово, по Чаркићевом мишљењу, чини да опис поетских текстова буде у највећој мери аутентичан (може се рећи чак и објективизован), неограничен, непрофилисан било којим „менталним конструктом“ истраживача.

Наравно, принцип истраживања који је на тај начин утврђен ипак не може да буде потпуно независан од било каквих општих претпоставки. Стога Чаркић признаје допринос српских и европских истраживача у проучавању уметничког језика и наводи искуства која су стекли његови претходници. У књизи ћемо наћи темељно представљене принципе структуралистичке анализе уметничких текстова, између осталог

* Београд: Међународно удружење „Стил“, 642 стр.

дискусију о раду српских¹ истраживача: З. Лешића (*Jezik i knjizevno djelo*, 1971), К. Прањића (*Jezik i knjizevno djelo*, 1968), Н. Петковића (*Jezik у књижевном делу*, 1975) и других. Аутор се такође позива на теорије других еминентних представника структурализма и формализма у теорији књижевности, као што су А. Бели, Ј. Н. Тињанов, Ј. Мукаржовски, Р. Барт, Р. Јакобсон, Ј. М. Лотман и други.

Једна од основних Чаркићевих теза (која проистиче из структуралистичког приступа) заснива се на томе да проучавање уметничког текста без узимања у обзир његовог формалнојезичког слоја није потпуно, нити задовољавајуће. Зато семантички аспект поетског текста у одређеној мери зависи од његовог фонетског и графичког аспекта. Чаркић пише о графичком, ритмичком и фонетском систему који је карактеристичан за поезију као о трима основним „факторима песме“ (стр. 21).

Модернистички текстови се најлакше могу подвргнути структуралистичкој анализи. У трећем поглављу књиге, Чаркић описује језичке особине поезије српског модернизма истицањем неколицине њихових аспеката: 1. украсне фонетске структуре; 2. анаграма; 3. риме и акцентуације; 4. декомпоновање придева; 5. тема, облика, садржаја. У српској поезији краја XIX и почетка XX века су завладале идеје парнасизма и симболизма, изразито померајући акценат уметничких задатака, који је од тада стављен на формалну организацију текста као израз „духовне племенитости“. Творци српске идеологије модернизма су били Б. Поповић и Ј. Скерлић, а том правцу у српској књижевности су припадали, између осталих, Ј. Дучић, М. Ракић, С. Пандуровић, В. Петковић, А. Шантић и други. Једна од карактеристичних појава у поезији српског модернизма (коју такође срећемо и у чешкој или руској поезији) представља фонетско понављање израза, које доводи до стварања посебних, *ad hoc*, приписаних само одређеном тексту или чак фрагменту текста, семантичких односа који, с друге стране, доприносе стварању „хедонистичке информације“ (стр. 433). Алитерације, асонанце, дисонанце и сл., као што аутор исправно тврди, не представљају само средства улепшавања, „онеобичавања“ текста, већ стварају „фономотивациону информацију“, другим речима – охрабрују, подстичу читаоца да истражује асоцијације значења. Као пример може да послужи стих из песме Ј. Дучића: „Нема је нада мном ширина небеска“. У сусрету са текстом је незаобилазно вишеструко понављање сугласника [н] – ова појава ствара посебан ефекат, конкретно илузију дубоке, природне

¹ Нап. Уредништва: дела су настала у време заједничког српскохрватског књижевнојезичког стандарда.

повезаности између „мене“ и „неба“, односно између човека и космоса (упркос томе што информација на лексичко-семантичком нивоу пре свега сугерише другачије стање ствари – управо супротстављеност тих категорија: „ја“ сам овде, „небо“ је тамо, изнад мене).

Осим тога, чињеница је и да се операције на знаковима у тексту на одређеном језику не могу баш у сваком случају више или мање експлицитно тумачити са аспекта семантичке или прагматичне функције текста. То можемо видети на примеру модификованих придевско – именичких конструкција. Чаркић је скренуо пажњу на инверзију, коју често срећемо код модерниста, у изразима овог типа, нпр.

Као покајнице, у облаку сивом,
 На заранку сунца, нада и живота,
 Пролазе у болу, уморном и живом,
 Са лицем на коме нестаје лепота.

С једне стране, приписивањем полупредикативног статуса придевима, овде долази до посебног профилисања квалитативне семантике „уморан и жив“, његовог довођења у први план, тј. неке врсте „close-up“ призора, какве срећемо код фотографије и филма (ради се о представљању слике у тзв. крупном плану, што омогућава приказивање детаља, експонирање израза поруке, другачије процењивање исказаног садржаја, утицање претежно на емоционалну сферу примаоца). С друге стране, Чаркић скреће пажњу на то да је, у неким случајевима, инверзија у придевско-именичким конструкцијама условљена строго формалним потребама, конкретно нуждом да се одржи одређени ритам песме.

Чаркићева монографија, иако написана у аналитичко-описном духу, садржи не само језичке и реторичке, већ и филозофске, семиотичке, феноменолошке и антрополошке аспекте уметничке књижевности, тако да осим описивања поетских текстова, пружа и њихова објашњења, тумачи књижевност као културну чињеницу. Књига доноси много новина за савремену славистику, настављајући формалистичко-структуралистичку традицију, али и отварајући нове путеве истраживања књижевности и језика.

*Александар К. Киклевич***

Варминско-мазурски универзитет,

Институт за новинарство и друштвену комуникацију, Олштин***

** aleksanderkiklewicz@uwm.edu.pl

*** Превела са пољског Светлана Симоновић-Мандић

Дејан Ајдачић (ур.), *О вредносћима у српском језику*.
Зборник етнолингвистичких радова 2*

У новообјављеној дугој књизи зборника *О вредносћима у српском језику* (2019) настављена је на добар начин започета пракса објављивања радова српских аутора који се баве етнолингвистичким истраживањима назива вредности у српском језику (прва књига објављена је 2015. године). Зборник је иницирао Дејан Ајдачић, уједно уредник и један од аутора, с намером да се стручној и широј читалачкој јавности обједињено представе досадашњи резултати истраживања српских (етно)лингвиста у области проучавања језичке слике света и улоге језика у култури и у савременом јавном дискурсу.

Садржај друге књиге Зборника доноси осам чланака, које, поред истакнутих српских истраживача (редом према садржају Зборника: Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Маријана Ђукић, Весна Николић, Марија Стефановић и Дејан Ајдачић), потписују и најеминентнији стручњаци у области етнолингвистике: Жежи Бартмињски и Светлана Толстој, који у својим прилозима разматрају питања која су у широј вези са темом Зборника: питање теоријско-методолошке природе везано за сличности и разлике између лублинске когнитивне етнолингвистике и англоамеричке когнитивне етнолингвистике на примеру приступа профилисању појмова (у раду „О профилисању појмова с тачке гледишта когнитивне етнолингвистике“ Ј. Бартмињског) и питање обичајног народног права и руско-српских сличности у овој области која обухвата такве кључне појмове / вредности као што су грех, покајање, одмазда, преступ, кривица, признање кривице, казна и др. (С. Толстој у раду „Неколико руско-српских паралела из области народног правосуђа“). У Зборнику се налази још један рад младог пољског аутора Пјотра Мирохе у коме се анализира употреба лекеме *народ* у српском политичком дискурсу *Начерџанија* Илије Гарашанина с аспекта полисемије.

* Београд: Алма, 2019, 209 стр.

Заједно са првом књигом Зборника, у којој је објављено укупно девет чланака речених српских аутора, међу којима је и ауторка Рајна Драгићевић, научној и широј јавности су на доступан и прегледан начин, на матерњем језику и тематски обједињено представљени радови и резултати српских истраживача који активно учествују у истраживањима семантике одабраних културних вредности на међународном пројекту ЕУРОЈОС, а то су универзалне основне вредности дом, рад, породица, здравље, душа, као и друге актуелне друштвено-културне вредности: Европа, част, праведност, народ, патриотизам, слобода, домовина, демократија, солидарност, толеранција. Истраживање поменутих концепата / вредности захтева нарочиту методологију будући да се вредносни концепти по својој сложености и богатим конотацијама умногоме разликују од простих концепата какви су називи биљака, животиња или предмета. „Други је онтолошки статус слободе или части“, истакао је Ј. Бартмињски у Уводној речи прве књиге овог зборника, „од камења, дрвећа или краве“.

Треба подсетити да су први импулси интересовања за лублинску етнолингвистику у српској средини потекли управо од Д. Ајдачића, који је покренуо превођење изабраних радова Ј. Бартмињског објављених у књизи *Језик. Слика. Свeй* (2011) и на тај начин подстакао укључивање српских истраживача у рад поменутог пројекта ЕУРОЈОС, и то нарочито оних који су и раније неговали когнитивистичка или лингвокултуролошка истраживања (С. Ристић, Р. Драгићевић, Д. Ајдачић, М. Стефановић), а прикључили су им се са једнаким жаром и млађи истраживачи (М. Ђукић, В. Николић, И. Лазић Коњик). На тај начин је начињен заокрет у развоју српске етнолингвистике од дијалектолошке етнолингвистике под утицајем руске, московске етнолингвистичке школе Н. Толстоја ка когнитивној етнолингвистици која се формира под утицајем пољске, лублинске етнолингвистичке школе Ј. Бартмињског.¹

У Зборнику *О вредностима у српском језику 2* представљена је семантика назива следећих вредности: породица, пријатељство, народ, понос, здравље, право и праведност. Анализе су засноване на методологији лублинске когнитивне етнолингвистике, развијене у оквиру пројекта ЕУРОЈОС за потребе израде *Аксиолошког лексикона Словена и њихових суседа*, која има разрађен терминолошко-појмови апарат, на који се српски аутори ослањају у својим истраживањима,

¹ О развоју српске етнолингвистике, досадашњим резултатима и могућим правцима будућег развоја в. у раду Стана Ристић, Ивана Лазић-Коњик, Развојне тенденције етнолингвистике у савременој српској лингвистици, у: *Српска славистика. Том 1: Језик*, гл. ур. Љ. Бајић, ур. Р. Драгићевић, В. Брборић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018, 345–356.

а то су: језичка слика света, детаљне студије о семантици одабраних културних вредности, стереотипи или језичке колективне представе о људима, стварима и догађајима, когнитивна дефиниција која има задатак да представи начин интерпретације света / појма / концепта од стране носилаца језика, тачка гледишта, перспектива и профилисање основних идеја субјекта који опажа, доживљава, концептуализује и вербализује садржаје. Сагласно овој методологији у обзир се узимају различити типови материјала за анализу: грађа из речника, различитих врста штампаних и електронских текстова и анкете, који се уобичајено означавају скраћеницом С-А-Т, али се због сложене природе културних концепата / вредности које се анализирају, изналазе и друге методе које на најбољи начин могу да опишу њихов садржај, историјско-културне конотације и вредновање, што долази до изражаја у прилозима представљеним у овом зборнику. Зато посебно треба нагласити да је преимућство овог зборника у томе што пружа могућност за ширу анализу која излази изван оквира чланка који се припрема за *Аксолошки лексикон* на тај начин што се у обзир узимају и други типови материјала који нису предвиђени или се користе у ограниченом обиму у *Аксолошком лексикону*, као што су подаци асоцијативних (и обратних асоцијативних) речника и тестова (на шта се указује у раду С. Ристић и И. Лазић-Коњик, а подаци асоцијативног речника и обратног асоцијативног речника анализирају се у радовима М. Ђукић и В. Николић), жаргонизми (анализирају се у раду М. Ђукић), подаци различитих типова анкета (у радовоима М. Ђукић и В. Николић), најразличитијих типова текстова (у радовима М. Ђукић, В. Николић, М. Стефановић, Д. Ајдачића) и др. Исто тако, радови у овом зборнику показују колико вредносни концепти могу бити сложени (поменућемо само концепте праведност и понос који су анализирани у радовима Д. Ајдачића и В. Николић), те на које се све и какве потешкоће наилази у анализи и како се оне могу превазићи.

Вредност Зборника чини и библиографија дата за сваки рад, а посебно уз рад Ј. Бартмињског, јер пружа информације о најновијим пољским, руским и европским публикацијама у области когнитивне етнолингвистике.

Зборници *О вредносћима у српском језику* 1 и 2 на уверљив начин показују у ком правцу се крећу савремена српска етнолингвистичка истраживања и какве могу бити перспективе даљег развоја српске етнолингвистике. Њиховим објављивањем српска етнолингвистика укључена је у актуелне европске етнолингвистичке токове и постала је видљива, а без претеривања можемо рећи и препознатљива на европској

лингвистичкој сцени. Овај, слободно се може назвати пројекат Дејана Ајдачића у виду за сада две књиге изабраних етнолингвистичких радова пружа могућност не само да се на прегледан начин и целовито представе актуелна етнолингвистичка истраживања српских истраживача него и да се будућа етнолингвистичка истраживања назива вредности у српској средини, уколико се пројекат настави, одвијају организовано, у складу са ширим истраживачким захтевима и потребама српске и словенске етнолингвистике.

*Ивана В. Лазић Коњик***

Институт за српски језик САНУ, Београд***

** ivana.konjik@isj.sanu.ac.rs

*** Овај приказ је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Globalizacja a języki słowiańskie.
*Globalization and Slavic Languages**

Зборник радова *Глобализација и словенски језици* представља један од многобројних штампаних резултата XVI међународног конгреса слависта, који је одржан у Београду од 20. до 27. августа 2018. године. На Конгресу су, поред осталих форми рада, одржана тридесет два тематска блока о различитим славистичким питањима, а један од њих, *Глобализација и њворба речи у словенским језицима*, организовала је Комисија за творбу речи Међународног славистичког комитета. Тематски блок су осмислили Александар Лукашанец и Елена Корјаковцева, а као резултат тога блока настала су два зборника радова, од којих ће један бити штампан у Белорусији (у Минску), у уредништву А. Лукашанеца, а други је већ објављен у Пољској (у Сједлцу), у редакцији Елене Корјаковцеве и носи наслов *Globalizacja a języki słowiańskie*. Издавач је Универзитет у Сједлцу.

Зборник се састоји из девет радова, чији су аутори слависти из Пољске, Русије и Хрватске, а подељен је у два дела. Први део је насловљен *Globalna internacjonalizacja a słowotwórstwo języków słowiańskich*, а други – *Globalizacja informacyjna i kulturowa a język współczesnej młodzieży polkiej*.

Зборник почиње текстом уреднице зборника Елене Корјаковцеве (Елена И. Корјаковцева), под називом *Интернационализација, демократизација и „медиатизација“ славјанских језыков в условиях глобализации (словообразовательный аспект)*, стр. 13–33. У тексту се говори о утицају америчке културе на медије, а преко њих и на уплив америч-

* Papers dedicated to the XVI International Congress of Slavists (Serbia, Belgrade, 20–27.08.2018), Redakcja naukowa Elena Koriakowcewa, Siedlce: Uniwersytet przyrodniczo-humanistyczny w Siedlcach, Miedzynarodowy komitet slawistów, Komisja słowotwórstwa, 2018, 149 стр.

ког система вредности у культуру и језик словенских народа. Тај процес она назива *амероглобализација* и, шире, *вестернизација*, која доводи до интернационализације и детериторизације културолошких и језичких процеса. На основу појава које су већ описане у литератури, Е. Корјаковцева (на стр. 14) наводи екстралингвистичке факторе који доводе до језичких промена: 1) „глобанглизација“; 2) демократизација (или банализација); 3) „медијатизација“; 4) активна неологизација; 5) раст економије језичких средстава; 6) раст нетолеранције у језичком општењу. Е. Корјаковцева објашњава да је В. В. Кабакчи аутор термина *глобанглизација* („глобална доминација енглеског језика“), док је о *медијатизацији* писала Н. Клушина, која дефинише овај процес као „распростирање утицаја медија на најважније области социјалног живота и обрнуто – укључивање у информациону сферу различитих страна друштвених дешавања, тј. настајање зоне пресецања медија и социјалних феномена.“

Е. Корјаковцева (стр. 17) наводи оне процесе који се у словенским језицима све чешће именују интернационалним суфиксима и префиксима: 1) понављање појаве (префикс *ре-*); 2) идеолошки процеси, доктрине и сл. (суфикс *-изам*, у различитим облицима у словенским језицима); 3) хемијска једињења (суфикси *-ан*, *-иџ*, *-ид*); 4) представници или противници одређених идеја или доктрина (суфикс *-исџ(а)*); 5) количина (суфикс *-аж(а)*); 6) медицински називи болести (суфикс *-оз(а)*).

У закључку Е. Корјаковцева (стр. 26) наводи да велики проблем глобанглизације лежи и у менталитетским променама словенских народа, а неке од њих су тежња за употребом интернационализама (уместо словенских речи); пријемчивост на манипулације које долазе из америчке културе; стварање слике света по америчком образцу итд.

И други рад у зборнику написала је уредница Елена Корјаковцева и насловила га *Глобанглизација и словообразовательные неологизми – рускије, пољскије и чешкије субстантивни-експресивизми*, стр. 33–45. Ауторка позајмљује од О. Ф. Костикове термине *билингвоанглизација* и *глобални билингвизам*, који се односе на чињеницу да се енглески језик у савременом свету све више претвара у први језик већине становника наше планете, док се као други јавља матерњи језик. У раду се анализира употреба суфиксоида *-оголик/-oholik*, затим *-завр/-zaur/-saurus* и *-оид/-oid* у руском, пољском и чешком језику, а у свим тим језицима ове компоненте се шире у експресивним образовањима. Употреба ових компонената погодује тзв. *ксенизацији* творбених система руског, пољског и чешког језика.

У раду Наталије Николине (Наталия А. Николина) *Новообразования с иноязычными по происхождению компонентами в современной русской художественной речи*, стр. 47–55, говори се о приливу лексике, суфикса и префикса из енглеског језика у књижевноуметнички стил руског језика. Своју анализу утицаја страних афикса на руску књижевност, ауторка започиње запажањем да се увећава број лексема на *-инг* у руском језику и ту појаву, по угледу на терминологију Е. Корјаковцеве, сликовито назива *инговое цунами заимствований* (стр. 49). Као убедљив пример наводи песму Сергеја Бирјукова *Стихи на -инг*, у којој се комбинују постојеће и потенцијалне речи на *-инг* у руском језику. Навешћемо неколико стихова из те песме:

*Я слово полюбил маркетинг
Оно зеркали
нг наше времинг
В нем чувствинг умвинг
Всей эпохинг...*

Неки руски писци су замишљени над значењем страних префиксоида, па тако Э. Куллэ овако размишља о компоненти *йосий-*:

*Известно, что сама приставка „пост“
Посмертие несет в своей основе.*

Ј. Мориц је насловио своју песму *Транс-мета-кладбище*, у којој каже и следеће:

*Транс-мета-кладбище, транс-мета имена,
в транс-мета-гробиках
транс-мета-перекличка.*

Руски песник А. Волис овако именује неке своје песме: *Архи-тектоника, Метель как квазидрама, Анти-истина* итд.

На основу ових, као и бројних других примера које наводи у раду, ауторка указује на чињеницу да је за руски књижевноуметнички стил карактеристичан пораст страних речи и афикса, што она тумачи као одраз процеса глобализације на руску књижевност. Значај овог рада је у томе што се јасно указује како се руски језик, али и сви остали словенски језици, мењају под утицајем енглеског језика на свим нивоима и у свим функционалним стиловима. Процес почиње у језику медија, а затим се даље развија и захвата све нивое.

Хрватска лингвисткиња Марина Радченко је ауторка следећег текста *Иноязычные элементы в словообразовании современного русского и хорватского языков*, стр. 57–65. Ауторка анализира препозитивне и постпозитивне компоненте у новим речима у руском и хрватском језику, указујући на чињеницу да се у оба језика по истом моделу граде неологизми. Тако се и у хрватском, као и у руском језику, под утицајем глобализације, користе интернационални афикси грчког и латинског порекла *супер-/super-*, *мега-/mega-*, *гипер-/hiper-*, на пример: *Супергипермегасимвол России – Megaskandal trese crkvi*. Скреће се, затим, пажња и на префиксоиде *авто-/auto-*, *арт-/art-*, *био-/bio-*, *евро-/evro-*, *макро-/makro-* итд. Од сасвим нових препозитивних компонента издвајају се *кибер-/cyber-*: *cyber-nindža*, *cyber-ugostiteljstvo*. У хрватском језику преузет је чак начин писања ове компоненте као у енглеском. У наставку рада наводе се примери још и за неологизме на *нано-/nano-*, *турбо-/turbo-*, *-изација/-izacija*, *-изм/-izam*, *-гејт/-gate*. Закључак рада јесте да постоји велика сличност у два језика у употреби наведених компонента у језику медија.

Следећи рад написала је Лариса Рацибурска (Лариса В. Рацибурская): *Интернациональные элементы в российском медийном словообразовании в эпоху глобализации*, стр. 67–76. И у овом раду се наводе бројни примери из руских медија којима се потврђује велики број нових речи у руском језику под утицајем енглеског језика, на пример: *американизација*, *шокинг*, *обамизм*, *клинтонисти*, *супервкус*, *гиперлогично*, *мегасвадба*, *псевдоактивност*, *екс-подруга*, *евромечта*, *наокувртира*, *трампоманија*, *трампофобиа*, *Хилларигејт*.

Други део зборника *Globalizacja informacyjna i kulturowa a język współczesnej młodzieży polskiej* састоји се из четири рада на пољском језику. Рената Бризек (Renata Bryzek) приложила је текст под називом *Język współczesnej młodzieży polskiej w dobie globalizacji – wybrane zagadnienia*, стр. 79–94. Рад је посвећен лексици пољске омладине у доба глобализације. Лексичке промене доводе се у везу са развојем информационих технологија. Наводе се бројни примери англицизама из језика младих Пољака на друштвеним мрежама.

И следећи рад у другом делу зборника написала је Рената Бризек: *O umiejętnościach językowych i logicznych pokolenia cyfrowych tubylców: problem budowania wypowiedzi argumentacyjnej*, стр. 95–120. Ауторка полази од чињенице да млади људи који су рођени у дигиталном свету у глобалистичком друштву, где доминира интернет, врло тешко могу да савладају дужи текст и да у вези са прочитаним стварају логичну аргументацију. Рад се бави (не)способношћу младих људи да

изграде аргументе за одређене ставове. Да би се млади људи научили да исказују мишљење, потребно је дуго радити с њима. То захтева језичке способности омладине, али и способности креирања текста, па и развијену способност апстрактног мишљења. Ауторка сматра да за правилан развој језичких способности треба уводити реторичке основе у наставу матерњег језика.

Текст који следи у зборнику написала је Барбара Стелинговска (Barbara Stelingowska), а његов наслов гласи *Globalizacja informacyjna i kulturowa w świadomości polskich studentów – próba oceny*, стр. 135–147. Рад је заснован на резултатима анкете која је спроведена међу студентима. Они су одговорили на четири питања: 1) Шта је глобализација? 2) Шта је глобално село? 3) Да ли је култура подложна глобализацији? 4) Шта је мултикултурализам? Закључак је да је студентима познат генерални концепт глобализације, али да мало знају о њеним различитим аспектима.

Зборник се завршава радом Барбаре Стелинговске: *Wpływ globalizacji na świadomość językowo-kulturową młodych Polaków*, стр. 135–147. Рад се бави проблемима позајмљеница из енглеског језика, којих има све више у сленгу младих Пољака. Циљ рада је да се покаже како се мења језик и култура младих Пољака под утицајем глобализације. Истраживање је обављено на примерима лексике са друштвене мреже *Фејсбук*, а прикупљена је и анализирана лексика из три тематске области: 1) шала; 2) друштво; 3) човек.

Општи закључак о радовима у зборнику *Globalizacja a języki słowiańskie* јесте да је очигледно да неколико словенских језика – руски, пољски, чешки и хрватски – показују исте тенденције у развоју лексичког система у првим деценијама XXI века. У свим овим језицима осећа се снажан утицај глобализација, чија је главна последица продор великог броја речи из енглеског језика. Под утицајем енглеског језика примећује се и пораст афикса и афиксоида из енглеског језика или из класичних језика. Утицај енглеског језика на словенске језике нарочито је интензиван преко медија. Посебно је упечатљив рад Наталије Николине, у којем се указују да исте тенденције продиру из сфере језика медија, интернета, друштвених мрежа, као и из разговорног језика, чак и у књижевноуметнички функционални стил, где се најмање очекују. Запажа се да писци често користе англицизме и хибридно лексичку у језику књижевности као опомену на нарастајући проблем угрожавања матерњег језика.

У свим радовима наведено је много примера из савременог руског, пољског, чешког, хрватског (па и неких других словенских језика),

а та грађа може бити драгоцена за даља упоредна истраживања лексичке ситуације у словенским језицима. Такође, примери из ових радова могу бити корисни и као покушај фиксирања неологизама у прве две деценије овог века, што будућим истраживачима може бити подстицај када буду анализирали нову лексику у предстојећим деценијама.

*Рајна М. Драгићевић***
Универзитет у Београду,
Филолошки факултет,
Катедра за српски језик са
јужнословенским језицима***

** rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

*** Овај приказ је настао у оквиру пројекта *Опис и стандардизација савременог српског језика* (бр. 178012), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

ОДБОР ЗА СТАНДАРИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Комисија за односе са јавношћу
и решавање неодложних питања
Комисија бр. 7 од 26. фебруара 2019. године
Одлука бр. 68

ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИ ГОВОРИ

Удружење фолклориста Србије обратило се писмом 15. новембра 2018. године Одбору за стандардизацију српског језика „поводом недоумице коју је у јавности изазвало објављивање зборника радова *Тимок. Фолклористичка и лингвистичка тиренска испитивања 2015–2017*, уреднице Светлане Ћирковић, у издању Народне библиотеке „Његош“ из Књажевца и Удружења фолклориста Србије, Београд, 2018“, односно – поводом позивања др Светлане Ћирковић у уводном тексту поменутога зборника на Унескову Листу угрожених језика, према којој у Републици Србији постоји шест угрожених језика, међу којима се налази и „торлачки“. На првој страни уводног текста, након позивања на Унескову Листу / Унесков Атлас угрожених језика, наведено је следеће: „Термин ’торлачки’ је на Унесковој листи наведен у преводу на енглески језик (*Torlak*), а у српској лингвистици се користи термин ’призренско-тимочки’. На Унесковој листи издвојени су као ’торлачки’ неки посебни говори призренско-тимочког дијалекта (...) Ми се такође бавимо само једним говором у оквиру ’торлачког’, а то је тимочки.“ Удружење фолклориста Србије је у закључку свога писма предложило да Одбор „својим научним ауторитетом избрише ’торлачки’ са Унескове Листе угрожених ’језика’ за Републику Србију, будући да је у питању призренско-тимочки дијалекат српског језика“. Проблематичност навођења те Унескове листе, без било каквих уредничких напомена, констатовао је

Одбор и пре добијања писма од Удружења фолклориста Србије. Пошто се надлежности Одбора не протежу и на комуникацију са Унеском, Одбор се у вези с овим питањем обраћа јавности својом одлуком у виду прецизније препоруке и ставова којима се разрешава недоумица у вези с именовањем српских говора призренско-тимочке дијалекатске области, а који свакако чине средство представљања усмене традиције и израза као дела српског нематеријалног културног наслеђа, једнако као и сви други српски народни говори.

СРПСКИ ГОВОРИ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОБЛАСТИ

Унесков *Атлас угрожених језика (UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger; <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php>)*, или интерактивна Унескова мапа, представља шест угрожених језика у Републици Србији: арумунски, банатски бугарски, сефардски (европски / шпански), ромски, торлачки и војвођански русински (у оригиналу, на енглеском: Aromanian, Banat Bulgarian, Judezmo (Europe), Romani, Torlak, Vojvodina Rusyn). Дакле, као засебан „угрожени регионални језик“ нашао се у поменутом атласу „торлачки језик“, окарактерисан као „рањив“ (енгл. *vulnerable*), а који се под тим називом у Атласу појављује још 2010. године. На поменутој Унесковој мапи „торлачки“ је као угрожен лоциран у четири тзв. средишње области – у југоисточној Србији, западној Бугарској, североисточној Македонији и на јужном Косову. Као алтернативни називи за „торлачки“ се, према Унесковој листи, наводе „горански“, „јањевски“ и „карашевски“ (жупанија Караш Северин у румунском Банату), што су заправо оделити говори призренско-тимочке дијалекатске области.

У Унесковом атласу нема дефинисаних критеријума по којима се један језички идиом може прогласити језиком, као што се ни у једноме „од десет међународних докумената у којима се помиње статус језика не наводи (...) експлицитно када један језик треба сматрати посебним језиком, тј. не наводи се који су критеријуми идентитета једнога језика“ (<http://www.isj.sanu.ac.rs/ru/2017/08/11/odluka-odbora-za-standardizaciju-o-statusu-bosanskog-ili-bosnjackog-jezika/>), што оставља или отвара могућност за различита тумачења. Додатно, Унеско се оградајује напоменом да ознаке које се користе у Атласу, као и грађа која се представља, не подразумевају став Унеска о питању њиховог правног статуса у некој држави или области, у некоме граду и слично, као ни о питању одређивања њихових граница.

Државни језици и њихови дијалекти, у нашем случају – српски језик и његови дијалекти, треба да се штите посебним нормативним актима матичне државе. У *Закону о службеној употреби језика и писама*, који је тренутно на снази, нема међутим одредби које се тичу српских дијалеката. *Евројском повељом о регионалним или мањинским језицима, чији је потписник и Република Србија, ипак се језици који су „(ii) различити од званичног језика те државе, што не укључује дијалекте званичног језика те државе или језике радника миграната“* (Опште одредбе, чл. 1).

Терминолошки систем се, недвосмислено, разликује у дијалектологијама различитих језика и различит значењски опсег могу имати термини као што су *дијалекат*, *наречје*, *говор*, те је у том смислу различита и њихова употреба у оквиру класификација народних говора / локалних идиома. У страној лингвистичкој литератури из западних научних центара, углавном балканолошкој, често се користи енгл. *Torlak* да се означе говори призренско-тимочке области. Међутим, енглеским *language* именује се искључиво 'језик', дакле – енглески, руски, француски језик итд., док се енглеским *vernacular* именује 'народни говор', говор који се разликује од књижевног језика, тако да је дистинкција међу њима прецизно установљена.

Значајно је истаћи да не сагледавамо основ за издвајање неког дијалекта или локалног идиома као посебно угроженог („рањивог“) у смислу растакања његовог граматичког профила или нестанка, будући да сви народни говори последњих деценија бивају захваћени ковитлацем савремених цивилизацијских токова и тековина, попут штампаних и електронских медија пре свега. У вези с неумитним ишчезавањем богатства у виду „разноврсних прелива нашег народног говора“, како је говорио Павле Ивић, најважније је једно – да то богатство не ишчезне незабележено. Посебну пажњу, ипак, треба обратити на мењање постојеће дијалекатске мапе Косова и Метохије, као на последицу посведочених различитих начина потискивања до уклањања и српског стандардног језика и његових народних говора (призренско-тимочких, косовско-ресавских и зетско-сјеничких) на просторима јужне српске покрајине у новије време; највећи број сведочанстава с терена налази се у књизи Митре Рељић *Српски језик на Косову и Метохији данас (социолингвистички и лингвокултуролошки аспекти)* (2013).

Завршне напомене: Потреба да се одређени дијалекат или локални идиом сачува у своме усменом и писаном лику свакако носи позитиван предзнак. Међутим, мора се водити рачуна о томе да се код призренско-тимочких говора, па тиме и код тимочко-лужнич-

ког дијалекта и његових говорника, не ради ни о каквој етничкој нити језичкој посебности, будући да се привидна особеност ове дијалекатске области заснива заправо на својеврсној комбинацији језичких одлика које су распрострањене знатно шире, те да нема никаквог основа за евентуално измештање било којих призренско-тимочких говора или њихове целине из српског етничког и језичког корпуса. Будући да се језик сматра најизразитијим показатељем етничког идентитета, у стручним се текстовима мора водити рачуна о јасном, прецизном и аргументованом одређивању према терминима / називима који нису саставни део термилошког система српске науке о језику, како се не би десило да неопрезна и(ли) неаргументована употреба таквих презетих термина / назива буде евентуално злоупотребљена на геополитичком плану – са могућом идејом креирања неке нове нације и(ли) новог (књижевног) језика на српском етничком терену, а имајући притом у виду последице језичког инжењеринга који је на нашим просторима током последње три деценије био у пуном замаху производећи нове политичке језике, без узимања у обзир стручних, лингвистичких критеријума. Дакле, оно што се раније и у понеким лингвистичким радовима називало *југоисточним / шорлачким дијалектним српског језика* назива се у савременој србистици, а и у савременој славистици, *призренско-тимочком дијалекатском облашћу*, управо онако како се наводи у књизи Павла Ивића *Српски дијалекти и њихова класификација* (2009), у којој се помиње и тимочко-лужнички дијалекат, или пак говори тимочко-лужничког дијалекатског типа, као и *тимочки говори* као њихова подгрупа (стр. 198–199). Употреба синтагме *шорлачки језик* може указивати на потребу прекрајања језичког идентитета говорâ призренско-тимочке области и стога се у домаћим научним и стручним текстовима треба држати утврђеног става српске и словенске дијалектологије, дакле – треба користити назив *призренско-тимочки говори* за *српске говоре призренско-тимочке дијалекатске област*.

О б р а з л о ж е њ е

Термин *шорлачки* коришћен је у прошлости у стручној литератури за именовање говора читаве призренско-тимочке дијалекатске области, дакле – за именовање области која је по своме простирању далеко шира од северног дела тимочко-лужничких говора (односно, од делова општине Књажевац и југоисточног дела општине Зајечар) у њеним оквирима, те се стога употреба овога термина показала као непримерена и термилошки погрешна. Уз недовољно широк обухват терена за који се везује (па и ту са не баш прецизно утврђеним граница-

ма), термин *ѿорлачки* се као атрибуција дијалекта није доцније ни могао уклопити у научни термилошки систем српске дијалектологије, који садржи дводелне називе дијалекатских јединица, а чији редослед сегмената сведочи о правцу простирања датог дијалекта, тј. о правцу његовог разношења политичким или економским миграцијама (косовско-ресавски, шумадијско-војвођански, херцеговачко-крајишки итд.). По називу једнога краја у источној Србији и по особинама говора тога краја, које су у различитој мери изражене и у другим локалним идиомима југоисточне и јужне Србије, у прошлости су поједини лингвисти, као нпр. Томо Маретић, наводили *ѿорлачки* и као засебно, четврто наречје српско-хрватског језика (*Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb MCMLXIV, torlački dijalekt*). Разлози појединих лингвиста за сврставање призренско-тимочке (у даљем тексту ПТ) области ван штокавског наречја налазили су се у томе што је у обзир узиман само синхрони план, те тако занемариван дијахрони развој говора ове области, без кога су уочаване само балканске иновације које су их разликовале од осталих српских дијалекатских формација. Доцније се у српско-хрватској филолошкој литератури могла срести паралелна употреба термина *ѿризренско-ѿимочки* и *ѿорлачки* (углавном без дилеме да су у питању два назива за један исти дијалекат српског језика).

У *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (Матица српска, 1976), под одредницом *Торлак* даје се следеће значење, које је обележено као застарело: „назив за представника српског дијалекта који се говори у јужној и југоисточној Србији“. Локална припадност, (само) идентификација које се исказује именовањем *Торлак* дефинише се у *Тимочком дијалекатском речнику* Јакше Динића (одредница *Торлак*), објављеном у едицији „Монографије“ Института за српски језик 2008. године, као „становник долине Белог Тимока од Књажевца до Вратарничке клисуре. Торлаци углавном себе не зову Торлацима. То њих други тако називају, поготово они који живе северније од њих, Зајечарци, а нарочито Власи. Међутим, у последње време једна група школованих људи из Минићева и околине преко својих скупова и локалних медија настоји да афирмише овај назив“.

И сам Александар Белић у знаменитој студији *Дијалектии источне и јужне Србије* (1905) говори о недоумицама које су се везивале и које се везују за статус и порекло ових говора, те су они некада бивали одређивани и као српски, и као бугарски, и као „прелазни“, јер „њихов географски положај и неке специјалне црте давали су им нарочит значај и чинили питање о њима загонетним“ (стр. XXVII). Белић је говоре ПТ области поделио у три групе – тимочко-лужничку, сврљишко-

-заплањску и јужноморавску (доцније призренско-јужноморавску), при чему је навео да су се призренско-јужноморавски говори пружили моравском долином ширећи се миграцијама ка северу, док тимочко-лужнички говори захватају изразито брдовиту област источне Србије, планинским масивом одвојену од моравске долине. Резултати бројних теренских истраживања све до данашњих дана потврђивали су заснованост ове Белићеве поделе говора ПТ области из 1905. У наведеној се подели „без проблема уклапа главнина бугарских говора који су по својим особинама блиски српским призренско-тимочким говорима. Ти бугарски говори су тесно повезани са тимочко-лужничким дијалектом“ (Целокупна дела Павла Ивића X/2**, 2. *О дијалектологији*, 2018, стр. 226–227).

Павле Ивић је у последњој класификацији српских дијалеката коју је дао (постхумно објављена студија *Српски дијалекти и њихова класификација*), „помиривши“ дијахрону и синхрону гледну тачку, доделио ПТ говорима у оквиру штокавског наречја посебно место у односу на све остале штокавске говоре – као структурално иновативним у односу на (све остале) структурално конзервативне, будући да су их иновације учиниле много особенијим него архаизми (Целокупна дела..., стр. 259–260). У истој студији, П. Ивић је призренско-јужноморавску, сврљишко-заплањску и тимочко-лужничку групу говора назвао дијалектима у оквиру призренско-тимочке дијалекатске области. Како је приметио Слободан Реметић у тексту *Језик Моравског слива*, и поред изодавна уочене хетерогености говора ПТ зоне, тј. неких крупнијих разлика међу њима, подужи је и списак особина, и старијег и новијег датума, које су им заједничке (монографија групе аутора *Морава*, 2006, стр. 687, 689). На основу предложене четворне поделе тимочко-лужничког дијалекта од стране руског лингвисте и признатог проучаваоца српских народних говора Андреја Н. Соболјева, П. Ивић је овај дијалекат диференцирао на тимочку, белопаланачку, пиротску и лужничку јединицу, а без противречја са старом поделом на тимочки и лужнички поддијалекат. Примерима је илустрована изузетна архаичност тимочког говора, изузимајући исељеничке говоре на тлу Румуније, спрам свих осталих говора ПТ области (Исто, стр. 242–243).

Познато је да је физиономија данашњих говора ПТ зоне одређена у основи двама таласима хронолошки сукцесивних иновација, од којих је први онај који им је донео низ западнојужнословенских развојних црта у односу на источнојужнословенски језички масив, док је други био знатно доцнији експанзивни балканистички талас. Пишући, на пример, *О њореклу и особинама њиројског говора*, Павле Ивић бележи

да потврду српске и штокавске основице ПТ говора имамо у њиховом поседовању свих основних (фонетских и морфолошких, пре свега) особина којима се српски говори разликују од бугарских још из давнашњег времена настанка разлика између ова два језичка типа, и међу којима нема ниједне црте која би им била заједничка (уп. нпр. наше *сън* и *дън* према буг. *сън* и *ден*, *земља* према *земя*, *њега* према *него*, *играмо* према *играме* итд.). Дакле, штокавске иновације из најраније фазе, тј. до отприлике 12. века, углавном су присутне у ПТ дијалекатској зони, док је доцнији њихов развој ову зону дотицао само делимично. У већини ивичних по својој положају говора, у областима које притом углавном нису биле на правцима честих миграција и контаката, налазимо прежитке давнашњег језичког стања, неке језичке црте које су се с протоком времена измениле у централним областима (Целокупна дела Павла Ивића X/2***, 2. *О дијалектологији*, 2018, стр. 92–93), па су тако и у говорима ПТ области, али не у свим, сачувани неки архаизми који су нестали у другим српским штокавским говорима: чување посебне фонеме за полугласник – *лъже*, *дън*, *огъњ*, као и чување неизмењеног вокалног *л* и *л* на крају речи или слога – *јаблка*, *ѿлн*, *слза*; *бел*, *ѿроменил*, *нашъл*, уз појаву и рефлекса који се делимично или потпуно разликују од оних у осталим српским народним говорима (*слуза*, *слунце* нпр.).

Сматра се да српски језик у целини припада периферији балканског језичког савеза, док српски ПТ говори спадају у категорију Шалерових „балканских језика првог ранга“. Може се говорити о веома старим општебалканским особинама у призренско-тимочким говорима, јер су оне резултат промена извршених током асимилације затеченог предсловенског (махом романизованог) становништва на овим просторима – о чему је писао Александар Белић, али и о иновацијама које су настале у претходно већ поменутом другом таласу, знатно касније. Те структуралне иновације (истрвеност квантитативних и квалитативних опозиција и постојање само једног, експираторног акцента, потом аналитичка деклинација и компарација, ишчезавање инфинитива, тј. његова замена конструкцијом *да* + презент, употреба удвојених облика личних заменица), које су мање познате већини осталих српских народних говора, али које су у литератури засведочене и подалеко од југоисточне периферије штокавске области, везују се за ступање призренско-тимочких говора „у развојну сферу балканског језичког савеза“ – не касније од 15. века. Кључна чињеница, коју је Павле Ивић изнео у *Дијалектологији* из 1985, јесте та да су „главне изоглосе које спајају призренско-тимочке говоре са бугарским и македонским језиком хронолошки (...) секундарне у односу на оне које обележавају блискост

истих говора са осталим штокавским дијалектима. Стога оне, иако имају вредности за типолошку (структуралну) карактеристику говора, ипак не значе ништа за њихово порекло“ (стр. 122–123), при чему је посебно важно истаћи и то да су ПТ говори, према релевантним написима из области балканологије, ипак само делом били захваћени процесима балканизације у односу на суседне бугарске говоре, као и да су ове особине одлика не само словенских него и несловенских балканских језика (румунског, албанског и новогрчког).

„Посебан је случај становништва чији говори имају призренско-тимочку основицу у северној Македонији (тетовско-кратовски појас) и у западној Бугарској, уз коју иду и димитровградски и босиљградски крај (‘белоградчишко-брезнишки говори’). Те популације имају највећим делом македонско, односно бугарско национално опредељење“, те се ови говори због својих носилаца не проглашавају српским, али они „улазе у састав дијалекатских формација које су претежним делом српске“ (Целокупна дела... X/2**, стр. 121). Помињући специфичну ситуацију у којој су се нашли говори југоисточне Србије, као „непосредно ослоњени на суседне, но језички блиске јужнословенске области, бугарску и македонску“, Првослав Радић у тексту *Белешке о југоисточним србијанским говорима и још јонечему. Социолингвистичко и културолошко гледиште* (2018) наводи да нема препрека да се наши говори који са суседнима представљају дијалекатски континуум сврстају у оквире српског језика, будући да је П. Ивић „међу овим континуумима јасно омеђио оне који би имали бити репрезентанти српског у односу на бугарски и македонски језик“ (стр. 76–77). ПТ дијалекатска област, осматрана у односу на српски књижевни језик и на већину српских дијалеката, делује „егзотично“ по многим својим одликама, али она заправо не припада никаквим особеним дијалекатским формацијама, тачније – она само поседује заједничке одлике једне граничне зоне према, у највећем своме делу, генетски сродним језицима.

У хрватској дијалектологији уобичајено је третирање ПТ дијалекатске области као засебног наречја – торлачког; тако Јосип Лисац у својој дијалектологији (*Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb, 2003) наводи да се овим наречјем „говори на крајњем југоистоку средњојужнославенскога дијасистема, између косовско-ресавскога дијалекта штокавскога наречја те бугарског и македонскога језика“ и додаје да се њиме углавном користе Срби. Уз „торлачке“ говоре Хрвата у појединим насељима јужне српске покрајине (чији носиоци данас углавном живе у Хрватској), аутор сврстава и карашевске говоре у Румунији, будући

да Карашевце помиње само као католике и Хрвате, за разлику од Свиначана, за које наводи да су православни и Срби (стр. 143, 147). О припадности карашевских говора ПТ дијалекатском типу у његовој старијој фази (тј. пре завршеног процеса усвајања балканизама), судећи по њиховом пореклу и главним одликама, писао је у више наврата Павле Ивић; то су говори са типично штокавском физиономијом, са много архаичних црта, али и са иновацијама развијеним кроз вишевековно трајање у инословенској средини. Лингвиста и универзитетски професор из Темишвара Михај Н. Радан у књизи *У њоходе њајновијом Карашу. Етнолошке и фолклористичке студије* (2004) скреће пажњу на чињеницу да је највероватније због верског фактора, али и због језичких црта диференцијалних у односу на друге банатске и уопште српске говоре, дошло до колебања Карашевака при етничком опредељивању – између српског и хрватског идентитета, при чему је до деведесетих година прошлог века била жива посебна национална свест о постојању *карашевског народа и карашевског језика*, да би се потом Карашевци у знатнијем броју почели национално опредељивати као Хрвати. Опречни закључци у вези са етничким пореклом Карашевака опстајали су у струци све до половине прошлог века, када се почињу појављивати лингвистички, а касније и етнографско-историјски радови који су аргументовано показали припадност карашевских говора штокавском наречју и српском дијалекатском корпусу (стр. 172–177).

Нарочито треба имати у виду да је овде реч о једној од српских области које се налазе при геолингвистичком ободу, па с освртом на тај податак треба посебно бити обазрив у коришћењу терминологије и у класификацијама, будући да погрешно перципирање и(ли) именовање говора који имају овакав статус може произвести знатне последице и ван (социо)лингвистичког плана. Посебну обазривост код третирања ПТ говора изискује и чињеница да аспирације према делу српских говора налазе свој одраз, најалост, и данас на картама *Бугарског дијалектолошког ајласа*, па тако *Карта на диалектната делитба на българския език* (https://ibl.bas.bg/bulgarian_dialects/) има легенду у оквиру које се налазе *зајадни бугарски говори*, под које се сврставају и *крајњи северозајадни говори* (дати светлоплавом бојом): преко Мораве, линијом која иде западно од градова Врање – Лесковац – Ниш – Алексинац, па на североисток скреће од Сталаћа ка Зајечару. Мора се указати и на чињеницу да ПТ говори на Косову и Метохији нису обухваћени овом картом, а они су, као и косовско-ресавски, стариначки говори на томе простору, разнети далеко на север и североисток сеобама српског становништа почев већ од 14. века.

Овом приликом скрећемо пажњу и на стереотипне констатације које се често у јавности могу срести – о недовољној истражености, проучености и описаности ПТ говора. Будући да су говори ПТ области одувек били атрактивни и интригантни због комбинације архаичних и иновационих језичких црта које их одликују, изучавали су их подробно још од првих година 20. века и страни и домаћи слависти, тако да они данас по броју студија посвећених појединим њиховим говорима и по обухвату тема представљају најбоље истражене српске народне говоре. Број дијалекатских речника који се везују за овај терен је петнаестак (објављиване су и обимне допуне првим издањима појединих речника), не рачунајући мање збирке речи, при чему су многи од њих објављени међу корицама *Српског дијалектолошког зборника*, научног гласила са традицијом дугом преко 110 година. Такође, грађу за *Речник САНУ*, који је речник и народног а не само књижевног језика, чине и примери из ПТ говора. Библиографија ПТ говора за период од 1992. до 2014. године садржи преко хиљаду јединица – од монографија, преко ауторских радова из дијалектологије, ономастике, историје језика, па све до дијалекатских текстова – које су у целини или у некоме своме сегменту посвећене резултатима истраживања ових говора (Марина Јуришић и Јордана Марковић, 2016). У новије време публикован је и знатан број прозних и поетских остварења (најчешће су то збирке приповедака и песама) писаних на некоме од локалних идиома са ПТ подручја, што знатно доприноси културној вредности ових говора.

Дакле, код призренско-тимочких говора, па тиме и код тимочко-лужничког дијалекта и његових говорника, не ради се ни о каквој етничкој нити језичкој посебности, будући да се привидна особеност ове дијалекатске области заснива заправо на својеврсној комбинацији језичких одлика које су распрострањене знатно шире, те нема никаквог основа за евентуално измештање било којих призренско-тимочких говора или њихове целине из српског етничког и језичког корпуса. Термин *ѿорлачки* коришћен је у прошлости у стручној литератури за именовање говора читаве призренско-тимочке дијалекатске области (*југоисточни / ѿорлачки дијалекат* српског језика), дакле – за именовање области која је по своме простирању далеко шири од северног дела тимочко-лужничких говора (односно, од делова општине Књажевац и југоисточног дела општине Зајечар) у њеним оквирима, те се стога употреба овога термина показала као непримерена и термилошки погрешна. Будући да се језик сматра најизразитијим показатељем етничког идентитета, у домаћим научним и стручним текстовима мора се, с једне стране, водити рачуна о јасном, прецизном и аргументованом одређивању према

терминима / називима који нису саставни део терминолошког система српске науке о језику, док се, с друге стране, треба држати утврђеног става српске и словенске дијалектологије, дакле – треба користити назив *призренско-тимочки говори* за *српске говоре призренско-тимочке дијалекатске области*.

Нацрт текста одлуке сачинила је
др Софија Милорадовић,
члан Одбора за стандардизацију српског језика

